

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ

ΙΔΡΥΜΑ ΠΑΤΡΑΣ

ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

2011

ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΤΙ ΤΗΝ ΠΡΟΚΑΛΕΣΕ
ΚΑΙ ΠΟΙΑ ΤΑ ΜΕΤΡΑ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΤΗΣ

ΓΙΟΒΑΝΗ ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ Α.Μ. 6837

ΕΧΤΙΑΡΗ ΣΤΑΜΑΤΙΑ Α.Μ. 6735

ΡΙΖΟΣ ΧΡΗΣΤΟΣ Α.Μ. 6441

Επιβλέπων: ΝΤΕΜΠΡΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

2/6/2011

Περίληψη

Ούτε λίγο ούτε πολύ έχουν μεσολαβήσει ογδόντα χρόνια από το περίφημο κραχ του 1929 μέχρι την σημερινή κρίση, όμως τα αίτια τόσο αυτών όσο και των άλλων, ενδιάμεσων, κρίσεων παραμένουν τα ίδια, δηλαδή το κυνήγι του εύκολου κέρδους και οι άστοχες αποφάσεις των πολιτικών /οικονομολόγων του συστήματος.

Η κρίση που ξέσπασε το 2007 είναι ασυνήθιστα μεγάλης έντασης αλλά και διάρκειας. Πυροδοτήθηκε στις ΗΠΑ το 2007, από την αγορά στεγαστικών δανείων και άλλων τιτλοποιημένων προϊόντων υψηλού ρίσκου και εξαπλώθηκε με ιλιγγιώδη ταχύτητα στον υπόλοιπο κόσμο, προκαλώντας ακραία κοινωνικά φαινόμενα αλλά και δυσμενείς συνθήκες για την ανάπτυξη των χωρών. Πολλοί υποστηρίζουν πως η κρίση που διανύουμε πηγάζει αλλά και συνδέεται άμεσα με την κρίση του 1929, είναι δηλαδή ένας φαύλος κύκλος που άλλοτε προκαλεί ευημερία και άλλοτε ύφεση.

Με την καταγραφή των γεγονότων δίνεται η δυνατότητα στους αναγνώστες να ενημερωθούν για τις μεγαλύτερες κρίσεις που ξέσπασαν από το 1929 μέχρι και σήμερα όσο και για την οικονομικό-πολιτική κατάσταση της Ελλάδας, μέσα από ποιές συνθήκες έφτασε σε αυτό το αδιέξοδο. Μέσα από την ιστορική αναδρομή οι αναγνώστες μπορούν να βγάλουν τα δικά τους συμπεράσματα αλλά και να πληροφορηθούν για τις διαστάσεις που μπορεί να πάρει σε μια χώρα η κακή οικονομική διαχείριση και οι λάθος πολιτικές αποφάσεις. Μελετώντας τα σχεδιαγράμματα και τους πίνακες που χρησιμοποιούνται μπορεί κανείς να συγκρίνει οικονομικά μεγέθη και να πληροφορηθεί σχετικά με την οικονομική κατάσταση που επικρατεί σε κάθε χώρα.

Σκοπός αυτής της πτυχιακής εργασίας είναι να αναλύσει την οικονομική αλλά και την κοινωνική κατάσταση στις οικονομικές κρίσεις που ξέσπασαν από το 1929 μέχρι και σήμερα με την διεξοδική καταγραφή των γεγονότων και τις ομοιότητες που τις συνδέουν με την παρούσα παγκόσμια οικονομική κρίση.

Καταγράφονται τα μέτρα που ελήφθησαν στην εκάστοτε κρίση αλλά και το πόσο αποτελεσματικά ή αναποτελεσματικά υπήρξαν για την κάθε χώρα. Στόχος είναι η κατανόηση των λόγων, που οδηγούν μια χώρα σε ύφεση .

Η κατάρρευση του χρηματιστηρίου της Αμερικής το 1929 είναι το έναυσμα για την αρχή των ντόμινο κρίσεων που θα ακολουθήσουν. Η κρίση μεταφέρεται στο τραπεζικό σύστημα, στη βιομηχανία και αφού παραλύει την χώρα συνεχίζει την εξάπλωση της σε όλη την υφήλιο. Ο β΄ παγκόσμιος πόλεμος ξεκινάει και καταλήγει να έχει εξαθλιώσει ακόμα περισσότερο το λαό.

Τα κερδοσκοπικά παιχνίδια συνεχίζονται και έτσι φτάνουμε στην πετρελαϊκή κρίση που αναγκάζει την Αμερική να εγκαταλείψει τον κανόνα χρυσού αλλά και να δημιουργήσει νέους ορίζοντες στην εξερεύνηση για εναλλακτικές μορφές ενέργειας. Ενώ η οικονομία αναπτύσσεται, τα αυτοματοποιημένα συστήματα δεν θα βοηθήσουν στην μεγαλύτερη πτώση που σημειώθηκε ποτέ στην αγορά μετοχών το 1987 . Η άμεση επέμβαση της κυβέρνησης και της κεντρικής τράπεζας των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής, οι οποίες διέθεσαν στην αγορά μεγάλες ποσότητες ρευστού, ωφέλησαν τις τράπεζες αλλά και τους επενδυτές που δεν χρειάστηκαν πάνω από δύο χρόνια για να καλύψουν τις απώλειες.

Η φούσκα της τεχνολογίας ήταν μια κερδοσκοπική φούσκα που διήρκεσε από το 1995 έως το 2001. Η περίοδος αυτή σημαδεύτηκε από την ίδρυση μιας καινούργιας ομάδας επιχειρήσεων, που σχετίζονται άμεσα με τον χώρο του διαδικτύου και έχει ως σκοπό την άντληση κερδών στο χρηματιστήριο λόγω της τάσης της εποχής.

Τα κράτη δεν μπορούν να ανταπεξέλθουν στις εσωτερικές τους απαιτήσεις και καταφεύγουν σε εξωτερικό δανεισμό. Πολλές χώρες όπως και η Ελλάδα προσφεύγουν για δανεισμό στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Η κατάσταση που επικράτησε αλλά και τα μέτρα που επιβλήθηκαν περιγράφονται αναλυτικά στα προσεχή κεφάλαια.

Τέλος ερευνάτε η κατάσταση που διανύει η Ελλάδα και δίνονται οι λύσεις που μπορεί να δημιουργηθούν σε ένα τόσο δυσοίωνα μέλλον.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη.....	σελ.1
Εισαγωγή.....	σελ.8
Κεφάλαιο 1: Τι είναι οικονομική κρίση.....	σελ.9
1.1 Ορισμός.....	σελ.9
1.1.1 Χαρακτηριστικά της κρίσης.....	σελ.10
1.1.2 Στάδια της κρίσης.....	σελ.11
1.1.3 Αίτια.....	σελ.11
1.1.4 Επιπτώσεις.....	σελ.12
Κεφάλαιο 2: Οικονομική κρίση 1929 «κραχ»	σελ.13
2.1 Κατάρρευση της Οικονομίας.....	σελ.13
2.1.1 Ιστορική Αναδρομή.....	σελ.13
2.1.2 Κατάρρευση Χρηματιστηρίου.....	σελ.14
2.1.3 Εξέλιξη της κρίσης.....	σελ.15
2.1.4 Αίτια.....	σελ.18
2.1.5 Ομοιότητες και διαφορές του κραχ του 1929 και της κρίσης του 2007.....	σελ.21
2.1.6 Συμπεράσματα.....	σελ.22
Κεφάλαιο 3:	
Πετρελαϊκή κρίση.....	σελ.23
3.1 Κερδοσκοπικά παιχνίδια.....	σελ.23
3.1.1 Ανασκόπηση.....	σελ.23
3.1.2 Ίδρυση του ΟΠΕΚ.....	σελ.24
3.1.3 Η λήξη του κανόνα “Bretton Woods”.....	σελ.24
3.1.4 Ο πόλεμος του “Yom Kippur”.....	σελ.26
3.1.5 Η χρηματιστηριακή κρίση του 1973.....	σελ.26
3.1.6 Το Αραβικό «εμπάργκο» πετρελαίου.....	σελ.28
3.1.7 Άμεσες οικονομικές επιπτώσεις του «εμπάργκο» πετρελαίου.....	σελ.29
3.1.8 Έλεγχος στις τιμές και περιορισμένη	

η κατανάλωση του πετρελαίου.....σελ.32	σελ.32
3.1.9 Κινήσεις για μείωση της ζήτησης πετρελαίου και διατήρηση.....σελ.35	σελ.35
3.1.10 Αναζήτηση για εναλλακτικές μορφές ενέργειας.....σελ.36	σελ.36
3.1.11 Μακροοικονομικές επιπτώσεις της πετρελαϊκής κρίσης.....σελ.38	σελ.38
3.2 Συμπεράσματα.....σελ.38	σελ.38
Κεφάλαιο 4: Τεχνολογική Κρίση.....σελ.39	σελ.39
4.1 1987 Μαύρη Δευτέρα.....σελ.39	σελ.39
4.2 Τεχνολογική Κρίση.....σελ.41	σελ.41
4.2.1 Εξάπλωση της ύφεσης.....σελ.41	σελ.41
4.2.2 Η «φούσκα» της τεχνολογίας.....σελ.41	σελ.41
4.2.3 Η ανάπτυξη της «φούσκας».....σελ.42	σελ.42
4.2.4 Υπερτίμηση των μετοχών.....σελ.43	σελ.43
4.2.5 Η παρουσίαση τεράστιων δαπανών.....σελ.45	σελ.45
4.2.6 Το ξέσπασμα της «φούσκας».....σελ.46	σελ.46
4.2.7 Επακόλουθο της «φούσκας» της τεχνολογίας.....σελ.47	σελ.47
4.2.8 Τα τεκταινόμενα της 11 ^{ης} Σεπτεμβρίου 2001.....σελ.49	σελ.49
4.2.9 Τα λογιστικά σκάνδαλα.....σελ.50	σελ.50
4.3 Συμπεράσματα.....σελ.51	σελ.51
Κεφάλαιο 5: Πως ξεκίνησε η κρίση του σήμερα.....σελ.52	σελ.52
5.1 Τιτλοποίηση τραπεζικών προϊόντων.....σελ.52	σελ.52
5.2 Χαρακτηριστικά και αιτίες δημιουργίας και επέκτασης της κρίσης.....σελ.54	σελ.54
5.2.1 Η κρίση επεκτάθηκε επειδή.....σελ.56	σελ.56
5.2.2 Τραπεζικό Σύστημα.....σελ.58	σελ.58
5.3 Συμπεράσματα.....σελ.59	σελ.59
Κεφάλαιο 6: Χώρες που ζήτησαν βοήθεια	

από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο.....σελ.59	σελ.59
6.1 Συμπεράσματα.....σελ.63	σελ.63
Κεφάλαιο 7: Ιστορική Αναδρομή κρίσεων της Ελλάδας.....σελ.63	σελ.63
7.1 Πτωχεύσεις στην Ελλάδα.....σελ.63	σελ.63
7.1.1 Η πρώτη πτώχευση του 1827.....σελ.63	σελ.63
7.1.2 Η πτώχευση του 1843.....σελ.64	σελ.64
7.1.3 Η πτώχευση της Ελλάδας και ο Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος 1893.....σελ.66	σελ.66
7.1.4 Το έργο της τετραετίας(1929 – 1932).....σελ.67	σελ.67
7.1.5 Η οκταετία και η οικονομική ανάπτυξη.....σελ.68	σελ.68
7.1.6 Οι πτωχεύσεις στην Ελλάδα και πως συνδέονται με την σημερινή κρίση.....σελ.70	σελ.70
7.1.7 Υποτίμηση.....σελ.71	σελ.71
7.1.8 Συμπεράσματα.....σελ.72	σελ.72
Κεφάλαιο 8: Δημόσιο Ελληνικό Χρέος.....σελ.73	σελ.73
8.1 Συσσώρευση Χρέους.....σελ.73	σελ.73
8.1.1 Η διαφορά μεταξύ χρέους και ελλείμματος.....σελ.73	σελ.73
8.1.2 Γιατί είναι υπερχρεωμένη η Ελλάδα στους ξένους;.....σελ.76	σελ.76
8.1.3 Πως συσσωρεύτηκε το μεγάλο εξωτερικό χρέος και πως συνέβαλλε σε αυτό το δημόσιο χρέος.....σελ.76	σελ.76
8.1.4 Πως συνδυάστηκε η μείωση των αποταμιεύσεων με το δημόσιο χρέος;.....σελ.79	σελ.79

8.1.5 Πως μπορεί να αποπληρώσει το χρέος της η Ελλάδα;	σελ.80
8.2 Ποια είναι η κύρια αίτια του ελλείμματος στην Ελλάδα;	σελ.80
8.2.1 Φοροδιαφυγή	σελ.82
8.2.2 Συμπεράσματα	σελ.83
Κεφάλαιο 9: Χρηματοπιστωτική κρίση	σελ.83
9.1 Επιπτώσεις στην Ελληνική οικονομία	σελ.83
9.1.1 Που οφείλεται η σημερινή χρηματοπιστωτική κρίση;	σελ.83
9.1.2 Χρηματοπιστωτική κρίση και Ελλάδα	σελ.84
9.1.3 Πώς επηρεάζει την Ελληνική οικονομία η παρούσα κρίση;	σελ.85
Κεφάλαιο 10: Σε ποιο βαθμό επηρεάζει την Ελλάδα η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση	σελ.85
10.1 Εργασιακές σχέσεις	σελ.85
10.1.1 Οι επιπτώσεις της Ελληνικής κρίσης στην απασχόληση	σελ.85
10.2 Ελληνικός Τουρισμός	σελ.88
Κεφάλαιο 11: Η κατάσταση της οικονομίας και οι εναλλακτικές	σελ.92
11.1 Η εικόνα της Οικονομίας	σελ.92
11.2 Εναλλακτικές λύσεις	σελ.94
Κεφάλαιο 12: Επίλογος	σελ.95
Παράρτημα-Σχήματα	σελ.97
Βιβλιογραφία	σελ.109

Εισαγωγή

Η παγκόσμια οικονομία μέχρι και σήμερα, έχει φτάσει πολλές φορές σε επίπεδα ύφεσης, από τον κακό χειρισμό των εκάστοτε κυβερνήσεων και την ματαιοδοξία των οικονομολόγων. Σήμερα διανύουμε μια πολύ δύσκολη περίοδο για την οικονομία και την κοινωνία.

Οι οικονομικές κρίσεις που παρουσιάζονται στην παρούσα πτυχιακή εργασία, με χρονολογική σειρά είναι, η παγκόσμια οικονομική ύφεση του 1929 «κραχ», η πετρελαϊκή κρίση του 1937, η μαύρη Δευτέρα του 1987, η τεχνολογική «φούσκα» του 2001, προσεγγίζοντας την κατάσταση που επικρατούσε στην εκάστοτε κρίση και τους τρόπους διαχείρισης της. Αναλύονται τα αίτια που προκάλεσαν τις κρίσεις, οι επιπτώσεις που είχαν σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο (ανεργία, συρρίκνωση εισοδημάτων και υψηλό δείκτη ανασφάλειας και αβεβαιότητας), αλλά και τα μέτρα που εφαρμόστηκαν σε κάθε περίπτωση.

Τέλος αναλύεται η κρίση του 2007 που βρίσκεται ακόμα σε εξέλιξη. Πώς και από πού ξεκίνησε, τα αίτια που την έσπρωξαν να επεκταθεί σε όλο τον κόσμο και η σκληρή δοκιμασία της Ελλάδας απέναντι στην κρίση.

Υπάρχουν ουσιαστικά μέτρα, για να αντιμετωπιστεί η καλπάζουσα αυτή κατάσταση ,αλλά και η έξοδος από την οικονομική κρίση?

Κεφάλαιο 1: Τι είναι οικονομική κρίση

1.1 Ορισμός

Μια οικονομική κρίση είναι ένας όρος που χρησιμοποιείται συνήθως για μια συνεχή μείωση στην οικονομία. Είναι αυστηρότερο από μια υποχώρηση(που θεωρείται ως κανονική μείωση στον επιχειρηματικό κύκλο). Όπως μια υποχώρηση, η έναρξη μιας οικονομικής κρίσης χαρακτηρίζεται από τις αυξήσεις στην ανεργία, τον περιορισμό της πίστωσης, τη μειωμένη παραγωγή και την επένδυση, τον αντιπληθωρισμό τιμών, τις πολυάριθμες πτωχεύσεις, και τα μειωμένα ποσά εμπορίου και κοινωνικών συναλλαγών. Αντίθετα από μια υποχώρηση, δεν υπάρχει κανένας επίσημος ορισμός για μια οικονομική κρίση, ακόμα κι αν μερικοί έχουν προταθεί. Γενικά χαρακτηρίζεται από ένα ουσιαστικό και συνεχές έλλειμμα της δυνατότητας να αγοραστούν τα αγαθά σχετικά με το ποσό που θα μπορούσαν να είχαν παραχθεί με δεδομένους τους τρέχοντες πόρους και την τεχνολογία (πιθανή παραγωγή).

Εν τούτοις η έννοια της οικονομικής κρίσης, ως πολυδιάστατη που είναι, έχει αποδοθεί ποικιλοτρόπως, για να περιγράψουν με μια λέξη ότι αντιμετωπίζουν ένα δύσκολο οικονομικό πρόβλημα, ότι διανύουν περίοδο οικονομικής ανωμαλίας ή βρίσκονται σε δύσκολη οικονομική φάση.

Με τον όρο «οικονομική κρίση», περιγράφεται συνήθως μια απρόβλεπτη οικονομική κατάσταση, η οποία χαρακτηρίζεται από ένταση, αιφνιδιασμό και ανασφάλεια μπορεί δε να αφορά μια επιχείρηση ή και περισσότερες, ένα ολόκληρο κράτος καθώς επίσης να επηρεάσει τις οικονομικές συνθήκες περισσότερων κρατών ταυτόχρονα.

1.1.1 Χαρακτηριστικά της κρίσης

Οι χρηματοοικονομικές κρίσεις του παρελθόντος έχουν πολλά κοινά χαρακτηριστικά. Πριν την εκδήλωση μιας κρίσης, παρατηρείται συνήθως μια ραγδαία αύξηση των τιμών των περιουσιακών στοιχείων, όπως π.χ. της αγοράς κατοικίας. Παρατηρείται, επίσης, πτώση της οικονομικής δραστηριότητας, αύξηση του χρέους (ιδιωτικού / δημόσιου τομέα) και αύξηση του ελλείμματος τρεχουσών συναλλαγών.

Πολλές φορές οι κρίσεις συμβαίνουν και σε εποχές ραγδαίων μεταβολών στον χρηματοοικονομικό τομέα μιας οικονομίας, όπως είναι η απελευθέρωση των αγορών. Η κάθε κρίση, ανεξάρτητα από τη μορφή της και την Υπηρεσία, την εταιρεία ή τον Οργανισμό στον οποίο ανακύπτει, χαρακτηρίζεται από τα εξής :

- Είναι κλιμακούμενη σε ένταση.
Η κατάσταση σε μια οικονομική κρίση είναι δυναμική. Όσο παρέρχεται ο χρόνος πληθαίνουν οι πληροφορίες, αυξάνεται η γνώση. Έτσι οι εμφανιζόμενες κρίσεις συνήθως δεν εκδηλώνονται από την πρώτη στιγμή με την μεγαλύτερή τους ένταση αλλά κλιμακωτά και τότε:
- Επικρατεί υψηλό αίσθημα ανασφάλειας και κινδύνου.
Κατά την περίοδο που μια οικονομική κρίση ανακύπτει, οι εμπλεκόμενοι διακατέχονται από άγχος, νιώθουν ανασφαλείς και πως κινδυνεύουν για το χειρότερο, με αποτέλεσμα να:
- Επηρεάζονται οι συνήθειες λειτουργίες και ρυθμοί.
Η ένταση και η ανησυχία για την χειρότερη εκδοχή των πραγμάτων, αναστατώνουν, διαταράσσουν και μεταβάλλουν τη συνήθη ροή τους καθώς:
- Διακινδυνεύει να πληγεί η δημόσια /διεθνής εικόνα της μονάδας/χώρας.
Κάθε εμφανιζόμενη οικονομική κρίση που ενδεχομένως οδηγήσει σε αρνητικές επιπτώσεις, είναι επόμενο ότι θα επιφέρει πλήγμα στην «εικόνα» της χώρας, ιδίως αν:
- Καταλήξει σε έλεγχο από τα αρμόδια κρατικά-διακρατικά όργανα ή και τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης [Μ.Μ.Ε].
Πάντα η εκδήλωση μιας οικονομικής κρίσης, είναι πολύ πιθανό να προκαλέσει την παρέμβαση κάποιων κρατικών φορέων ή του διεθνή παράγοντα και των Μ.Μ.Ε., γεγονός που αναπόφευκτα:

- Προκαλεί ποικίλες βλάβες και υλικές ζημιές.
Προκαλείται συνήθως ηθική βλάβη, η οποία ζημιώνει την ισχύ της χώρας, το προφίλ της υπηρεσίας, του οργανισμού και τραυματίζει με κάθε τρόπο τη διάθεση των υπηρεσιών/προϊόντων της.

1.1.2 Στάδια της κρίσης

Ο συνήθης κύκλος ζωής μιας κρίσης ακολουθεί τα παρακάτω στάδια:

- Στάδιο Διαμόρφωσης της κατάστασης ή Πρόδρομων συμπτωμάτων.
Συνήθως, πριν οδηγηθούμε στην οικονομική κρίση, ορισμένες καταστάσεις ή επισημάνσεις, για τις οποίες δεν ληφθούν μέτρα, ενέργειες, πράξεις ή παραλείψεις και μια ασυνήθης δραστηριότητα μπορεί να συμβαίνουν. Το στάδιο αυτό τελειώνει με έκδοση εκτίμησης κατάστασης από το Κέντρο Χειρισμού Κρίσεων. Όλα τα παραπάνω καλούνται πρόδρομα συμπτώματα, με κάθε δραστηριότητα να εμφανίζει τα δικά της πρόδρομα συμπτώματα.
- Στάδιο εκδήλωσης-κορύφωσης της κρίσης.
Η περίοδος κατά την οποία εκδηλώνεται και κορυφώνεται μια κρίση. Διαρκεί όσο χρόνο τα χαρακτηριστικά της εκδηλώνονται.
- Στάδιο επιπτώσεων.
Η περίοδος κατά την οποία οι επιπτώσεις εμφανίζονται και οι συνέπειες είναι ορατές.
- Στάδιο επίλυσης-ομαλοποίησης.
Η τελευταία φάση της οικονομικής κρίσης κατά την οποία το «σύστημα» αρχίζει να ανακτά τους κανονικούς προ της κρίσης ρυθμούς.

1.1.3 Αίτια

Όσον αφορά τα αίτια του ορού της οικονομικής κρίσης δεν μπορούν να αποτυπωθούν γιατί δεν υπάρχουν. Κάθε οικονομική κρίση μεμονωμένα έχει τα δικά της αίτια, τα οποία διαφοροποιούνται ανάλογα με τη χρονική της περίοδο. Εντούτοις δεν αποκλείεται το ενδεχόμενο να υπάρξουν και ομοιότητες.

Παρόλα αυτά, πολλοί οικονομολόγοι υποστηρίζουν ότι για να οδηγηθούμε σε μια οικονομική κρίση απαραίτητη προϋπόθεση είναι κάποιοι παράγοντες. Θα μπορούσαμε να διακρίνουμε τους παράγοντες αυτούς σε εσωτερικούς, που εντοπίζονται εντός των οικονομιών των χωρών, δηλαδή στη λειτουργία των εγχώριων κεφαλαιαγορών και στο θεσμικό τους σύστημα, και σε εξωτερικούς ή διεθνείς που εντοπίζονται στη λειτουργία των θεσμών της διεθνούς κεφαλαιαγοράς και του διεθνούς νομισματικού συστήματος.

Οι παράγοντες ανεξάρτητα με το αν είναι εσωτερικοί ή εξωτερικοί επηρεάζονται από κοινούς άξονες. Οι άξονες είναι πολλοί και ποικίλουν. Άλλοτε άξονας είναι οι χρηματιστηριακές αξίες, άλλοτε η ανεξέλεγκτη δανειοδότηση από μη τραπεζικούς οργανισμούς και η δημιουργία επικίνδυνων παραγωγών που διοχετεύονται στην αγορά, άλλοτε οι κοινωνικές ανισότητες, άλλοτε η παγκόσμια συγκέντρωση του πλούτου (ολιγοπώλια), άλλοτε τοπικοί ή παγκόσμιοι πόλεμοι.

Τα αίτια και οι παράγοντες είναι αλληλένδετες έννοιες και πολλές φορές μπορούμε να τις ταυτίσουμε. Εν κατακλείδι, για να φτάσουμε στο σημείο να εμφανιστεί μια οικονομική κρίση θα πρέπει να υπάρχουν ή παράγοντες ή αίτια ή συνδυασμός και των δύο.

1.1.4 Επιπτώσεις

Μια οικονομική κρίση έχει καταστροφικές επιπτώσεις τόσο στον ανεπτυγμένο, όσο και στον αναπτυσσόμενο κόσμο. Οι επιπτώσεις μπορούν να:

- Επηρεάσουν το διεθνές εμπόριο.
- Επηρεάσουν τα προσωπικά εισοδήματα.
- Δημιουργήσουν μείωση τιμών και κερδών των επιχειρήσεων.
- Προκαλέσουν μείωση στην αγροκτηνοτροφική παραγωγή και στην βιομηχανία.
- Προκαλέσει την αύξηση της ανεργίας.
- Προκαλέσει την πτώχευση τραπεζών, εταιρειών και επιχειρήσεων.
- Μείωση ρευστότητας των τραπεζών.

Κεφάλαιο 2: Οικονομική κρίση 1929 «κραχ»

2.1 Κατάρρευση της οικονομίας

2.1.1 Ιστορική αναδρομή

Κατάρρευση του χρηματιστηρίου της Αμερικής. Χιλιάδες επιχειρήσεις κατέρρευσαν, τράπεζες αφανίστηκαν σε μερικές μόνο ημέρες, επενδύσεις και περιουσίες χάθηκαν, ενώ εκατομμύρια εργαζόμενοι βρέθηκαν στο δρόμο.

Μέχρι και το 1920 οι άνθρωποι αγόραζαν ότι πραγματικά είχαν ανάγκη. Κάπου εκεί εμφανίζεται ο όρος 'δημόσιες σχέσεις' που τον ενσαρκώνει ο Έντουαρντ Μπερνέζ, όπου και μαθαίνει στις αμερικανικές εταιρείες για πρώτη φορά πώς να πείσουν τον κόσμο να επιθυμεί πράγματα που δεν χρειάζεται, συνδέοντας τα προϊόντα μαζικής παραγωγής με τις υποσυνείδητες επιθυμίες. Έτσι γεννήθηκε μια νέα πολιτική ιδέα για τον έλεγχο των μαζών. Όταν ικανοποιούνται οι υποσυνείδητες επιθυμίες τους οι άνθρωποι γίνονται ευτυχισμένοι.

Φτάνοντας στο 1927 έχουμε αποκτήσει τη νοοτροπία ότι η υποχρέωση του Αμερικανού πολίτη είναι να γίνει πολίτης που καταναλώνει. Το κύμα καταναλωτισμού οδήγησε στην έκρηξη του χρηματιστηρίου. Ο Έντουαρντ Μπερνέζ προώθησε την ιδέα ότι και ο απλός κόσμος μπορούσε να αγοράσει μετοχές δανειζόμενος χρήματα των τραπεζών που ο ίδιος εκπροσώπευε. Εκατομμύρια άνθρωποι ακολούθησαν την συμβουλή του.

2.1.2 Κατάρρευση χρηματιστηρίου

Στα τέλη Οκτωβρίου του 1929, έφτασε η είδηση της κατάρρευσης του χρηματιστηρίου. Όλη την δεκαετία του 1920 τυχοδιώκτες, είχαν δανειστεί πολλά εκατομμύρια δολάρια. Οι τραπεζίτες είχαν προωθήσει την ιδέα ότι άρχιζε μια νέα εποχή και ότι η οικονομική κρίση ανήκε στο παρελθόν. Έκαναν λάθος, αυτό που θα συνέβαινε θα ήταν το μεγαλύτερο κραχ στην ιστορία του χρηματιστηρίου .

Μια εβδομάδα πριν την κατάρρευση οι μετοχές είχαν πέσει αναπάντεχα πολύ, γεγονός ασυνήθιστο για την Γουόλ Στριτ όπου οι τιμές είχαν ανοδική πορεία για δέκα συναπτά έτη. Στις επόμενες σαράντα οχτώ ώρες οι μετοχές καταποντίστηκαν, σημειώνοντας απώλεια 25%.

Αυτό μεταφράζεται σε οχτώ εκατομμύρια δολάρια, τα οποία στα μέσα Νοεμβρίου έγιναν τριάντα εκατομμύρια. Τα ποσά φαίνονται μικρά όμως σε σχέση με την Αμερικανική οικονομία εκείνης της εποχής ισοδυναμούσαν με το διπλάσιο σχεδόν δημόσιο χρέος των ΗΠΑ. Η κρίση ξέσπασε όταν οι επενδυτές στη Γουόλ Στριτ πουλούσαν μετοχές με ιλιγγιώδεις ρυθμούς προκαλώντας πανικό. Σε διάστημα τριών μηνών έχασαν το μισό της αξίας τους.

Αμέσως η κρίση μεταφέρθηκε στο τραπεζικό σύστημα. Οι τράπεζες είχαν δανείσει τεράστια ποσά στις εταιρείες του χρηματιστηρίου που κινδύνευαν με χρεοκοπία. Επιπλέον είχαν αγοράσει μεγάλο αριθμό μετοχών μηδαμινής πλέον αξίας.

Παράλληλα επλήγη και η βιομηχανία, που μέχρι τότε ευημερούσε χάρη στα χαμηλά επιτόκια και στις ανεξέλεγκτες επενδύσεις. Η κατάρρευση της βιομηχανίας είχε ως συνέπεια τη δραστική μείωση του κέρδους των επιχειρήσεων, οι οποίες με την σειρά τους συμπαρέσυραν για δεύτερη φορά το χρηματιστήριο.

Λίγο καιρό μετά το κραχ της Γουόλ Στριτ, η βιομηχανική παραγωγή ελαττώθηκε κατά 50%, η οικοδομική δραστηριότητα κατά 80%, 5.000 τράπεζες έκλεισαν σε μια μέρα, ενώ το Α.Ε.Π της χώρας μειώθηκε κατά 30%. Μέσα σε έναν χρόνο ο δείκτης της ανεργίας έφτασε το 25%. Το 1931, η αξία των επιχειρήσεων στο χρηματιστήριο της Νέας Υόρκης είχε μειωθεί δέκα φορές σε σχέση με το Σεπτέμβριο του 1929.

2.1.3 Εξέλιξη της κρίσης

Το κραχ της Αμερικανικής οικονομίας ήταν καταστροφικό. Αντιμετωπίζοντας την ανεργία και την ύφεση, χιλιάδες Αμερικανοί έπαψαν να αγοράζουν πράγματα που δεν χρειάζονταν. Η καταναλωτική έξαρση που είχε δημιουργήσει ο Μπερνέζ, διακόπηκε, και ο ίδιος και όλοι όσοι ασχολούνταν με τις δημόσιες σχέσεις έχασαν την εύνοια.

Το κραχ ήταν καταστροφικό και για την Ευρώπη. Ενέτεινε την οικονομική και πολιτική κρίση στις νέες δημοκρατίες. Στη Γερμανία και την Αυστρία άρχισαν συγκρούσεις μεταξύ οπαδών διαφορετικών πολιτικών κομμάτων. Πολιτικοί όπως ο Χίτλερ έκαναν την εμφάνισή τους στις δημοκρατίες του 1920. Οι ναζί είχαν πιστέψει πως η δημοκρατία ήταν επικίνδυνη γιατί ελευθέρωνε τον εγωισμό αλλά δεν είχαν τρόπο να το ελέγξουν. Υπήρχαν πολλά κόμματα στην Γερμανία.

Οι ναζί εμφανίστηκαν στις εκλογές με την υπόσχεση ότι θα εγκατέλειπαν την δημοκρατία, λόγω του χάους και της ανεργίας που είχε δημιουργηθεί.

Το Μάρτιο του 1933 οι ναζί κέρδισαν τις εκλογές στη Γερμανία και άρχισαν να συστήνουν μια κοινωνία στην οποία τα άτομα θα ελέγχονταν με διαφορετικό τρόπο. Από τα πρώτα μέτρα που πήραν, ήταν το πρόγραμμα παραγωγής των επιχειρήσεων, όπου θα σχεδιάζόταν από το κράτος, καθώς η ελεύθερη αγορά ήταν πολύ ασταθής, όπως έδειξε το κραχ στην Αμερική (κρατικοποίηση των επιχειρήσεων).

Ακόμα και ο ελεύθερος χρόνος του εργάτη θα οργανωνόταν από το κράτος. Σύμφωνα με στατιστικές της εποχής μεταξύ 1925-29 οι άνεργοι ανέρχονταν γύρω στο ένα εκατομμύριο, ενώ τον χειμώνα του 1930 είχαν φτάσει τα έξι εκατομμύρια.

Στο μεταξύ η Βρετανία, προνομιακός εμπορικός εταίρος των ΗΠΑ, βυθιζόταν σε πρωτόγνωρη για τη χώρα ύφεση. Είχε επιστρέψει το 1925 στον «κανόνα χρυσού», με την ισοτιμία αγγλικής λίρας και δολαρίου όπως αυτή ίσχυε πριν από τον πόλεμο, δηλαδή μία λίρα προς 4,86 δολάρια. Η Αμερικανική οικονομική κρίση μεταδόθηκε στη Βρετανία ως νομισματική. Το επίπεδο των τιμών μειώθηκε κατά 18% και παράλληλα η ανεργία αυξήθηκε.

Έτσι η κρίση ρευστότητας της οικονομίας εξελίχθηκε σε κρίση εμπιστοσύνης. Την κατάσταση θα μπορούσε να θεραπεύσει η υποτίμηση του νομίσματος, αλλά κανείς δεν τολμούσε να αναλάβει μια τέτοια πρωτοβουλία.

Τα μόνα μέτρα που ελήφθησαν αφορούσαν επανειλημμένες μειώσεις δημοσίων δαπανών και ταυτόχρονες αυξήσεις φόρων. Τελικά, στις 21 Σεπτεμβρίου 1931 συνέβη το ανήκουστο. Ο κανόνας χρυσού εγκαταλείφθηκε και η αγγλική λίρα υποτιμήθηκε κατά 35%.

Στη Γαλλία η κρίση που έπληττε όλες τις βιομηχανικές χώρες εκφράστηκε αρχικά ως μια απλή ύφεση και αυτό επετεύχθη χάρη στα τεράστια αποθέματα χρυσού που η χώρα αυτή διέθετε. Ωστόσο, το επίπεδο της παραγωγής μειώθηκε από τις 100 μονάδες το 1928, στις 73 το 1931. Στις εκλογές του 1932 επικράτησε η Αριστερά και την πρωθυπουργία ανέλαβε ο Herriot.

Η νέα κυβέρνηση προσπάθησε μέχρι το 1936 να ισοσκελίσει τον προϋπολογισμό, αλλά τα σημαντικότερα προβλήματα στη χώρα εμφανίστηκαν μετά την εγκατάλειψη του κανόνα χρυσού από τη Μ. Βρετανία.

Στην Αμερική απειλούνταν επίσης η δημοκρατία. Το κραχ, που ήταν καταστροφικό εξέγειρε τις μάζες ενάντια στις επιχειρήσεις, οι οποίες θεωρούνταν υπεύθυνες για την καταστροφή. Τότε το 1932 ένας νέος πρόεδρος εκλέχθηκε που θα χρησιμοποιούσε την δύναμη του κράτους για να ελέγξει την ελεύθερη αγορά.

Δεν ήθελε όμως να καταστρέψει την δημοκρατία, αλλά να την ενισχύσει. Έτσι ξεκίνησε μια νέα πολιτική που έμεινε γνωστή ως “New Deal”. Ο Ρούζβελτ ήταν πεπεισμένος πως το κραχ είχε δείξει, ότι η σύγχρονη ελεύθερη αγορά δεν μπορούσε να διαχειριστεί τη βιομηχανική οικονομία, και πώς αυτή ήταν δουλειά της κυβέρνησης.

Το “New Deal” που εφάρμοσε ο Ρούζβελτ ήταν μια σύνθεση, ένα μωσαϊκό μέτρων πολιτικής, για να αντιμετωπιστούν τα τρέχοντα οικονομικά προβλήματα των Ηνωμένων Πολιτειών και δεν θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως εφαρμογή μίας συγκεκριμένης οικονομικής θεωρίας στην πράξη. Σίγουρα συνέβαλαν τα μέτρα αυτά στην εμφάνιση μιας «επιστημονικότερης» οικονομικής πολιτικής. Μερικά από τα προγράμματα που εφαρμόστηκαν και είχαν πρωτοποριακό χαρακτήρα ήταν:

- Χορήγηση επιδομάτων και πραγματοποίηση δημόσιων έργων για τη συγκράτηση των εισοδημάτων (Income maintenance program).
- Εκτέλεση δημοσίων έργων για την τοπική περιφερειακή ανάπτυξη (Implementation of public works for the local regional development).
- Κυβερνητική υπηρεσία με αποκλειστικό αντικείμενο την οικονομική ανάκαμψη (National Recovery Administration).

Οι μεταρρυθμίσεις που άφησαν εποχή αφορούσαν τα εξής:

- Τραπεζική νομοθεσία του 1933 και 1935: Οδήγησε σε ομοσπονδιακή εξασφάλιση των αποθεμάτων των τραπεζών (Federal Deposit Insurance Corporation).
- Securities and Exchanges Commission (Επιτροπή τίτλων και συναλλαγών) Έλεγχος δραστηριότητας στη χρηματαγορά.
- Agricultural Adjustments Act (Νόμος Αγροτικής Προσαρμογής-1933) Υποχρέωσε την κυβέρνηση να υποστηρίζει ενεργά το αγροτικό εισόδημα.
- Εισαγωγή συστήματος κοινωνικής ασφάλισης και επιδομάτων ανεργίας(1935).
- Wagner Act: Έδινε το δικαίωμα στους εργατές να οργανώνονται σε συνδικάτα και να διαπραγματεύονται μισθούς(1935).

Παρ' όλα αυτά, τα αποτελέσματα των κυβερνητικών αυτών κινήσεων δεν ήταν τα αναμενόμενα.

Το 1936 επανεκλέγεται, έτσι οι επιχειρήσεις ξεκινούν αντεπίθεση στον Ρούσβελτ για να αποκτήσουν ξανά δύναμη στην Αμερική. Έτσι υπό την αιγίδα οργάνωσης που υπάρχει ακόμα και λέγεται «εθνομοσπονδία κατασκευαστών» που περιελάμβανε όλες τις μεγάλες επιχειρήσεις των ΗΠΑ, ξεκίνησε εκστρατεία που διέδιδε εσκεμμένα τη συναισθηματική σχέση του πολίτη με την ιδιωτική επιχείρηση. Η εκστρατεία προωθούσε δραστικά την ιδέα ότι οι επιχειρήσεις και όχι οι πολιτικοί ήταν που δημιούργησαν τη σύγχρονη Αμερική.

Η βιομηχανία συμφώνησε με χιλιάδες δημοσιοσχεσίτες για να οργανώσει γιγάντια εκστρατεία. Πλήρωσαν την καταχώρηση διαφημίσεων στα περιοδικά, επηρέασαν και αρχισυντάκτες μεγάλων εφημερίδων, για να πετύχουν τον στόχο τους και να διαδώσουν το μήνυμά τους. Σε απάντηση στα δημοσιεύματα ο Λευκός Οίκος γύρισε σποτ στα οποία κατέκρινε τη χειραγώγηση του τύπου από τους καπιταλιστές.

Το 1939 η Αμερική φιλοξένησε την διεθνή έκθεση στην οποία το κεντρικό θέμα ήταν το πάντρεμα των Αμερικανικών επιχειρήσεων με την δημοκρατία. Η έκθεση ήταν μια ευκαιρία να δείξουν πως η δημοκρατία υπάρχει με τον καπιταλισμό.

Τον Μάρτιο του 1938 οι ναζί προσάρτησαν την Αυστρία. Ο Χίτλερ έγινε γνωστός στην Βιέννη, καθώς έμπαινε στην πόλη οι ναζί σκορπούσαν μίσος και θυμό ενάντια στους εχθρούς της νέας μεγάλης Γερμανίας (Εβραίους και Αυστριακούς που αντιστάθηκαν). Ο Β' παγκόσμιος πόλεμος θα αλλάξει δραματικά τον τρόπο με τον οποίο οι κυβερνήσεις έβλεπαν την δημοκρατία και τον κόσμο που κυβερνούν.

2.1.4 Αίτια

Υπήρξαν πολλοί παράγοντες που προκάλεσαν την κρίση, όπως δοκιμές, αδυναμίες και συγκεκριμένα περιστατικά τα οποία μετατράπηκαν σε μια γενικευμένη κατάθλιψη.

Σχετικά με την περίοδο αυτή, οι ιστορικοί αναφέρουν ως δομικούς παράγοντες μεγάλες καταστροφές τραπεζών και το χρηματιστηριακό κραχ , ενώ αναλυτές δίνουν έμφαση στην απόφαση της Βρετανίας να επιστρέψει στις ισοτιμίες που υπήρχαν πριν τον «κανόνα χρυσού», προτού ξεσπάσει ο 1^{ος} παγκόσμιος πόλεμος.

Οι εναλλασσόμενοι κύκλοι ύφεσης θεωρούνται ένα σύνηθες κομμάτι της ζωής σε ένα κόσμο με αβέβαιες ισορροπίες μεταξύ προσφοράς και ζήτησης. Το ποιός παράγοντας μετατρέπει μια συνήθη ήπια και σύντομη ύφεση ή οικονομικό κύκλο σε μία γενικευμένη κατάπτωση αποτελεί αντικείμενο συζήτησης. Άνθρωποι της διανοήσης δεν έχουν συμφωνήσει ως προς τα ακριβή αίτια και την σχετική τους συμβολή στην κρίση.

Η αναζήτηση των ευθυνών είναι στενά συνδεδεμένη με το ερώτημα του πώς να αποφευχθεί μια μελλοντική κρίση και ως εκ τούτου οι πολιτικές απόψεις τους αναμιγνύονται σε μια ανάλυση ιστορικών γεγονότων οκτώ παρελθουσών δεκαετιών. Το μεγαλύτερο ερώτημα εστιάζεται στο κατά πόσο επρόκειτο για μια αποτυχία της ελεύθερης αγοράς ή για μια αποτυχία εκ μέρους των τραπεζών να προλάβουν την κατάρρευση τους, τον επακόλουθο πανικό και τις περικοπές στα χρηματικά αποθέματα.

Εκείνοι που υποστηρίζουν ένα σημαντικό ρόλο του κράτους στην οικονομία, πιστεύουν ότι πρόκειται κυρίως για την αποτυχία των ελεύθερων αγορών, ενώ εκείνοι που πιστεύουν στην ελεύθερη αγορά υποστηρίζουν την άποψη ότι η κρίση οφειλόταν στην αποτυχία της κυβέρνησης να αντιμετωπίσει το πρόβλημα.

Ο υπερβολικός δανεισμός θεωρείται μία από τις αιτίες της μεγάλης κρίσης. Οικονομολόγοι, όπως ο Μπεν Μπερνάνκε πρόεδρος της κεντρικής τράπεζας των ΗΠΑ επανέφεραν την άποψη της σχέσης χρέους-ύφεσης που πρωτοδιατυπώθηκε από τον Ίρβινγκ Φίσερ. Ο τελευταίος συνέδεσε την χαλαρή πίστωση με την υπερχρέωση, κάτι που προλείανε το έδαφος για κερδοσκοπικά παιχνίδια και επενδυτικές φούσκες. Επιπλέον, ο Μπερνάνκε προχώρησε στην ενοχοποίηση εννέα αλληλοσχετιζόμενων παραγόντων υπό συνθήκες χρέους και ύφεσης για να διερευνήσει το μηχανισμό της αποτυχίας.

Υποθέτοντας πως σε κάποιο δεδομένο χρονικό διάστημα παρουσιάζεται μια κατάσταση υπερχρέωσης το γεγονός αυτό θα οδηγήσει σε ρευστοποίηση, είτε λόγω της ανησυχίας των πιστωτών, είτε των δανειοληπτών ή και των δύο. Τότε μπορούμε να εξαγάγουμε την ακόλουθη συμπερασματική αλυσίδα που απαρτίζεται από εννέα κρίκους :

- Ρευστοποίηση των χρεών που οδηγεί σε εν θερμό πωλήσεις.
- Συστολή των νομισματικών αποθεμάτων, καθώς τα τραπεζικά δάνεια αποπληρώνονται και περιορίζεται η ταχύτητα διακίνησης.
- Πτώση στα επίπεδα των τιμών, με άλλα λόγια μια φούσκα του δολαρίου.

Συμπεραίνοντας πως αυτή η πτώση δε σχετίζεται με ανατίμηση, πρέπει να ακολουθήσει:

- μια ακόμα μεγαλύτερη πτώση στην καθαρή αξία των επιχειρήσεων προκαλώντας πτωχεύσεις και
- μια παρόμοια πτώση στα κέρδη η οποία σε ένα καπιταλιστικό μοντέλο μιας κοινωνίας των ατομικών εσόδων οδηγεί σε ανησυχία η οποία οδηγεί σε
- μείωση της παραγωγής των συναλλαγών και της εργασίας. Αυτές οι απώλειες οδηγούν σε:
- Απαισιοδοξία, έλλειψη αυτοπεποίθησης η οποία εν συνέχεια οδηγεί σε
- αποταμίευση και λιγότερη διακίνηση χρήματος που προκαλούν
- περίπλοκες στρεβλώσεις στα επιτόκια δανεισμού και συγκεκριμένα μια πτώση στα ονομαστικά επιτόκια και στην αξία του χρήματος, συνοδευόμενη από μία αύξηση στα πραγματικά επιτόκια και της αγοραστικής αξίας των εμπορευμάτων.

Οι τράπεζες που είχαν χρηματοδοτήσει τα υπερχρέη άρχισαν να καταρρέουν καθώς οι δανειολήπτες αδυνατούσαν να ανταποκριθούν στις συμβατικές τους υποχρεώσεις και καταθέτες σήκωναν τα χρήματα τους μαζικά από τους λογαριασμούς τους, σχηματίζοντας τραπεζικές ουρές.

Κυβερνητικές εγγυήσεις και νομοθετικές ρυθμίσεις της FED που είχαν σκοπό να αποτρέψουν τέτοιες ουρές πανικού απεδείχθησαν αναποτελεσματικές και σε ορισμένες περιπτώσεις απεφεύχθησαν.

τραπεζικές καταστροφές που οδήγησαν στην απώλεια αποθεμάτων εκατομμυρίων δολαρίων. Τα απλήρωτα χρέη κατέστησαν ακόμη πιο επικίνδυνα, καθώς οι τιμές και τα εισοδήματα έπεφταν 20-50% αλλά τα χρέη παρέμεναν στα ίδια επίπεδα.

2.1.5 Ομοιότητες και διαφορές του κραχ του 1929 και της κρίσης του 2007

Η κρίση του 2007 βρίσκεται ήδη σε εξέλιξη. Επενδυτικές τράπεζες έχουν χρεοκοπήσει, αποταμιεύσεις εξανεμίστηκαν, η χρηματοοικονομική κρίση μετατρέπεται ραγδαία σε οικονομική ύφεση, το μέγεθος της οποίας δεν μπορεί ακόμα να εκτιμηθεί ούτε από τις αγορές ούτε από επιστήμονες - ερευνητές.

Εθνικές κυβερνήσεις και υπερεθνικοί θεσμοί παίρνουν πρωτοβουλίες και εξαγγέλλουν μέτρα, χωρίς ωστόσο να επιτυγχάνουν αντιστροφή του δυσμενούς κλίματος που περιβάλλει την οικονομική ζωή. Σε στιγμές σαν κι αυτές, όλοι οι πολίτες αναρωτιούνται πώς έφτασε η κατάσταση ως εδώ, τι έχει να πει η οικονομική επιστήμη για όλα αυτά, τι μπορεί και τι πρέπει να κάνει το κράτος.

Τέλος έχει να διδάξει η ιστορική εμπειρία σχετικά με την εμφάνιση, την εξέλιξη και το ξεπέραςμα οικονομικών κρίσεων στο παρελθόν. Από την εποχή της επικράτησης του καπιταλισμού, η εξέλιξη της οικονομικής ζωής πάντα ήταν ακανόνιστη, με εποχές

ανόδου να ακολουθούνται από υφέσεις, ήπιες ή εντονότερες, που έδιναν τη θέση τους σε νέες ανθηρές καταστάσεις ευημερίας και οικονομικής προόδου. Υπήρξαν καθοδικές πορείες της οικονομίας λόγω τεχνολογικών μεταβολών, λόγω κρίσης σε συγκεκριμένους κλάδους της οικονομικής δραστηριότητας, λόγω πανικού και κερδοσκοπίας. Άλλες είχαν εθνικό ή περιφερειακό χαρακτήρα, άλλες ξεπεράστηκαν σε 2 με 3 χρόνια, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις η έξοδος από την κρίση ήταν και μακροχρόνια και είχε τρομακτικό κόστος σε εισοδήματα και ζωές. Μία από αυτές τις κρίσεις είναι και αυτή του 1929.

2.1.6 Συμπεράσματα

Το μεγάλο κραχ του χρηματιστηρίου είναι αποτέλεσμα πολλών αιτιών και παραγόντων. Αυτό που πρέπει να σημειωθεί είναι η γρήγορη αλλά και η καταστροφική εξάπλωση του. Η κερδοσκοπία αλλά και οι λάθος αποφάσεις των εκάστοτε πρωταγωνιστών του συστήματος, όπως θα δούμε και παρακάτω, δίνουν το έναυσμα για την συνέχεια της αισχροκέρδειας χωρίς να υπολογίζεται το κόστος.

Κεφάλαιο 3: Πετρελαϊκή κρίση

3.1 Κερδοσκοπικά παιχνίδια

3.1.1 Ανασκόπηση

Η πετρελαϊκή κρίση άρχισε στις 15 Οκτωβρίου του 1973, όταν τα μέλη του ΟΠΕΚ (Οργανισμός των Πετρελαϊκών Εξαγωγικών Κρατών), κήρυξαν εμπάργκο πετρελαίου προς έναν αριθμό δυτικών κυρίως κρατών. Ο λόγος αυτής της κίνησης ήταν ότι ήθελαν με αυτόν τον τρόπο να «δώσουν μια απάντηση» στην απόφαση των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής να στηρίζουν τον Ισραηλινό στρατό στο πόλεμο του “Yom Kippur”.

Ο ΟΠΕΚ¹ δήλωσε ότι δεν θα ήταν πλέον το πλοίο του πετρελαίου για τις Ηνωμένες Πολιτείες και για κάποιες άλλες χώρες, εφόσον στηρίζουν το Ισραήλ κατά τη διάρκεια της σύγκρουσης. Αυτό σε διπλωματικό επίπεδο, διότι όπως θα διαπιστώσουμε παρακάτω η βαθύτερη αιτία του εμπάργκο ήταν οικονομικής φύσεως.

Τα μέλη του ΟΠΕΚ συμφώνησαν να χρησιμοποιήσουν τη δύναμη τους, πάνω στον μηχανισμό για τον παγκόσμιο καθορισμό της τιμής του πετρελαίου, έτσι στην προσπάθειά τους να αυξήσουν τα έσοδα τους αυξάνουν παγκοσμίως την τιμή του πετρελαίου. Αυτή η απόφαση ήταν επακόλουθο των μακροχρόνιων μειώσεων των εισοδημάτων των κρατών του ΟΠΕΚ, μετά το τέλος του κανόνα του “Bretton Woods” καθώς και της αποτυχίας των διαπραγματεύσεων με τις «επτά αδελφές»² στις αρχές του Οκτωβρίου του ίδιου έτους.

Συνοπτικά η πετρελαϊκή κρίση μαζί με την κρίση στο χρηματιστήριο κατά την περίοδο 1973 - 1974 μπορεί να θεωρηθεί σαν την πρώτη περίπτωση μετά την μεγάλη ύφεση του 1929 που είχε μόνιμο οικονομικό αντίκτυπο για μια δεκαετία μετά.

---

¹ ΟΠΕΚ: Οργανισμός Πετρελαίου Εξαγωγικών Κρατών.

² (αναφορικά οι επτά κυριότερες εταιρείες πετρελαίου που κυριαρχούν στην παραγωγή, στη διύλιση και διανομή του πετρελαίου στα μέσα του 20ου αιώνα, οι οποίες είναι: 1. Standart oil of New Jersey 2. Royal Dutch Shell 3. Anglo-Persion oil company 4. Standart oil of New York 5. Standart oil of California 6. Gulf oil 7. Texaco)

3.1.2 Ίδρυση του ΟΠΕΚ

Ο Οργανισμός των Πετρελαϊκών Εξαγωγικών Κρατών, αποτελούνταν από 13 χώρες, συμπεριλαμβανομένων του Ιράν, επτά Αραβικών χωρών, επιπλέον τον Ισημερινό, την Ινδονησία, τη Νιγηρία, την Αγκόλα και τη Βενεζουέλα. Ο ΟΠΕΚ είχε σχηματιστεί στις 14 Σεπτεμβρίου του 1960 στη διάσκεψη της Βαγδάτης. Αυτό έγινε σαν μία κίνηση διαμαρτυρίας κατά των μεγάλων πετρελαϊκών εταιρειών της Δύσης (κυρίως των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής, της Βρετανίας και της Ολλανδίας) που διαρκώς μείωναν τις τιμές του πετρελαίου και είχαν κακούς τρόπους πληρωμής προς τους παραγωγούς. Στην αρχή λειτουργούσε ο ΟΠΕΚ σαν μία άτυπη μονάδα διαπραγμάτευσης για την πώληση του πετρελαίου από τα Τριτοκοσμικά κράτη.

Περιορίζε τις δραστηριότητες των μεγάλων Δυτικών πετρελαϊκών εταιρειών, να πάρουν δηλαδή μεγαλύτερα μερίδια από τα έσοδα και να πάρουν τον έλεγχο όσον αφορά το επίπεδο παραγωγής. Από το 1970 και μετά ο ΟΠΕΚ αρχίζει σημαντικά να ασκεί τη δύναμη του. Από τις αρχές λοιπόν της δεκαετίας του 1970 ο μεγάλος Δυτικός πετρελαϊκός συνασπισμός βρέθηκε ξαφνικά αντιμέτωπος με ένα ενωμένο μπλοκ παραγωγών. Αυτός ο οργανισμός θα παίξει καταλυτικό ρόλο στην οικονομική κρίση του 1973.

3.1.3 Η λήξη του κανόνα “Bretton Woods”

Στις 15 Αυγούστου 1971, οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής αποχώρησαν από την συμφωνία του “Bretton Woods”. Έτσι αποχωρώντας από τον κανόνα χρυσού (κατά τον οποίο μόνο η αξία των δολαρίων των Ηνωμένων Πολιτειών μπορούσε να μετατραπεί άμεσα σε χρυσό, ενώ όλα τα άλλα νομίσματα μπορούσαν να μετατραπούν σε δολάρια Ηνωμένων Πολιτειών) σαν στόχο είχαν να υπερισχύσει η ισοτιμία του νομίσματος τους έναντι των άλλων ισοτιμιών. Λογικό επακόλουθο ήταν η Βρετανία, έτσι ώστε να ευνοηθεί η συναλλαγματική ισοτιμία της λίρας της Αγγλίας, και σαφώς μετά ακολούθησαν τα βιομηχανικά έθνη με τις αντίστοιχες ισοτιμίες τους.

Σε αυτή λοιπόν την περίοδο που οι συναλλαγματικές ισοτιμίες των χωρών σταθεροποιούνται συνεχώς η μία προς την άλλη, τα βιομηχανικά κράτη προχωρούν σε μία πρωτόγνωρη αύξηση της νομισματικής κυκλοφορίας, που δεν είχε γίνει ποτέ ξανά

στο παρελθόν. Αυτή η κίνηση είχε σαν αποτέλεσμα την μείωση της αξίας του δολαρίου, όπως και της αξίας των ισοτιμιών των υπόλοιπων κρατών.

Η κατάρρευση του συστήματος λοιπόν ήρθε το 1971, με την απόφαση των Ηνωμένων Πολιτειών να αποσυρθούν από τον κανόνα “Bretton Woods”. Αυτό έγινε διότι εκείνη την περίοδο ο πληθωρισμός βρισκόταν σε υψηλό επίπεδο και οι προμήθειές τους σε αποθέματα χρυσού ήταν περιορισμένες. Έτσι οι Αμερικανικές τράπεζες αδυνατούσαν να εξαργυρώσουν τα δολάρια σε χρυσό στην επίσημη ισοτιμία των 35\$ / ουγγιά.

Επειδή λοιπόν πριν την κατάρρευση του κανόνα, η τιμή του πετρελαίου υπολογιζόταν σε δολάρια Ηνωμένων Πολιτειών, αυτό σήμαινε ότι οι παραγωγοί πετρελαίου έπαιρναν λιγότερη πραγματική αξία για την ίδια τιμή.

Το καρτέλ του Οργανισμού των Πετρελαϊκών Εξαγωγικών Κρατών ανακοίνωσε, ότι άμεσα θα τιμολογούσαν ένα βαρέλι πετρελαίου αντί χρυσού. Το γεγονός αυτό οδήγησε στην πετρελαϊκή κρίση που έφτασε στην κορύφωση της στα μέσα της δεκαετίας του 1970. Μέχρι το 1971, ο ΟΠΕΚ ήταν αργός στο να αναπροσαρμόσει την τιμή του πετρελαίου στις αντίστοιχες απώλειες του δολαρίου ώστε να αποσβέσει την υπολειπόμενη αξία.

Οι υπουργοί και οι ηγέτες του ΟΠΕΚ αρχικά, δεν είχαν αναπτύξει θεσμικούς μηχανισμούς για την ενημέρωση των τιμών τόσο γρήγορα ώστε να συμβαδίζουν με τις μεταβαλλόμενες συνθήκες της αγοράς. Έτσι βάση αυτού, τα εισοδήματά τους δεν συμβαδίζαν με τον ρυθμό κέρδους των αντίστοιχων δυτικών κρατών που συναναστρέφονταν, για αρκετά χρόνια. Η ουσιαστική τιμή του πετρελαίου αυξήθηκε σε μεγάλο βαθμό από το 1973 και μετά, ώστε τα εισοδήματα των κρατών του ΟΠΕΚ να μπορούν να συγκριθούν με τα εισοδήματα από εμπορεύματα των άλλων κρατών που συμμετείχαν κάποτε στον κανόνα του “Bretton Woods”.

Όσον αφορά την κατάργηση αυτού του κανόνα αναμφίβολα προκάλεσε σημαντικά προβλήματα οικονομικής φύσεως κυρίως στην παγκόσμια οικονομία και δημιούργησε την μοναδική κατάσταση κατά την οποία τα δολάρια των Ηνωμένων Πολιτειών έγιναν το αποθεματικό νόμισμα για τα κράτη που είχαν υπογράψει την συμφωνία, αποκομίζοντας μ ‘ αυτόν τον τρόπο σημαντικά οφέλη.

3.1.4 Ο πόλεμος του “Yom Kippur”

Στις 6 Οκτωβρίου του 1973, η Συρία και η Αίγυπτος εξαπέλυσαν στρατιωτική επίθεση εναντίον του Ισραήλ ξεκινώντας τον πόλεμο του “Yom Kippur” που αποτελεί τον Δ' Αραβοϊσραηλινό πόλεμο. Με την έναρξη αυτού του πολέμου και με την άνοδο στην τιμή του πετρελαίου που ακολούθησε, η Δύση δεν θα μπορούσε να συνεχίσει να αυξάνει την κατανάλωση ενέργειας κατά 5% ετησίως, ενώ δίνει χαμηλές τιμές στο πετρέλαιο.

Ο Σεΐχης του Ιράν, του οποίου το έθνος ήταν το δεύτερο στην παγκόσμια εξαγωγή πετρελαίου και ο σημαντικότερος σύμμαχος των Ηνωμένων Πολιτειών στη Μέση Ανατολή για εκείνη την στιγμή τουλάχιστον, δήλωσε στους “New York Times” το 1973:

«Βεβαίως εσείς τα Δυτικά έθνη αυξάνεται την τιμή του σιταριού που πουλάτε 300%, το ίδιο και με τη ζάχαρη και με το τσιμέντο..... Εσείς αγοράζετε το αργό μας πετρέλαιο και μας το ξαναπουλάτε επεξεργασμένο σε πετροχημικά, 100 φορές περισσότερο την τιμή που πληρώσατε σε εμάς.... Είναι δίκαιο λοιπόν, από τώρα και στο εξής να πληρώνεται περισσότερο για πετρέλαιο. Ας πούμε δέκα φορές περισσότερο».

Βλέπουμε δηλαδή σταδιακά από το 1971 και μετά τα μέλη του ΟΠΕΚ να προσπαθούν να πάρουν «το πάνω χέρι» στον καθορισμό της παγκόσμιας τιμής του πετρελαίου.

3.1.5 Η χρηματιστηριακή κρίση του 1973

Η κρίση στο χρηματιστήριο της Νέας Υόρκης προήλθε από την πίεση που υπέστη η οικονομία λόγω του υψηλού πληθωρισμού, από το σοκ της πολιτικής “Nixon” (Nixon shock) και από την κατάρρευση του νομισματικού συστήματος. Η χρηματιστηριακή αυτή κρίση, διήρκεσε από τον Ιανουάριο του 1973 μέχρι και τον Δεκέμβριο του 1974. Από αυτήν επηρεάστηκαν όλες οι μεγάλες χρηματιστηριακές αγορές του κόσμου, ιδιαίτερα η χρηματιστηριακή αγορά του Ηνωμένου Βασιλείου.

Ήταν μία από τις χειρότερες υφέσεις που παρουσιάστηκαν στην μοντέρνα οικονομική ιστορία. Η συντριβή προήλθε από την κατάρρευση του κανόνα του “Bretton Woods” που έγινε δύο χρόνια πριν ξεσπάσει η κρίση στο χρηματιστήριο καθώς και από την πολιτική του προέδρου Νίxon σε συνδυασμό με την υποτίμηση του δολαρίου των Ηνωμένων Πολιτειών στο πλαίσιο της συμφωνίας “Smithsonian Agreement”³. Συνδέθηκε επιπλέον και με την εκδήλωση της πετρελαϊκής κρίσης τον Οκτώβριο του ίδιου έτους.

Κατά την περίοδο μεταξύ 11 Ιανουαρίου 1973 και 6 Δεκέμβρη 1974, ο “Dow Jones Industrial Average” του χρηματιστηρίου της Νέας Υόρκης αναφέρθηκε ότι έχασε το 45% της αξίας του καθιστώντας την εβδομή χειρότερη “bear market”⁴ στην ιστορία του δείκτη. Το 1972 ήταν μια καλή χρονιά για το δείκτη του “Dow Jones Industrial Average” κατά την οποία ανέκτησε το 15% της αξίας του σε δώδεκα μήνες.

Το 1973 αναμενόταν να είναι ακόμα καλύτερο σε εκθέσεις του περιοδικού “Times”, κατά μία τραγική ειρωνεία αυτό το δημοσίευμα αποτυπώθηκε μόλις τρεις ημέρες πριν ξεσπάσει το «κραχ» στο χρηματιστήριο.

Κατά την διάρκεια των δύο αυτών ετών, δηλαδή από το 1972 έως το 1974, η Αμερικανική οικονομία έπεσε από το 7,2% του ΑΕΠ στο -2,1%, ενώ ο πληθωρισμός εκτινάχτηκε από το 3,4% το 1972 στο 12,3% το 1974.

Ακόμα πιο επώδυνες ήταν οι επιπτώσεις στο Ηνωμένο Βασίλειο και ιδιαίτερα στο χρηματιστήριο του Λονδίνου με τον δείκτη “FT30” να χάνει το 73% της αξίας του κατά τη διάρκεια της χρηματιστηριακής κρίσης του 1973. Ενώ το ΑΕΠ στο Ηνωμένο Βασίλειο μέχρι εκείνη την στιγμή κάθε χρόνο είχε αυξητικές τάσεις (ετησίως περίπου 5,1%), το 1974 το ΑΕΠ παρουσίασε πτώση κατά 1,1%.

Στο Ηνωμένο Βασίλειο το «κραχ» τελείωσε μετά το πάγωμα των ενοικίων στις 19 Δεκεμβρίου 1974, επιτρέποντας την αναπροσαρμογή των τιμών στα ακίνητα. Κατά τον επόμενο χρόνο, οι τιμές των μετοχών αυξήθηκαν κατά 150%.

---

³ Συμφωνία τον Δεκέμβριο του 1971 που έκλεισε τις χρηματιστηριακές ισοτιμίες, ήταν εγκατεστημένο στη διάσκεψη του κανόνα “Bretton Woods” του 1944.

⁴ Αγορές στις οποίες η οικονομία βρίσκεται σε ύφεση, η ανεργία είναι υψηλή ή ο πληθωρισμός αυξάνεται γρήγορα.

Σε αντίθεση με τις Ηνωμένες Πολιτείες ο πληθωρισμός συνέχισε να αυξάνει κατά 25% το 1975, οδηγώντας στην εποχή του στασιμοληθωρισμού, ο οποίος προήλθε από την άνοδο της τιμής του πετρελαίου, διότι αυτό είχε σαν επίπτωση να αυξηθούν οι τιμές την ώρα που στην ουσία επιβραδύνεται η οικονομία, καθιστώντας την παραγωγή λιγότερο επικερδή.

Η αγορά παρ' όλα αυτά της Δυτικής Γερμανίας ανέκαμψε γρήγορα, επιστρέφοντας στο πραγματικό της επίπεδο μέσα σε 18 μήνες. Από την άλλη το Ηνωμένο Βασίλειο δεν επέστρεψε στα ίδια επίπεδα παρά μόνο τον Μάιο του 1987 (μόνο μερικούς μήνες πριν την λεγόμενη Μαύρη Δευτέρα). Ενώ οι Ηνωμένες Πολιτείες θα φτάσουν στα προηγούμενα επίπεδα, σε πραγματικούς όρους του 1973, μετά από είκοσι χρόνια τον Αύγουστο του 1993.

3.1.6 Το Αραβικό «εμπάργκο» πετρελαίου

Στις 16 Οκτωβρίου 1973, ο ΟΠΕΚ έκοψε την παραγωγή πετρελαίου και έβαλε «εμπάργκο» στις μεταφορές του αργού πετρελαίου προς τη Δύση, με τις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής και την Ολλανδία πιο συγκεκριμένα.

Η Ολλανδία είχε προμηθεύσει όπλα το Ισραήλ και επέτρεψαν στους Αμερικανούς να χρησιμοποιήσουν τα Ολλανδικά αεροδρόμια για να προμηθεύουν τους Ισραηλινούς κατά τη διάρκεια της σύγκρουσης. Επίσης μαζί με το «εμπάργκο» πετρελαίου επιβλήθηκαν αυξήσεις τιμών. Μέχρι να πέσει η ζήτηση πετρελαίου, οι τιμές αυξήθηκαν δραματικά ώστε να φτάσει η αγορά σε ένα νέο επίπεδο χαμηλότερης προσφοράς πετρελαίου. Εφόσον αυτό ήταν το προσδόκιμο, η τιμή αγοράς του πετρελαίου αυξήθηκε σημαντικά, από 3\$ το βαρέλι στα 12\$ το βαρέλι. Ένα παγκόσμιο οικονομικό σύστημα βρισκόταν ήδη κάτω από τις συνέπειες της διακοπής του κανόνα “Bretton Woods” και η παγκόσμια οικονομία θα έμπαινε σε μια εποχή με απανωτές υφέσεις και υψηλό πληθωρισμό.

Αυτή η κατάσταση συνέχιζε να ταλαιπωρεί την παγκόσμια οικονομία μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1980 και η τιμή του πετρελαίου εξακολουθούσε να είναι ακριβή μέχρι το 1986.

Επομένως σε μακροπρόθεσμο επίπεδο, το «εμπάργκο» πετρελαίου άλλαξε το χαρακτήρα της πολιτικής της Δύσης.

Όσον αφορά την ενέργεια, αύξησε την έρευνα σε αυτό τον τομέα και την εξερεύνηση των πόρων. Όσον αφορά την οικονομία, εφάρμοσε περιοριστική νομισματική πολιτική για την καλύτερη καταπολέμηση του πληθωρισμού.

3.1.7 Άμεσες οικονομικές επιπτώσεις του «εμπάργκο» πετρελαίου

Οι επιπτώσεις του «εμπάργκο» ήταν άμεσες, ο ΟΠΕΚ ανάγκασε τις εταιρείες πετρελαίου να αυξήσουν το ύψος των πληρωμών τους δραστικά. Η τιμή του πετρελαίου τετραπλασιάστηκε κοντά στα 12\$ το βαρέλι. Αυτή η αύξηση στην τιμή του πετρελαίου είχε τεράστιο αποτέλεσμα για τα κράτη που εξήγαγαν το πετρέλαιο.

Οι χώρες της Μέσης Ανατολής, που για πολλά χρόνια κυριαρχούνταν και εξαρτιόντουσαν οικονομικά από τις χώρες της Δύσης, από εκείνη τη στιγμή και στο εξής η κατάσταση άλλαξε οριστικά γι' αυτές. Κατάφεραν πλέον να αποκτήσουν τον έλεγχο σε ζωτικής σημασίας οικονομικά αγαθά. Η παραδοσιακή ροή κεφαλαίου όπως η εξαγωγή πετρελαίου αύξησε σε μεγάλο βαθμό τον πλούτο τους.

Μερικά από τα έσοδα διανεμήθηκαν στην προσπάθεια βοήθειας για άλλα υποανάπτυκτα κράτη, όπου οι οικονομίες τους είχαν παγιδευτεί μεταξύ υψηλών τιμών πετρελαίου και χαμηλότερων τιμών για τα δικά τους εξαγωγίμα αγαθά (πρώτες ύλες), εν μέσω της ζήτησης των προϊόντων τους από τις χώρες της Δύσης. Ενώ μεγάλο μέρος του πλούτου που αποκτήθηκε από τα κράτη της Μέσης Ανατολής, απορροφήθηκε σε μαζικές αγορές όπλων, λόγω των έντονων πολιτικών εντάσεων στη Μέση Ανατολή.

Τα μέλη του ΟΠΕΚ στον αναπτυσσόμενο κόσμο σταμάτησαν την πιθανότητα εθνικοποίησης των μετοχών των εταιρειών στις χώρες τους. Πιο συγκεκριμένα, οι Σαουδάραβες απέκτησαν τον επιχειρησιακό έλεγχο της “Aramco”⁵ υπό την ηγεσία του Ahmed Zaki Yamani. Τα υπόλοιπα κράτη του ΟΠΕΚ ακολούθησαν, καθώς το εισόδημα του καρτέλ του πετρελαίου αυξήθηκε.

---

⁵ Κρατική εθνική εταιρεία πετρελαίου της Σαουδικής Αραβίας, είναι η πιο πολύτιμη εταιρεία στον κόσμο, με εκτιμώμενη αξία το 2010 των 2,2 τρις δολαρίων, έως 7 τρις δολάρια στις ΗΠΑ.

Πιο συγκεκριμένα στη Σαουδική Αραβία, με τα επιπλέον κέρδη, η κυβέρνηση του κράτους ανέλαβε μια σειρά από πενταετή αναπτυξιακά πλάνα, από τα οποία το πιο φιλόδοξο ξεκίνησε το 1980, το οποίο αποτέλεσε επένδυση 250.000.000.000 δολαρίων. Άλλα μέλη του καρτέλ επίσης ανέλαβαν σημαντικά οικονομικά αναπτυξιακά προγράμματα.

Εν τω μεταξύ η επιβολή του «εμπάργκο», είχε ως αποτέλεσμα στις Ηνωμένες Πολιτείες η τιμή λιανικής ενός γαλονιού βενζίνης να ανεβεί από 38,5cents τον Μάιο του 1974, σε 55,1cents τον Ιούνιο του ίδιου έτους.

Επιπλέον στο χρηματιστήριο της Νέας Υόρκης, οι μετοχές έχασαν 97.000.000.000 \$ σε αξία μέσα σε έξι εβδομάδες, πράγμα που έκανε ακόμα πιο δυσάρεστα τα πράγματα για την οικονομική πραγματικότητα. Οι πολιτικοί απαίτησαν ένα εθνικό πρόγραμμα διανομής αερίου με δελτία. Ο Νίξον ζήτησε εθελοντικά από τα πρατήρια βενζίνης να μην πωλούν βενζίνη τα Σάββατα, τις νύχτες ή τις Κυριακές και το 90% των πρατηριούχων συμμορφώθηκε. Με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν ουρές τις καθημερινές στα πρατήρια καυσίμων.

Το «εμπάργκο» δεν ήταν ομοιόμορφο σε όλη την Ευρώπη. Από τα εννέα μέλη της Ε.Ο.Κ., μόνο η Ολλανδία αντιμετώπισε ένα πλήρες και ολοκληρωμένο «εμπάργκο» πετρελαίου. Το Ηνωμένο Βασίλειο όπως και η Γαλλία παραλάμβαναν σχεδόν αδιάκοπα πετρέλαιο, για το λόγο του ότι είχαν αρνηθεί να επιτρέψουν στην Αμερική να χρησιμοποιήσει τα αεροδρόμια τους για ανεφοδιασμό του Ισραήλ και απαγόρευσαν τον ανεφοδιασμό όπλων και εφοδίων και στις δύο πλευρές, τόσο στους Άραβες όσο και στους Ισραηλινούς. Ενώ τα υπόλοιπα μέλη της Ευρωπαϊκής κοινότητας αντιμετώπισαν μόνο μερικές περικοπές. Όσον αφορά το Ηνωμένο Βασίλειο, τα πράγματα το 1973 ήταν διαφορετικά καθώς ο διάδοχος του Harold Wilson στην πρωθυπουργία, Ted Heath είχε αναπτύξει τελείως διαφορετικές θέσεις στη διεθνή διπλωματία, καλώντας από το 1970 το Ισραήλ να επιστρέψει στα σύνορα που είχε πριν το 1967.

Στα μέλη της ΕΟΚ είχε επιτευχθεί μια κοινή πολιτική κατά τη διάρκεια του πρώτου μήνα του πολέμου του “Yom Kippur”.

Με δήλωση της, η ΕΟΚ υποστήριξε την Γάλλο-Βρετανική γραμμή κατά την σύγκρουση, έτσι τοποθετήθηκε δεόντως υπέρ των Αράβων και τα μέλη του ΟΠΕΚ έκαναν άρση του «εμπάργκο» από όλα τα μέλη της ΕΟΚ.

Η αύξηση των τιμών είχε μεγαλύτερο αντίκτυπο στην Ευρώπη από ότι το «εμπάργκο» πετρελαίου, ειδικά στο Ηνωμένο Βασίλειο όπου η οικονομική δυσπραγία προκάλεσε απεργίες, όπως αυτή των ανθρακωρύχων και των εργαζομένων στους σιδηρόδρομους και προκλήθηκε επίσης μια ενεργειακή κρίση τον χειμώνα του 1973 - 1974, η οποία ήταν βασική αιτία για την αλλαγή της κυβέρνησης.

Το Ηνωμένο Βασίλειο, η Γερμανία, η Ελβετία και η Νορβηγία απαγόρευσαν τις πτήσεις, την οδήγηση και την βαρκάδα τις Κυριακές. Η Σουηδία έκανε λόγο για ελεγχόμενες ποσότητες βενζίνης και πετρελαίου θέρμανσης. Η Δανία επέβαλε ποινές φυλάκισης για εκείνους που χρησιμοποιούσαν περισσότερο ηλεκτρικό ρεύμα από εκείνο που τους είχε καθοριστεί. Ο Ted Heath ζήτησε από τον Βρετανικό λαό να ζεσταίνει μόνο ένα δωμάτιο σε κάθε σπίτι κατά την διάρκεια του χειμώνα. Με όλα αυτά μας δίνεται η εικόνα ενός «ενεργειακού πανικού» που επικρατούσε στο Ηνωμένο Βασίλειο εκείνη την κρίσιμη περίοδο.

Λίγους μήνες αργότερα η κρίση αποδυναμώθηκε. Η άρση του «εμπάργκο» ήρθε τον Μάρτιο του 1974 μετά από διαπραγματεύσεις στην “Washington Oil Summit”, παρ’ όλα αυτά οι επιπτώσεις της ενεργειακής κρίσης συνεχίστηκαν σ’ όλη την δεκαετία του 1970.

3.1.8 Έλεγχος στις τιμές και περιορισμένη η κατανάλωση του πετρελαίου

Η κρίση επιδεινώνεται περαιτέρω από τον κυβερνητικό έλεγχο των τιμών στις Ηνωμένες Πολιτείες, η οποία καθόρισε την τιμή του πετρελαίου που είχε αγορασθεί ήδη από την Μέση Ανατολή, ενώ επέτρεψε για το πετρέλαιο που δεν είχε παραγγελθεί μέχρι εκείνη την στιγμή να πωλείται σε υψηλότερη τιμή. Αποτέλεσμα αυτού του μέτρου ήταν η απόσυρση του «παλαιού» πετρελαίου από την αγορά και η δημιουργία μιας τεχνητής έλλειψης, προς οικονομικό όφελος κάποιων εταιρειών παραγωγής πετρελαίου. Αυτός ο κανονισμός είχε σαν στόχο να αποτρέψει το ενδιαφέρον προς εναλλακτικές ενέργειες ή πιο αποτελεσματικά καύσιμα ή τεχνολογίες για ανάπτυξη του ενεργειακού προβλήματος, κύριος στόχος όμως του κανονισμού ήταν να προωθήσει την εξερεύνηση του πετρελαίου.

Η έλλειψη πετρελαίου τότε, αντιμετωπίστηκε με περιορισμό της βενζίνης (η οποία εφαρμόστηκε σε πολλές χώρες) με ιδιοκτήτες αυτοκινήτων να δημιουργούν μεγάλες ουρές με τα αυτοκίνητα τους έξω από τα πρατήρια βενζίνης. Αυτό το φαινόμενο έφτασε στην κορύφωση του το καλοκαίρι του 1973.

Το 1973 όμως ο πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών Richard Nixon διόρισε τον William E. Simon σαν τον πρώτο επικεφαλής της Ομοσπονδιακής Υπηρεσίας Ενέργειας (Federal Energy Office), ή αλλιώς «Τσάρο της ενέργειας» όπως τον ονόμασαν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Ο Simon από την πλευρά του, κατένειμε το πετρέλαιο στις πολιτείες για το έτος του 1974, σύμφωνα με το πετρέλαιο που κατανάλωσαν το 1972. Δηλαδή κάθε πολιτεία δικαιούταν να καταναλώσει τόσο πετρέλαιο όσο ήταν αυτό που είχε καταναλώσει πριν δύο χρόνια. Το μέτρο αυτό λειτούργησε ομαλά, για εκείνες τις πολιτείες που δεν αυξήθηκε ο πληθυσμός τους, ενώ για τις πολιτείες εκείνες που είχε αυξηθεί ο πληθυσμός τους, οι ουρές στα πρατήρια βενζίνης ήταν καθημερινό και συνηθισμένο φαινόμενο. Ο “American Automobile Association” (Αμερικανικός Αυτοκινητιστικός Οργανισμός) ανέφερε ότι την τελευταία εβδομάδα του Φεβρουαρίου του 1974, το 20% των πρατηρίων βενζίνης της Αμερικής δεν είχε καύσιμα.

Ένα ακόμη μέτρο περιορισμού που ανακοινώθηκε από τον Simon για τον περιορισμό της κατανάλωσης, ήταν αυτό με τις πινακίδες των αυτοκινήτων (αριθμοί κυκλοφορίας). Οι οδηγοί των αυτοκινήτων που ο τελευταίος αριθμός της πινακίδας τους ήταν περιττός αριθμός, είχαν την δυνατότητα να αγοράζουν βενζίνη για τα αυτοκίνητα τους αποκλειστικά και μόνο τις μονές μέρες του μήνα, ενώ οι οδηγοί που είχαν πινακίδες που τελείωναν σε ζυγό αριθμό είχαν τη δυνατότητα να αγοράσουν βενζίνη τις ζυγές μέρες του μήνα. Αυτός ο κανονισμός δεν ίσχυε για την τριακοστή πρώτη ημέρα του μήνα, ούτε για τις 29 Φεβρουαρίου για τα δίσεκτα έτη. Για την ιστορία, αυτό το μέτρο ποτέ δεν γνώρισε ουσιαστική εφαρμογή, μέχρι και τότε που πλέον καταργήθηκαν οι περιορισμοί το 1976.

Επίσης, κουπόνια βενζίνης εκδόθηκαν από την Ομοσπονδιακή Υπηρεσία Ενέργειας για το 1974 και το 1975, αλλά ποτέ δεν χρησιμοποιήθηκαν ουσιαστικά κατά τη διάρκεια αυτής της κρίσης.

Επιπλέον, σε ορισμένες πολιτείες των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής, χρησιμοποιήθηκε ένα σύστημα τριών χρωματιστών σημαιών που υποδήλωνε την διαθεσιμότητα βενζίνης σε πρατήρια καυσίμων.

Η πράσινη σημαία δήλωνε απεριόριστη διαθεσιμότητα βενζίνης, η κίτρινη σημαία δήλωνε περιορισμένη διαθεσιμότητα βενζίνης και η κόκκινη σημαία δήλωνε ότι δεν υπήρχε καθόλου βενζίνη, αλλά το πρατήριο παρέμενε ανοιχτό για άλλες υπηρεσίες.

Οι περιορισμοί της κατανάλωσης καυσίμων σε μερικές περιπτώσεις είχαν σαν αποτέλεσμα βίαια περιστατικά. Ο σύλλογος των οδηγών φορτηγών αυτοκινήτων (το πιο ισχυρό συνδικαλιστικό σωματείο εκείνης της εποχής) αποφάσισε να απεργήσει για δύο μέρες τον Δεκέμβρη του 1973, για να εκφράσουν την δυσαρέσκεια και την αντίθεση τους, για τα μέτρα του Simon που έβλαπταν τον κλάδο τους και τις βιομηχανίες που συνεργάζονταν. Στην Πενσυλβανία και στο Οχάιο, οι οδηγοί που δεν απεργούσαν δέχτηκαν πυροβολισμούς από τους απεργούς, και στο Αρκάνσας, τα φορτηγά οχήματα αυτών που δεν απεργούσαν δέχτηκαν επίθεση με αυτοσχέδιες βόμβες.

Η Αμερική έλεγχε την τιμή του φυσικού αερίου από την δεκαετία του 1950 και με τον υψηλό πληθωρισμό του 1970, η τιμή αγοράς για φυσικό αέριο δεν ενθάρρυνε την έρευνα για αναζήτηση νέων αποθεμάτων φυσικού αερίου. Τα αποθέματα φυσικού αερίου της Αμερικής έπεσαν από τα 237.000.000.000.000 \$ το 1974, στα 203.000.000.000.000 \$ το 1978. Οι έλεγχοι των τιμών δεν άλλαξαν παρά μόνο από τον πρόεδρο Gerald Ford με επανειλημμένες αιτήσεις στο Κογκρέσο.

3.1.9 Κινήσεις για μείωση της ζήτησης πετρελαίου και διατήρηση

Η πολιτεία για να συμβάλει στη μείωση της κατανάλωσης, στον τομέα των καυσίμων, επέβαλλε μέσω του νόμου “Emergency Highway Energy Act”, το ανώτατο εθνικό όριο ταχύτητας στα 90 χιλιόμετρα την ώρα. Η ανάπτυξη ενός σχεδίου με τον τίτλο «Στρατηγικά αποθέματα πετρελαίου» των Ηνωμένων Πολιτειών ξεκίνησε το 1975, επιπλέον δημιουργήθηκε το υπουργείο ενέργειας των Η.Π.Α. το 1977 και ακολούθησε με ειδικές διατάξεις του εν λόγω υπουργείου η Εθνική Πολιτική Ενέργειας το 1978.

Επίσης για την εξοικονόμηση ενέργειας, καθιερώθηκε η αλλαγή της θερινής ώρας, που τέθηκε σε εφαρμογή από 6 Ιανουαρίου 1974 έως 23 Φεβρουαρίου 1975. Αυτή η κίνηση δέχτηκε έντονη κριτική επειδή ανάγκαζε πολλά παιδιά να μετακινούνται προς τα σχολεία τους πριν την ανατολή του ηλίου. Ο προϋπάρχων κανονισμός θερινής ώρας, όπου σύμφωνα με αυτόν προχωρούσε κατά μια ώρα μπροστά την τελευταία Κυριακή του Απριλίου, αντικαταστάθηκε το 1976. Αυτή η κίνηση επηρέασε τους ιδιώτες και τους επιχειρηματίες για την παραγωγική τους διαδικασία.

Εκείνη την εποχή το “Advertising Council” (συμβούλιο διαφήμισης), στην προσπάθεια να συμμορφώσει το κοινό σύμφωνα με τα σχέδια της κυβέρνησης χρησιμοποίησε την φράση “Don’ t be fuelish” (λογοπαίγνιο της Αμερικανικής φράσης, “Don’ t be foolish”, που σημαίνει «μην είσαι ηλίθιος» καθώς fuel στα αγγλικά σημαίνει, καύσιμα).

Η “Corporate Average Fuel Economy (CAFE)” θεσπίστηκε από το Κογκρέσο το 1975, όπου σύμφωνα με τις διατάξεις οι τρεις μεγάλοι κατασκευαστές αυτοκινήτων των Η.Π.Α. (General Motors, Ford, Chrysler) ξεκίνησαν μετά από ανακοίνωση του Υπουργείου μεταφορών, μείωση των υφιστάμενων κατηγοριών αυτοκινήτων για να συμβαδίζουν με τα πρότυπα της “CAFE”. Όπου τα συγκεκριμένα πρότυπα υπαγόρευαν 27,5 μίλια για κάθε γαλόνι καυσίμων. Μέχρι και το 1980 δεν υπήρχαν πλέον αυτοκίνητα μεγάλου μεγέθους, αυτοκίνητα πολυτελείας με 130 ίντσες (3,3 μέτρα) μεταξόνιο και μεικτού βάρους κατά μέσο όρο 4.500 pounds (2.041 κιλών). Η αγορά αυτοκινήτων άρχισε σταδιακά την εξάλειψη του παραδοσιακού τύπου κινητήρα εμπρός / πίσω στη διάταξη τροχών, υπέρ των πιο αποδοτικών κινητήρων εμπρός / εμπρόσθιων τροχών.

Αν και δεν ρυθμίζεται από τη νέα νομοθεσία, οι ομάδες αγωνιστικών αυτοκινήτων, άρχισαν εθελοντικά την μείωση της κατανάλωσης καυσίμων στα οχήματα τους. Το 1974, το εικοσιτετράωρο “rally” της Daytona ματαιώθηκε και ο NASCAR μείωσε όλες τις αποστάσεις των αγώνων κατά 10%. Το “Indianapolis 500” μειώθηκε από τέσσερις μέρες σε δύο και πολλοί άλλοι αγώνες ταχύτητας μάλιστα σταμάτησαν να διοργανώνονται. Το 1976, το Κογκρέσο δημιούργησε το Πρόγραμμα Βοήθειας “Weatherization”, έτσι ώστε να βοηθήσει ιδιοκτήτες κατοικιών με χαμηλό εισόδημα αλλά και ενοικιαστές για να χειριστούν κατάλληλα την αύξηση του κόστους θέρμανσης σύμφωνα με τη μείωση της ζήτησης τους μέσω των προηγμένων μονώσεων.

3.1.10 Αναζήτηση για εναλλακτικές μορφές ενέργειας

Η ενεργειακή κρίση οδήγησε στην αύξηση του ενδιαφέροντος στον τομέα των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας και ώθησε την έρευνα στον τομέα της ηλιακής και της αιολικής ενέργειας. Επίσης η ενεργειακή κρίση άσκησε μεγάλη πίεση για την εκμετάλλευση των πετρελαιοπηγών της Βόρειας Αμερικής και αύξησε την εξάρτηση της Δύσης στον άνθρακα και στην πυρηνική ενέργεια.

Στην Αυστραλία, το πετρέλαιο θέρμανσης έπαψε να θεωρείται ως το ενδεδειγμένο καύσιμο για την θέρμανση το χειμώνα. Αυτό εντέλει σημαίνει, ότι πολλά σπίτια που χρησιμοποιούσαν καυστήρες πετρελαίου, που ήταν δημοφιλή τη δεκαετία του 1950, πλέον τη δεκαετία του 1970 ήταν ξεπερασμένα. Εισήχθησαν καυστήρες που χρησιμοποιούσαν σαν καύσιμη ύλη φυσικό αέριο και προπάνιο.

Για αρκετά βιομηχανικά έθνη που ήταν καθαροί εξαγωγείς ενέργειας, τα αποτελέσματα της πετρελαϊκής κρίσης ήταν άσχημα και επιζήμια. Στον Καναδά η βιομηχανοποιημένη Ανατολή υπέστη πολλά οικονομικά προβλήματα, όμοια με αυτά των Ηνωμένων Πολιτειών.

Στην πλούσια σε κοιτάσματα πετρελαίου Alberta, υπήρξε μια ξαφνική και μαζική εισροή χρημάτων η οποία σύντομα την έκανε την πιο πλούσια επαρχία της χώρας. Η ομοσπονδιακή κυβέρνηση προσπάθησε να διορθώσει αυτή την ανισορροπία διαμέσου της ίδρυσης της κυβερνητικής ιδιοκτησίας Petro-Canada και αργότερα για τον ίδιο σκοπό

θέσπισε το εθνικό πρόγραμμα ενέργειας. Αυτές οι ενέργειες από πλευράς Ηνωμένων Πολιτειών, δημιούργησαν ένα μεγάλο κύμα θυμού και αποξένωσης στις τάξεις των δυτικών παραγωγών, όπου αυτό το θέμα ήταν το κεντρικό στοιχείο της πολιτικής του Καναδά εκείνες τις μέρες. Συνολικά το «εμπάργκο» πετρελαίου είχε έντονη αρνητική επίπτωση στην Καναδική οικονομία.

Η οικονομική δυσπραγία των Η.Π.Α. γρήγορα πέρασε τα σύνορα και επεκτάθηκε στον Καναδά, όπου αύξησε την ανεργία και ο στασιμοπληθωρισμός έπληξε σε τεράστιο βαθμό τον Καναδά, όμοια με αυτό των Η.Π.Α. παρά τα Καναδικά αποθέματα καυσίμων.

Η Σοβιετική Ένωση ήταν και αυτή καθαρός εξαγωγέας πετρελαίου. Η Σοβιετική οικονομία είχε σταθεροποιηθεί για αρκετά χρόνια και η αύξηση στην τιμή του πετρελαίου είχε πολύ θετικά αποτελέσματα γι' αυτήν. Ιδιαίτερα μετά το μπλοκ εσωτερικών συναλλαγών ήταν προσαρμοσμένη η οικονομία της, έτσι ώστε να εκμεταλλεύεται την αύξηση της αξίας του Ρωσικού πετρελαίου.

Η αύξηση των συναλλαγματικών αποθεμάτων επέτρεψε την εισαγωγή δημητριακών και άλλων τροφίμων από το εξωτερικό και την παραγωγή καταναλωτικών αγαθών και κράτησε τις στρατιωτικές δαπάνες σε παραδοσιακά επίπεδα.

Μερικοί ιστορικοί πιστεύουν ότι, τα έσοδα από το πετρέλαιο εκείνη την περίοδο, κράτησαν τη Σοβιετική Ένωση δυνατή για περισσότερο χρονικό διάστημα από ότι θα ήταν κάτω από φυσιολογικές συνθήκες.

Η κυβέρνηση της Βραζιλίας εφάρμοσε ένα πολύ μεγάλο έργο, το ονόμασε “Proalcool”, όπου σύμφωνα με αυτό θα προσπαθούσαν να φτιάξουν ένα μείγμα αλκοόλης με φυσικό αέριο, για να χρησιμοποιηθεί σαν καύσιμο από τα αυτοκίνητα. Το έργο επικεντρώνεται στην παραγωγή αλκοόλης από ζαχαροκάλαμο, αυτό το πρόγραμμα βρίσκεται μέχρι τις μέρες μας σε εξέλιξη και έχει μειώσει τις ανάγκες εισαγωγής πετρελαίου όπου χρειάζεται η χώρα, καθώς επίσης έχει μειώσει και την τιμή των καυσίμων.

Σε μια προσπάθεια να μειώσει το Ισραήλ την φουσκωμένη σε όγκο φορολογία, ο “Harry Zvi Tabor”, «ο πατέρας» της Ισραηλινής ηλιακής βιομηχανίας, σχεδίασε τον πρωτότυπο ηλιακό θερμοσίφωνα, που χρησιμοποιείται σήμερα στο 90% των Ισραηλινών σπιτιών.

3.1.11 Μακροοικονομικές επιπτώσεις της πετρελαϊκής κρίσης

Η πετρελαϊκή κρίση του 1973 αποτέλεσε καταλυτικό παράγοντα για την οικονομία της Ιαπωνίας. Εφόσον, μετατόπισε το ενδιαφέρον της από τις πετρέλαιο-βιομηχανίες και την έκανε να στρέψει την προσοχή της όσον αφορά το βιομηχανικό κλάδο, στα ηλεκτρονικά. Οι κεντρικές τράπεζες των Δυτικών χωρών αποφάσισαν να μειώσουν τα επιτόκια για να ενθαρρύνουν με αυτόν τον τρόπο την ανάπτυξη, θεωρώντας την συνεχή άνοδο του πληθωρισμού, θέμα δευτερεύουσας σημασίας. Αυτή ήταν η άποψη των οικονομολόγων και πολιτικών της εποχής, παρ' όλα αυτά ο στασιμοπληθωρισμός που δημιουργήθηκε εξέπληξε τους οικονομολόγους και τους κεντρικούς τραπεζίτες και η πολιτική τους επικεντρώθηκε στα βαθιά και επιμήκη αποτελέσματα του «εμπάργκο».

Τα μακροοικονομικά αποτελέσματα του «εμπάργκο» ήταν ακόμα και μετά από μία δεκαετία αισθητά. Υπήρχε μια έντονη υποψία εντός των οικονομικών κύκλων ότι, οι πετρελαϊκές εταιρείες συνωμοτούσαν με τον ΟΠΕΚ για να κερδοσκοπήσουν στην αγορά πετρελαίου.

Συγκεκριμένα, από την ετήσια λίστα “fortune 500”, του οικονομικού περιοδικού “Fortune”, το οποίο κατατάσσει τις 500 πρώτες Αμερικανικές επιχειρήσεις μετρώντας τα καθαρά έσοδα, επτά από τις δεκαπέντε πετρελαϊκές εταιρείες έχουν έσοδα παραπάνω από 100.000.000.000 \$ το χρόνο.

3.2 Συμπεράσματα

Κύρια αιτία ήταν ο αυξημένος πληθωρισμός που υπήρχε εκείνη την περίοδο στην αγορά των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής, ο οποίος ώθησε την Αμερικανική κυβέρνηση στην εκτύπωση νέων χαρτονομισμάτων, για να ανταπεξέλθει στις αυξημένες υποχρεώσεις της μέσα και έξω από τα σύνορα της. Τέτοιες υποχρεώσεις ήταν οι εμπορικές συναλλαγές της με άλλα κράτη και κατά κύριο λόγο με τα κράτη του ΟΠΕΚ. Αργότερα το 1971 οι Η.Π.Α. αποχώρησαν από τον κανόνα του “Bretton Woods”, διότι τους ήταν αδύνατον να συνεχίζουν να πληρώνουν τις οφειλές τους με χρυσό, αφού ακόμα και ο ΟΠΕΚ βλέποντας το δολάριο να κατρακυλά, ζήτησε να πληρωθεί σε χρυσό.

Τα Αραβικά κράτη χρησιμοποιώντας το «όπλο» του πετρελαίου, κατάφεραν να εκθέσουν την αδυναμία της Δύσης πάνω στο θέμα της ενέργειας και στην ματαιότητα της πολιτικής της να υποστηρίζει το Ισραήλ για αρκετά χρόνια. Έτσι κατάφεραν να πάρουν μετά το «εμπάργκο» πετρελαίου, διπλωματικά οφέλη.

Από την άλλη όμως, έχουμε έντονη αντίδραση (οικονομική και πολιτική) από τις Η.Π.Α., την Δυτική Ευρώπη, την Ιαπωνία και τη Σοβιετική Ένωση. Ενώ τα τεράστια έσοδα από την εισροή νέου πετρελαϊκού πλούτου προς τις χώρες της Μέσης Ανατολής, είχαν μεγάλο όφελος για την οικονομική τους πολιτική στα χρόνια που ακολούθησαν, με τέλεια αφορμή τον πόλεμο του “Yom Kippur”, όπου ήταν ευκαιρία να προσπαθήσει να αυξήσει τα έσοδα του σε οικονομικό επίπεδο, με την άνοδο της τιμής του πετρελαίου και σε διπλωματικό επίπεδο να αποκομίσει οφέλη με την επιβολή του «εμπάργκο» πετρελαίου. Μετά από αυτή την κρίση δημιουργήθηκαν νέοι ορίζοντες στην έρευνα για εναλλακτικές μορφές ενέργειας και στην εξερεύνηση νέων πηγών ενέργειας σε μέρη του πλανήτη που μέχρι τότε παρέμεναν ανεκμετάλλευτα.

Ήταν λοιπόν μια κρίση που επεκτάθηκε σε όλο τον κόσμο και ξέσπασε το 1973. Αναζητώντας νέες πηγές άντλησης κεφαλαίου μεταφερόμαστε στην Τεχνολογική κρίση και τη Μαύρη Δευτέρα της Γόουλ Στρίτ.

Κεφάλαιο 4: Τεχνολογική κρίση

4.1 1987 Μαύρη Δευτέρα

Η Γόουλ Στρίτ έμοιαζε με πεδίο μάχης, μέσα σε ένα εφτάωρο κτίριο ο δείκτης έχασε 22%, δηλαδή 550 εκατομμύρια δολάρια. Ήταν η μεγαλύτερη πτώση που σημειώθηκε ποτέ στην αγορά μετοχών. Από την αρχή του χρόνου έως και το καλοκαίρι ο δείκτης είχε σημειώσει άνοδο 44%. Την εβδομάδα που προηγήθηκε του κραχ οι μετοχές είχαν χάσει περίπου το 10% της αξίας τους. Για τους οικονομικούς αναλυτές ήταν φυσιολογικό φαινόμενο. Δυο παράγοντες ενοχοποιούνται για τη ραγδαία πτώση.

Ο πρώτος είναι η κερδοσκοπία στην αγορά προθεσμιακών τίτλων στο χρηματιστήριο του Σικάγο και ο δεύτερος παράγοντας είναι τα αυτοματοποιημένα προγράμματα των ηλεκτρονικών υπολογιστών.

Μετά τις πτωτικές τάσεις της προηγούμενης εβδομάδας οι κερδοσκόποι στοιχημάτισαν σε νέα πτώση η οποία και πραγματοποιήθηκε. Όταν όμως η πτώση των τίτλων ξεπέρασε το 4% συνέβη κάτι απρόβλεπτο. Οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές των αμοιβαίων κεφαλαίων άρχισαν να ρίχνουν αυτομάτως στην αγορά τεράστιες ποσότητες μετοχών. Έτσι είχαν προγραμματιστεί να κάνουν στην περίπτωση που οι απώλειες ξεπερνούσαν το μέγιστο αποδεκτό επίπεδο. Σήμερα τέτοιοι αυτοματισμοί δεν χρησιμοποιούνται. Το 1987 όμως έκαναν τεράστια ζημιά στο χρηματιστήριο επειδή όλοι πουλούσαν και κανείς δεν αγόραζε.

Η υστερία που εξαπλώθηκε σε όλα τα χρηματιστήρια του κόσμου, καλλιεργήθηκε και από τα δημοσιεύματα σοβαρών εφημερίδων, οι οποίες αμέσως μετά τη Μαύρη Δευτέρα άρχισαν να δημοσιεύουν γραφήματα με τις ομοιότητες μεταξύ των κραχ του 1929 και του 1987, ενώ επιφανείς οικονομολόγοι επιδίδονταν σε παρόμοιους παραλληλισμούς.

Η διαφορά της Μαύρης Δευτέρας και του μεγάλου κραχ το 1929 βρίσκεται στο ότι η Αμερικανική οικονομία στη δεκαετία του '80 αναπτυσσόταν ενώ στη δεκαετία του 2000 συρρικνωνόταν. Καθοριστική υπήρξε επίσης η επέμβαση της κυβέρνησης και της κεντρικής τράπεζας των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής, οι οποίες διέθεσαν στην αγορά μεγάλες ποσότητες ρευστού. Οι τράπεζες επωφελήθηκαν, μείωσαν τα επιτόκια και δάνεισαν σημαντικά κεφάλαια σε μεγαλύτερες επιχειρήσεις. Μόλις δύο χρόνια χρειάστηκαν για να καλύψουν οι περισσότεροι επενδυτές τις ζημιές τους.

4.2 Τεχνολογική κρίση

4.2.1 Εξάπλωση της ύφεσης

Η ύφεση στην αρχή της δεκαετίας του 2000, ήταν αισθητή κυρίως στις Δυτικές χώρες, επηρεάζοντας την Ευρωπαϊκή ένωση κυρίως κατά τη διάρκεια του 2000 και του 2001 και τις Ηνωμένες Πολιτείες κυρίως το 2002 και το 2003. Ο Καναδάς και η Αυστραλία απέφυγαν την ύφεση σε μεγάλο μέρος, ενώ η Ρωσία, ένα έθνος που δεν παρουσίασε οικονομική ευημερία κατά την δεκαετία του 1990, άρχισε να ανακάμπτει οικονομικά ακριβώς εκείνη την περίοδο. Για την Ιαπωνία η ύφεση συνεχίστηκε σε όλη την διάρκεια της δεκαετίας του 1990.

4.2.2 Η «φούσκα» της τεχνολογίας

Η φούσκα της τεχνολογίας ή διαφορετικά «Dot-com φούσκα» ήταν μία κερδοσκοπική φούσκα που διήρκεσε από το 1995 έως το 2001, με ανώτατο σημείο τον Μάρτιο του 2000 όπου ο δείκτης "NASDAQ" έφτασε τις 5132,52 μονάδες.

Οι χρηματαγορές στα Δυτικά έθνη, μέσα στα 6 αυτά χρόνια, είδαν τις αξίες τους να αυξάνονται αστραπιαία από την ανάπτυξη του νέου τομέα του Internet και τους παρεμφερείς τομείς της τεχνολογίας. Η περίοδος αυτή σηματοδεύτηκε από την ίδρυση μιας καινούργιας ομάδας επιχειρήσεων, που σχετίζονται άμεσα με τον χώρο του διαδικτύου, οι οποίες ονομάστηκαν "dot-coms". Μια τέτοιου είδους εταιρεία, είναι μια εταιρεία που το μεγαλύτερο μέρος των δραστηριοτήτων της έχει να κάνει με το διαδίκτυο, συνήθως παρουσιάζεται μέσω μιας ιστοσελίδας, που το όνομά της τελειώνει σε "com" από την λέξη "commercial" που σημαίνει εμπορικός. Πολλές "dot-com" εταιρείες δημιουργήθηκαν για να επωφεληθούν το πλεόνασμα των επιχειρηματικών κεφαλαίων χρηματοδότησης. Στόχος των επιχειρηματιών που ξεκινούσαν μια τέτοια επιχειρηματική δραστηριότητα ήταν μια στρατηγική που συχνά ονομάζεται "get big fast", δηλαδή γίνε μεγάλος γρήγορα, που σημαίνει ότι κάποιος επενδυτής ξεκινάει μια επιχείρηση, χωρίς να εξετάσει εκτενέστερα τον κλάδο και το επιχειρηματικό αντικείμενό της. Αυτό το σύστημα υποσχόταν στους ιδρυτές μιας τέτοιας επιχείρησης, μεγάλα μερίδια κερδών.

Αυτές οι εταιρείες παρατήρησαν τις τιμές των μετοχών τους να εκτινάσσονται στα ύψη, αν απλά και μόνο προσέθεταν ένα “e” ή ένα “com” στο τέλος της επωνυμίας της εταιρείας. Ο συνδυασμός της ταχείας αύξησης στις τιμές των μετοχών και των ευρέως διαδεδομένων επιχειρηματικών κεφαλαίων δημιούργησε ένα υπεράφθονο επιχειρηματικό περιβάλλον. Εξαιτίας αυτού μάλιστα, πολλές επιχειρήσεις απέρριψαν το συνηθισμένο επιχειρηματικό μοντέλο, δίνοντας έμφαση στην αύξηση του μεριδίου αγοράς σε βάρος των καθαρών κερδών.

4.2.3 Η ανάπτυξη της «Φούσκας»

Οι επενδυτές είδαν την θεαματική αύξηση στην αποτίμηση των μετοχών των εταιρειών “dot-com” και γι’ αυτό το λόγο κινήθηκαν γρήγορα και με λιγότερη προσοχή από ότι συνήθως.

Εκείνη την περίοδο παρουσιάστηκαν μεμονωμένοι επενδυτές ή επενδυτικές επιχειρήσεις (της μορφής επενδυτικών κεφαλαίων), που με τις επενδύσεις τους είχαν σαν σκοπό να αποκτήσουν διαχειριστική και τεχνική πραγματογνωμοσύνη στον συγκεκριμένο τομέα, καθώς και κεφάλαιο που θα τους απέφεραν οι επενδύσεις τους. Το μέγεθος τώρα των επιχειρησιακών επενδύσεων φαίνεται αν σκεφτεί κανείς ότι, σαν ποσοστό του Α.Ε.Π. το 1994 οι επιχειρηματικές επενδύσεις ήταν 0,058%, το 2000 έφτασε στο 0,164% και το 2003 έφτασε το 0,182%.

Τα χαμηλά επιτόκια της περιόδου 1998-1999 βοήθησαν στην αύξηση των κεφαλαίων του επενδυτικού κοινού. Ένας σχετικά μικρός αριθμός από αυτό το επενδυτικό κοινό είχε ρεαλιστικά σχέδια και διοικητικές ικανότητες. Οι περισσότεροι απ’ αυτούς στερούνταν αυτών των χαρακτηριστικών, έτσι η διοίκηση των εταιρειών “dot-com” μπορούσε να πουλήσει μετοχές σε αυτούς τους επενδυτές εξαιτίας του νεοτερισμού της ιδέας αυτής. Τέτοιες εταιρείες πίστευαν ότι θα μπορούσαν να βασιστούν ακόμα και στην φήμη του ονόματος τους για να πραγματοποιήσουν κέρδη για τις υπηρεσίες τους αργότερα. Το ρητό “get big fast”, αντικατοπτρίζει αυτή τη στρατηγική.

Την περίοδο τώρα των απωλειών οι επιχειρήσεις αυτές επικαλούνται τα επιχειρηματικά κεφάλαια και ειδικότερα τις αρχικές δημόσιες προσφορές των μετοχών για να πληρώσουν τα έξοδα τους.

Η καινοτομία αυτών των μετοχών σε συνδυασμό, με τη δυσκολία αποτίμησης αυτών των εταιρειών, έστειλε πολλές μετοχές σε εξαιρετικά υψηλό επίπεδο και έκανε τους διευθυντές αυτών των επιχειρήσεων πλούσιους μόνο σε «χαρτιά». Ιστορικά η «φούσκα της τεχνολογίας», μπορεί να συγκριθεί με παρόμοιες κερδοσκοπικές «φούσκες» του παρελθόντος, που όλες είχαν το στοιχείο της καινοτομίας στο χώρο των επενδύσεων.

Τέτοιες χαρακτηριστικά είναι, οι επενδύσεις στους σιδηρόδρομους το 1840, των αυτοκινήτων και ραδιοφώνων τη δεκαετία του 1920, των τρανζίστορ και των ηλεκτρονικών στη δεκαετία του 1950, των υπολογιστών στη δεκαετία του 1960 και των υπολογιστών σπιτιού και βιοτεχνολογίας στις αρχές της δεκαετίας του 1980.

4.2.4 Υπερτίμηση των μετοχών

Στις χρηματοοικονομικές αγορές μια «φούσκα» στο χρηματιστήριο διαιώνίζει από μόνη της την άνοδο και την έκρηξη (όταν οι τιμές των μετοχών έχουν πλέον συντριβεί) στις τιμές των μετοχών ενός συγκεκριμένου κλάδου. Μια οικονομική «φούσκα» σημειώνεται μόνο όταν οι κερδοσκόποι παρατηρήσουν την γρήγορη αύξηση στην τιμή μιας μετοχής και έχουν την προσδοκία ότι αυτή η τιμή θα αυξηθεί περισσότερο στο μέλλον. Έτσι, μια ομάδα κερδοσκόπων έχουν σκοπό την αποκόμιση περισσότερου κέρδους και γι' αυτό πιέζουν συνεχώς στην αύξηση της τιμής, επομένως παρουσιάζονται και οι εταιρείες στο χρηματιστήριο υπερτιμημένες, στην περίπτωση μας οι «dot-com» εταιρείες. Όταν «σπάσει» εντέλει η φούσκα, οι τιμές των μετοχών μειώνονται δραματικά με αποτέλεσμα πολλές φορές κάποιες εταιρείες να σταματήσουν την επιχειρηματική τους δραστηριότητα.

Η «φούσκα» των εταιρειών ηλεκτρονικού εμπορίου σκάει με πάταγο στις ΗΠΑ και θέτει υπό αμφισβήτηση το κατά πόσο το Διαδίκτυο αποτελεί ένα φιλόξενο μέρος για την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας.

Στον κόσμο των επιχειρήσεων τα χειρότερα έρχονται. Οι εταιρείες κινητής τηλεφωνίας στην Ευρώπη εξαναγκάζονται, στην πράξη, να διαθέσουν συνολικά το ιλιγγιώδες ποσό των 100 δισ. δολαρίων για να αποκτήσουν τις άδειες 3ης γενιάς.

Το “dot-com” μοντέλο ήταν εξ αρχής ελαττωματικό, καθώς ένας μεγάλος αριθμός εταιρειών είχε το ίδιο επιχειρηματικό πλάνο, όπου προσπαθούσαν να μονοπωλήσουν τους αντίστοιχους τομείς μέσω των αποτελεσμάτων του δικτύου (network) και ήταν σίγουρο ότι, ακόμα και το επιχειρηματικό μοντέλο να ήταν υγιές, θα ήταν δυνατό μόνο μία εταιρεία σε κάθε δίκτυο να είναι κυρίαρχη στον τομέα της. Οπότε, οι περισσότερες εταιρείες, πλην της μίας νικήτριας, θα οδηγούνταν στην αποτυχία. Παρ’ όλα αυτά, πολλές ιδρυτικές εταιρείες έκαναν μεγάλες περιουσίες, όταν οι εταιρείες που είχαν ιδρύσει εξαγοράστηκαν κατά το πρώιμο στάδιο της «φούσκας της τεχνολογίας» του χρηματιστηρίου. Αυτές οι επιτυχίες έγιναν αμέσως γνωστές στους επενδυτικούς κύκλους και έκαναν την οικονομική «φούσκα» περισσότερο δημοφιλή στο επενδυτικό κοινό. Τότε το επενδυτικό κοινό κατέλαβε μια μανία κερδοσκοπίας και ένα τεράστιο ποσό προσωπικών επενδύσεων έλαβε χώρα στο χρηματιστήριο.

Ο τύπος αναφέρει το φαινόμενο ανθρώπων που εγκατέλειπαν τις εργασίες τους, για να ασχοληθούν εξ’ ολοκλήρου με την αγορά και την πώληση των “dot-com” μετοχών.

4.2.5 Η παρουσίαση τεράστιων δαπανών

Σύμφωνα με την θεωρία των “dot-com” εταιρειών, η επιβίωση μιας εταιρείας εξαρτάται από την επέκταση της πελατειακής της βάσης όσο το δυνατόν ταχύτερα, ακόμα και στην περίπτωση που υπάρχουν τεράστιες απώλειες. Για παράδειγμα, η Google και η Amazon δεν πραγματοποίησαν κανένα απολύτως κέρδος κατά τα πρώτα τρία χρόνια της λειτουργίας τους. Η Google, δαπανούσε τεράστια ποσά για τη δημιουργία μιας ισχυρής μηχανής αναζήτησης, ενώ η Amazon δαπανούσε μεγάλα ποσά στην επέκταση της πελατειακής της βάσης και άφηνε το επενδυτικό κοινό να γνωρίζει ότι υπήρχε. Η φράση “Get big or Get lost”, ήταν η φιλοσοφία εκείνων των ημερών.

Οι δημόσιες εκστρατείες για την ενημέρωση του κοινού ήταν ένας τρόπος όπου οι “dot-com” εταιρείες προσπαθούσαν να αναπτύξουν την πελατειακή τους βάση. Τα μέτρα αυτά περιελάμβαναν τηλεοπτικές διαφημίσεις, έντυπες διαφημίσεις, και προώθηση μέσω επαγγελματικών αθλητικών εκδηλώσεων. Στο “Super Bowl”, τον Ιανουάριο του 2000, διαφημίστηκαν 17 τέτοιες εταιρείες, όπου η κάθε μία πλήρωνε πάνω από 2.000.000.000 \$ για ένα διαφημιστικό σποτ των 30 δευτερολέπτων.

Σε αντίθεση τον Ιανουάριο του 2001, μόλις 3 απ’ αυτές τις εταιρείες αγόρασαν διαφημιστικά σποτ κατά την διάρκεια του αγώνα του “Super Bowl”.

Δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι η ανάπτυξη των κερδών (σαν νοοτροπία), οδήγησε πολλές εταιρείες σε υπερβολικές σπατάλες και δαπάνες, παραδείγματος χάρη για την κατασκευή πολυτελών εγκαταστάσεων των γραφείων τους και των χώρων εργασίας και διακοπές πολυτελείας για τους εργαζόμενους τους.

Επιπλέον τα στελέχη και οι εργαζόμενοι που είχαν αγοράσει μετοχές σε αντικατάσταση των μετρητών, έγιναν άμεσα εκατομμυριούχοι, όταν η εταιρεία έκανε την αρχική δημόσια προσφορά. Έτσι πολλοί επένδυσαν τον καινούργιο τους πλούτο σε ακόμα περισσότερες “dot-com” εταιρείες. Οι πόλεις στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, ήταν πεπεισμένες ότι οι επικοινωνίες παρείχαν την πεποίθηση ότι το μέλλον της οικονομίας απαιτούσε την απανταχού παρών ευρυζωνική πρόσβαση. Έτσι οι διάφορες εταιρείες του διαδικτύου και μη, προχώρησαν σε επιπλέον δαπάνες για την βελτίωση του εξοπλισμού τους, της ταχύτητας του διαδικτύου και των οπτικών ινών καλωδίων. Οι εταιρείες που παρήγαγαν εξοπλισμούς δικτύου, όπως η “Cisco Systems”, επωφελήθηκε τα μέγιστα από τα σχέδια αυτά.

Παρόμοια κατάσταση επικρατούσε και στην Ευρώπη, δαπανήθηκαν τεράστια χρηματικά ποσά στην Γερμανία, στην Ιταλία και στο Ηνωμένο Βασίλειο, για τους ίδιους σκοπούς με αυτά των Ηνωμένων Πολιτειών που οδήγησαν σε μεγάλο χρέος. Οι επενδύσεις που πραγματοποιήθηκαν ήταν μεγαλύτερες, πέρα από κάθε αναλογία, από τις παρούσες αλλά και τις μελλοντικές ταμειακές ροές. Αλλά αυτό δεν ήταν δημοσίως αναγνωρισμένο μέχρι τα τέλη του 2001 και του 2002.

4.2.6 Το «ξέσπασμα» της φούσκας

Το 1999 και το 2000, η ομοσπονδιακή τράπεζα αύξησε τα επιτόκια κατά έξι φορές και η ανεξέλεγκτη ταχύτητα ανάπτυξης της οικονομίας άρχισε να χάνει την ταχύτητα της. Η φούσκα “dot-com” έσπασε, στις 10 Μαρτίου του 2000, όταν ο δείκτης τιμών “NASDAQ”, είχε φτάσει στη κορυφή του στις 5.048,62 μονάδες (με ολιγόωρη κορύφωση στις 5.131,52 μονάδες), πάνω από το διπλάσιο της αξίας του ένα χρόνο πριν. Ο δείκτης “NASDAQ” έπεσε ελαφριά μετά τις 10 Μαρτίου, αλλά αυτό αποδόθηκε σε διόρθωση κατά τους περισσότερους αναλυτές της αγοράς.

Η πραγματική χειροτέρευση που έχει τα χαρακτηριστικά μιας “bear market”⁶ προκλήθηκε από την δημοσιότητα των γεγονότων της υπόθεσης “United States versus Microsoft”.

Μια άλλη αιτία για την κατάρρευση του δείκτη “NASDAQ”, και την ακόλουθη καταστροφή όλων των “dot-com” εταιρειών, ήταν οι εντολές για τις μαζικές και πολλών εκατομμυρίων, πωλήσεις μετοχών των εταιρειών υψηλής τεχνολογίας. Τέτοιες εταιρείες ήταν η “Cisco”, η “IBM” και η “Dell”.

Αυτή η μανία πωλήσεων των μετοχών άρχισε την Δευτέρα 10 Μαρτίου 2000, όπου πυροδότησε μια αλυσιδωτή αντίδραση πωλήσεων στους επενδυτές, στα ταμεία και στα επενδυτικά ιδρύματα, για ρευστοποίηση των θέσεων τους. Οι εν λόγω πωλήσεις είχαν σαν αποτέλεσμα την πτώση του δείκτη “NASDAQ” περίπου 4 ποσοστιαίες μονάδες μέσα σε τρεις μέρες, δηλαδή από τις 5.038 μονάδες, έπεσε στις 4.879 μονάδες, το μεγαλύτερο ποσοστό πτώσης του έτους. Από τις 10 Μαρτίου έως τις 15 Μαρτίου 2000 ο δείκτης “NASDAQ” έχασε σχεδόν το 9%, πέφτοντας περίπου από τις 5.050 στις 4.580, σε έξι μόλις μέρες.

---

⁶ Αγορές στις οποίες η οικονομία βρίσκεται σε ύφεση, η ανεργία είναι υψηλή ή ο πληθωρισμός αυξάνεται γρήγορα.

Το νέο έτος πέρασε χωρίς κάποιο ζημιογόνο περιστατικό για τα οικονομικά των επιχειρήσεων, στη συνέχεια βρέθηκαν οι επιχειρήσεις στο σύνολο τους με αρκετό εξοπλισμό για τους ηλεκτρονικούς υπολογιστές και τα λογισμικά τους.

Επομένως οι επιχειρήσεις αυτές για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα δεν χρειάστηκαν επιπλέον αγορές τεχνολογικών προϊόντων. Άρα οι δαπάνες των επιχειρήσεων μειώθηκαν σχετικά γρήγορα, αυτό σχετίζεται με το ανώτατο σημείο των χρηματαγορών των Ηνωμένων Πολιτειών, όπου ο δείκτης “DJIA” κατέγραψε ανώτατο σημείο στις 14 Ιανουαρίου 2000, 11.722,98 μονάδες και ο ευρύτερος δείκτης “S&P 500” για τις 24 Μαρτίου 2000 έκλεισε στις 1.527,4 μονάδες. Ενώ ακόμα πιο υψηλά ο δείκτης “FTSE 100” στο Ηνωμένο Βασίλειο, σημείωσε ανώτατο σημείο στις 6.950,60 μονάδες την τελευταία μέρα των συναλλαγών, στις 30 Δεκεμβρίου του 1999.

Το τελικό «σπάσιμο» της φούσκας σχετίζεται κατά ένα μέρος και με τα φτωχά αποτελέσματα των πωλητών λιανικής του Internet μετά τα Χριστούγεννα του 1999. Αυτή ήταν η πρώτη δημόσια και αδιαμφισβήτητη απόδειξη, ότι η στρατηγική του “get rich quick” που αφορούσε το διαδίκτυο, ήταν πέρα για πέρα εσφαλμένη για το μεγαλύτερο ποσοστό των επιχειρήσεων. Αυτή η κατάσταση που σηματοδοτούσε την αποτυχία στον συγκεκριμένο τομέα των πωλητών λιανικής του ιντερνέτ, έγινε δημοσίως γνωστή τον Μάρτιο του 2000, όταν ανακοινώθηκαν οι ετήσιες και τριμηνιαίες αναφορές των εισηγμένων εταιρειών.

Από το 2001 η φούσκα «ξεφούσκωσε» με αρκετά μεγάλη ταχύτητα, έτσι η πλειοψηφία των εταιρειών “internet” σταμάτησαν τις λειτουργίες τους, οι επενδυτές μετά την «φούσκα της τεχνολογίας», συχνά αναφέρονται στις χρεωκοπημένες “dot-com” εταιρείες σαν “dot-bombs” .

4.2.7 Επακόλουθο της «φούσκας» της τεχνολογίας

Όλο αυτό το κλίμα κερδοσκοπίας που επικρατούσε μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1990, δημιούργησε μεγάλο ανταγωνισμό μεταξύ των εταιρειών, καθώς υπήρχαν εξαγορές, συγχωνεύσεις και έντονες διαμάχες μεταξύ των ανώτερων στελεχών των εταιρειών.

Πολλές εταιρείες επικοινωνίας, βαρύνονται με ανεξόφλητα χρέη από τα μεγαλεπήβολα σχέδια επέκτασης τους, έτσι πωλούν τα περιουσιακά τους στοιχεία για να εξασφαλίσουν μετρητά ή διαφορετικά κηρύσσουν πτώχευση, τη λεγόμενη, εκείνη την εποχή στη γλώσσα της αγοράς, πτώχευση “world com”.

Επιπλέον από τις εταιρείες τεχνολογίας που πτωχεύσανε οι περισσότερες από αυτές είχαν χρησιμοποιήσει παράνομες λογιστικές τακτικές, με σκοπό να φαίνονται τα ενεργητικά τους κατά δισεκατομμύρια δολάρια πιο υψηλά, από ότι ήταν στην πραγματικότητα. Οι μετοχές των εταιρειών που είχαν χρησιμοποιήσει τέτοιες πρακτικές καταρράκωσαν, χάνοντας έτσι τις αξίες τους όταν ξεσκεπάστηκαν οι λογιστικές απάτες και εκείνες τις ημέρες θα σημειωθεί η δεύτερη μεγαλύτερη εταιρική χρεοκοπία στην ιστορία των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής.

Ενδεικτικά παραδείγματα εταιρειών τεχνολογίας που χρεοκόπησαν είναι οι παρακάτω: <North Point communications, Global Crossing, JDS Uniphase, XO communications και Covad communications>. Επίσης εταιρείες όπως η “Nortel”, η “Cisco” και η “Coming” είδαν τις τιμές των μετοχών τους να καταρρακωθούν από τα 113 \$ ανά μετοχή στο 1 \$ ανά μετοχή.

Σε πολλές περιπτώσεις εταιρείες και τα ανώτερα στελέχη τους κατηγορήθηκαν και καταδικάστηκαν για απάτη στο χειρισμό των μετοχών τους και για κατάχρηση χρημάτων και έτσι η επιτροπή κεφαλαιαγοράς των Η.Π.Α. επέβαλε πρόστιμα σε μεγάλες επιχειρήσεις επενδύσεων της εποχής.

Κάποιες απ’ αυτές ήταν η “Citigroup” και η “Merrill Lynch”, στις οποίες επιβλήθηκαν πρόστιμα εκατομμυρίων δολαρίων για παραπλάνηση των επενδυτών.

Διάφορες βιομηχανίες όπως η διαφήμιση και η ναυτιλία, μείωσαν τις επιχειρηματικές τους δραστηριότητες, καθώς η ζήτηση για τις υπηρεσίες τους μειώθηκε. Ελάχιστες μεγάλες “dot-com” εταιρείες, όπως η “Amazon.com” και η “eBay”, κατάφεραν να επιβιώσουν στην οικονομική κρίση και εμφανίζονται φερέγγυες για τα επόμενα χρόνια.

Όταν συνετρίβη τελικά η «φούσκα της τεχνολογίας», ξεκλήρισε 5.000.000.000.000 \$ σε αξία αγοράς, για τις εταιρείες τεχνολογίας από τον Μάρτιο του 2000 έως τον Οκτώβρη του 2002.

Πρόσφατες έρευνες έδειξαν ότι, οι περισσότερες εταιρείες τεχνολογίας από αυτές που χρεοκόπησαν, ήταν μικρές σε οικονομικό μέγεθος και διοικητικής ικανότητας για να ξεπεράσουν την οικονομική καταιγίδα των πτώσεων των αξιών.

Μετά τα γεγονότα του Μαρτίου του 2000, οι πτυχιούχοι στις σπουδές ηλεκτρονικών υπολογιστών, βρέθηκαν αντιμέτωποι με μία κορεσμένη αγορά εργασίας.

Τα πανεπιστημιακά ιδρύματα που προσέφεραν σπουδές στον τομέα της τεχνολογίας, αντιμετώπισαν πτώση της ζήτησης τους από νέους φοιτητές. Πάρα πολλοί προγραμματιστές βρέθηκαν άνεργοι, αναζητώντας εργασία σε διαφορετικό αντικείμενο εργασίας από αυτό που είχαν σπουδάσει και μέχρι πρότινος εργάζονταν.

4.2.8 Τα τεκταινόμενα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001

Στις 11 Σεπτεμβρίου 2001, οι δίδυμοι πύργοι στην πόλη της Νέας Υόρκης, όπου στεγαζόταν το “World Trade Center” δέχτηκαν επίθεση από ισλαμιστές τρομοκράτες, της οργάνωσης Αλ Κάιντα με αρχηγό τον Οσάμα Μπίν Λάντεν. Αυτό το γεγονός είχε τεράστιο οικονομικό αντίκτυπο στην οικονομία των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής και στις παγκόσμιες αγορές.

Το χρηματιστήριο της Νέας Υόρκης (NYSE)⁷, το “American Stock Exchange” και το χρηματιστήριο “NASDAQ” δεν άνοιξαν την εντεκάτη Σεπτεμβρίου 2001 και παρέμειναν κλειστά μέχρι και τις 17 Σεπτεμβρίου. Όταν τα παραπάνω χρηματιστήρια ξανάνοιξαν, ο δείκτης “DJIA” έπεσε κατά 684 μονάδες στις 8921 μονάδες, έκανε ρεκόρ ημερήσιας μείωσης.

Αλλά μέχρι το τέλος της εβδομάδας ο “DJIA” είχε πέσει κατά 1.369,7 μονάδες και ήταν η μεγαλύτερη πτώση μέσα σε μία εβδομάδα που είχε σημειωθεί ποτέ στην ιστορία. Σαφώς, το 2008 αυτό το αρνητικό ρεκόρ ξεπεράστηκε στη διάρκεια της Παγκόσμιας Οικονομικής κρίσης. Οι μετοχές των εταιρειών που είχαν σαν έδρα τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, έχασαν 1.400.000.000.000 \$ σε αξία μέσα σε μία εβδομάδα. Το ποσό αυτό αντιστοιχεί σε 1.700.000.000.000 \$ σε σημερινή αξία.

Ο οικονομολόγος και αναλυτής κρίσεων Randal Bell, διορίστηκε από την πολιτεία της Νέας Υόρκης, για να υπολογίσει το μέγεθος των οικονομικών ζημιών που συνέβησαν από την καταστροφή του “World Trade Center”.

Στο βιβλίο του λοιπόν αναφέρει συνοπτικά, εκκαθάριση και σταθεροποίηση 9.000.000.000 \$, επισκευή και αντικατάσταση κατεστραμμένων δομών 9.000.000.000 \$, ανακατασκευή του “World Trade Center” και μικρότερων κτιρίων 6.700.000.000 \$, κατασκευή και αποκατάσταση άλλων φθαρμένων κτιρίων 5.300.000.000 \$ και χαμένα ενοίκια των κατεστραμμένων κτιρίων 1.750.000.000 \$.

---

⁷ New York Stock Exchange(Χρηματιστήριο της Νέας Υόρκης)

Στην πόλη της Νέας Υόρκης, περίπου 430.000 \$ σε μηνιαίους μισθούς και 2.800.000.000 \$ σε ημερομίσθια χάθηκαν κατά τους επόμενους μήνες που ακολούθησαν την εντεκάτη Σεπτεμβρίου. Από εκτιμήσεις που έγιναν, το Α.Ε.Π. μειώθηκε κατά 27.300.000.000 \$ για τους τρεις τελευταίους μήνες του 2001 και ολόκληρο το 2002. Η ομοσπονδιακή κυβέρνηση έδωσε 11.200.000.000 \$ σαν άμεση βοήθεια στις κυβερνητικές αρχές της Νέας Υόρκης τον Σεπτέμβριο του 2001 και 10.500.000.000 \$ στις αρχές του 2002, για τον οικονομικό σχεδιασμό και τις δομικές ανάγκες.

Οι επιθέσεις της εντεκάτης Σεπτεμβρίου έβλαψαν τις μικρές επιχειρήσεις στο κάτω Μανχάταν κοντά στο “World Trade Center”, καταστρέφοντας και εκτοπίζοντας περίπου 18.000 επιχειρήσεις.

Ο Βορειοαμερικανικός εναέριος χώρος ήταν κλειστός για αρκετές μέρες μετά τις επιθέσεις και τα αεροπορικά ταξίδια μειώθηκαν μετά την επαναλειτουργία τους, γεγονός που οδήγησε σε μια μείωση σχεδόν 20% των αεροπορικών ταξιδιών. Αυτό επιδείνωσε τα οικονομικά προβλήματα και τον ανταγωνισμό στον τομέα της αεροβιομηχανίας των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής.

4.2.9 Τα λογιστικά σκάνδαλα

Οι περισσότερες “dot-com” εταιρείες, που άντλησαν μεγάλα ποσά από το κοινό μέσω των χρηματαγορών, ήταν μπλεγμένες στα λεγόμενα λογιστικά σκάνδαλα που ξεσκεπάστηκαν στην αρχή του 2000, τα οποία έκαναν στην προκειμένη περίπτωση τα στελέχη των μεγάλων εισηγμένων εταιρειών στο χρηματιστήριο.

Τέτοιες παρατυπίες συνήθως εμπλέκουν πολύπλοκες μεθόδους για την κατάχρηση κεφαλαίων, υπερεκτιμημένα έσοδα, σκοπίμως υποτιμημένη παρουσίαση εξόδων, υπερεκτιμούν (φουσκώνουν) την αξία των περιουσιακών στοιχείων της εταιρείας και παρουσιάζουν μειωμένες τις υποχρεώσεις της επιχείρησης σε χρήμα. Πολλές φορές σε αυτή την απάτη, υπάρχει και η συνεργασία υπαλλήλων άλλων θυγατρικών εταιρειών.

Στις εισηγμένες στο χρηματιστήριο μετοχές επιχειρήσεων, αυτό το είδος απάτης, μπορεί να ξεσκεπαστεί από τον κυβερνητικό έλεγχο που γίνεται στις επιχειρήσεις από τις αρμόδιες υπηρεσίες, όπως είναι η επιτροπή κεφαλαιαγοράς (Security and Exchange Commission) των Η.Π.Α.

4.3 Συμπεράσματα

Στην πρώτη δεκαετία της τρίτης χιλιετίας ζήσαμε θαυμαστά και θλιβερά γεγονότα. Τεχνολογικές εξελίξεις, επιστημονικά επιτεύγματα, οικονομικές κρίσεις, τρομοκρατικά χτυπήματα, πολιτισμικές επιτυχίες, κοινωνικές ανατροπές, φυσικές καταστροφές, περιβαλλοντικά εγκλήματα. Οι βασικότερες αιτίες που οδήγησαν στην οικονομική κρίση στην αρχή της δεκαετίας του 2000 ήταν η «φούσκα της τεχνολογίας» κατά κύριο λόγο, τα λογιστικά σκάνδαλα των εταιρειών της τεχνολογίας και σίγουρα το τρομοκρατικό χτύπημα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου.

Η ημερομηνία που σηματοδοτεί την αρχή της ύφεσης ορίζεται η 10^η Μαρτίου του 2000. Από το 1995 μέχρι το 2000, σημειώθηκε μια κερδοσκοπική μανία από τους επενδυτές προς τις εταιρείες που ασχολούνταν με την τεχνολογία και το διαδίκτυο (dot-com companies). Η πτώση του δείκτη “NASDAQ” που ακολούθησε είχε όλα τα επακόλουθα του σπασίματος μιας «οικονομικής φούσκας», όπως δραματική πτώση των τιμών των μετοχών, μαζικό κύμα πωλήσεων μετοχών, παραπέρα πτώση των τιμών των μετοχών, χρεοκοπίες εταιρειών και ένα ευρύ κλίμα πανικού στο επενδυτικό κοινό.

Τα λογιστικά σκάνδαλα, είναι μέρος της πλάνης και της εξαπάτησης από πλευράς εταιρειών για να δεσμεύσουν χρηματικά ποσά από το επενδυτικό κοινό. Έτσι οι “dot-com” εταιρείες παρουσίαζαν πλασματική αύξηση των κερδών τους έτσι ώστε να φαίνονται αξιόχρεες προς τους υποψήφιους επενδυτές τους.

Το γεγονός όμως που επηρέασε αισθητά και τον δείκτη “Dow Jones” ήταν η επίθεση της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001, που είχε σαν αποτέλεσμα ο δείκτης να σημειώσει την μεγαλύτερη ημερήσια και εβδομαδιαία απώλεια που είχε καταγράψει μέχρι τότε.

Η αγορά ανέκαμψε από αυτή την ύφεση μόλις το τελευταίο τρίμηνο του 2003, έχουμε δηλαδή συνολικά μια ύφεση που διήρκεσε επίσημα από το 2001 έως το 2003, ή ανεπίσημα αν προσθέσουμε και την «φούσκα της τεχνολογίας» από το 2000 έως το 2003.

Η μανία για πωλήσεις και κερδοσκοπία συνεχίζεται, όπως θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο, με την Αμερική να πρωτοπορεί στην τιτλοποίηση και πώληση προϊόντων υψηλού κινδύνου. Τα στεγαστικά δάνεια έχουν εγκριθεί ακόμα και για αυτούς που όχι μόνο δεν τηρούν τις προϋποθέσεις (που δεν υπήρχαν) αλλά είχαν και κακή πιστοληπτική ικανότητα.

Κεφάλαιο 5: Πως ξεκίνησε η κρίση του σήμερα

5.1 Τιτλοποίηση τραπεζικών προϊόντων

Το πρόβλημα ξεκίνησε από τη στιγμή που οι τράπεζες εγκατέλειψαν τους παραδοσιακούς τραπεζικούς κανόνες. Σταδιακά αποσύρονταν παραδοσιακοί τραπεζίτες και αναλάμβαναν «σύγχρονα» στελέχη, με υψηλούς στόχους και γνώστες των λεγόμενων σύνθετων χρηματοοικονομικών εργαλείων. Ο παραδοσιακός τραπεζίτης κοιτά δύο πράγματα: καταθέσεις και δάνεια. Αυτό είναι το ισοζύγιό του και προσπαθεί να το διατηρεί σε ισορροπία. Η χρηματοστηριοποίηση των τραπεζών, από τα τέλη της δεκαετίας του 1990, άφησε πίσω τον κανόνα αυτόν. Τώρα ο στόχος είναι η αύξηση των κερδών μέσω των πωλήσεων. Η μανία για πωλήσεις προκάλεσε τη δημιουργία ευφάνταστων προϊόντων. Δόθηκε έμφαση στην πώληση δανείων και καρτών και εγκαταλείφθηκε το κινήγι των καταθέσεων.

Η πίεση και ο ανταγωνισμός για πωλήσεις ανάγκασε τις τράπεζες να δημιουργούν συνεχώς νέα προϊόντα για να πουλούν. Δημιουργήθηκαν δομημένα προϊόντα, τόσο σύνθετα που η διαφάνεια σιγά σιγά χάθηκε. Δημιουργήθηκαν δάνεια για δανειολήπτες που δεν έπρεπε να πάρουν δάνειο. Δηλαδή δεν είχαν τα απαραίτητα εισοδήματα ή είχαν κακό πιστοληπτικό ιστορικό. Πρόκειται για τα δάνεια subprime. Όταν οι δανειολήπτες αυτοί δεν μπόρεσαν τελικά να πληρώσουν τις δόσεις, οι τράπεζες έμειναν με τα προσημειωμένα ακίνητα, τα οποία έπρεπε να πουλήσουν. Έτσι εκτοξεύθηκαν οι κατασχέσεις, οι πλειστηριασμοί και επιταχύνθηκε η πτώση των τιμών ακινήτων, κυρίως στις ΗΠΑ. Αλλά, αυτό αποτελεί ένα μόνο μέρος του προβλήματος. Η μεγάλη φούσκα δημιουργήθηκε από ένα «πλέγμα» παράγωγων προϊόντων και τιτλοποιημένων δανείων που η μία τράπεζα πουλούσε στην άλλη. Είχε δημιουργηθεί μία αγορά που λειτουργούσε στα όρια της επιστημονικής φαντασίας. Οι τράπεζες μετέτρεψαν τα δάνεια subprime σε ομόλογα. Δηλαδή τα τιτλοποίησαν. Πουλούσαν τα ομόλογα αυτά, μετέθεταν τον κίνδυνο στον αγοραστή και έπαιρναν ρευστότητα, την οποία χρησιμοποιούσαν για τη χορήγηση νέων δανείων subprime. Για να αντισταθμιστεί ο κίνδυνος, οι τράπεζες δημιούργησαν παράγωγα προϊόντα που εξασφάλιζαν όσους είχαν πάρει τιτλοποιημένα δάνεια subprime.

Οι επενδυτές (τράπεζες, ασφαλιστικές κ.λπ.) που είχαν αγοράσει τιτλοποιημένα δάνεια subprime δέχονταν να πληρώνουν ένα ασφάλιστρο κινδύνου στην τράπεζα. Δηλαδή οι τράπεζες εισέπρατταν ασφάλιστρα για να αποζημιώσουν τον αγοραστή του τιτλοποιημένου subprime σε περίπτωση επισφάλειας (του ομολόγου). Οι καταβολές αυτές αντιστοιχούσαν σε συγκεκριμένες απαιτήσεις (αποζημίωσης) των επενδυτών. Οι τράπεζες τιτλοποίησαν και αυτές τις απαιτήσεις και τις πούλησαν σε άλλους επενδυτές (τράπεζες, χρηματιστηριακές, ασφαλιστικές κ.λπ.). Οι επενδυτές αυτοί κέρδιζαν υψηλές αποδόσεις, αλλά είχαν την υποχρέωση να αποζημιώσουν τους αγοραστές των τιτλοποιημένων subprime σε περίπτωση επισφάλειας. Δηλαδή η μία τράπεζα μετέθετε τον κίνδυνο στην άλλη, υποσχόμενη υψηλότερες αποδόσεις. Ταυτόχρονα υπήρχαν οργανισμοί που ασφάλιζαν ομόλογα και δάνεια, ενώ δημιουργήθηκαν και παράγωγα προϊόντα για να εξασφαλίζονται όσοι ασφάλιζαν τους κινδύνους άλλων. Όλοι αυτοί οι κίνδυνοι μετατράπηκαν σταδιακά σε «στοιχήματα» στην αγορά παραγώγων. Αυτό δεν μπορούσε να κρατήσει για πολύ. Δεν γίνεται να δημιουργούνται κέρδη από το τίποτα. Η μία τράπεζα πουλούσε στην άλλη βόμβες και το θέμα ήταν σε ποια χέρια θα έσκασαν. Και οι βόμβες έσκασαν, όταν οι δανειολήπτες που δεν έπρεπε να πάρουν δάνειο, τελικά δεν μπόρεσαν να ανταποκριθούν στις υποχρεώσεις τους. Όταν αυξήθηκαν οι επισφάλειες των δανείων subprime, τότε η μία τράπεζα ζητούσε την αποζημίωσή της από την άλλη και αυξήθηκε το κόστος ασφάλισης κινδύνων. Αυτό προκάλεσε την πρώτη στενότητα στη ρευστότητα. Μετά τα προβλήματα προέκυπταν με ιλιγγιώδη ταχύτητα. Στο μεταξύ, οι κατασχέσεις και οι πλειστηριασμοί είχαν ρίξει τις τιμές των ακινήτων περαιτέρω και, κατά συνέπεια, την αξία των καλύψεων που είχαν μέχρι εκείνη την ημέρα οι τράπεζες. Η έλλειψη ρευστότητας είχε κορυφωθεί. Μετά το ένα έφερε το άλλο. Η κρίση παρέσυρε και όσες επιχειρήσεις είχαν επενδύσει σε τίτλους που είχαν σχέση με δάνεια subprime. Μετά η κρίση ρευστότητας στην αγορά εκτόξευσε το κόστος χρήματος στη διατραπεζική αγορά. Αυτό επιβάρυνε όλες τις επιχειρήσεις και τα νοικοκυριά.

Το πρόβλημα έγινε ακόμα πιο μεγάλο εξαιτίας της ανατίμησης των πρώτων υλών, προκαλώντας πληθωριστικές πιέσεις. Ορισμένες τράπεζες και επενδυτικοί οίκοι, όπως η Lehman Brothers, προσπαθώντας να αντισταθμίσουν τις ζημιές από τα subprime, έπαιξαν στις αγορές εμπορευμάτων οδηγώντας τις τιμές του πετρελαίου και άλλων πρώτων υλών ακόμα πιο ψηλά ή τουλάχιστον πόνταραν σε πιο υψηλές τιμές. Η απότομη πτώση των τιμών ενέτεινε την κατάρρευση της Lehman.

Η δυσλειτουργία αυτή του τραπεζικού συστήματος δυσχεραίνει τη χρηματοδότηση των άλλων επιχειρήσεων κι αυτό έχει δυσμενείς επιπτώσεις στην πραγματική οικονομία.

5.2 Χαρακτηριστικά και αιτίες δημιουργίας και επέκτασης της κρίσης

Η σημερινή κρίση ξεκίνησε από την ταυτόχρονη συνύπαρξη των ακόλουθων τριών παραγόντων:

1. Η φούσκα στις τιμές των ακινήτων σε πολλές περιοχές των ΗΠΑ, η οποία διευκόλυνε την υπέρ-κατανάλωση (μέσω δανεισμού βασισμένου στην υπεραξία των ακινήτων), με αποτέλεσμα την υπερθέρμανση της οικονομίας και την αύξηση του ελλείμματος τρεχουσών συναλλαγών, όπως πολλές φορές συμβαίνει σε παρόμοιες κρίσεις. Στη χρονική περίοδο 2000-2006, οι τιμές των κατοικιών αυξήθηκαν πάνω από 100%, αλλά έκτοτε έχουν σταθεροποιηθεί και από το 2007 μειωθεί κατά περίπου 13%, ενώ η πτώση συνεχίζεται.
2. Η ραγδαία εξάπλωση στεγαστικών δανείων υψηλού κίνδυνου (subprime), από 9% των συνολικών στεγαστικών το 2003 σε 24% το 2007, δηλαδή μια αχαλίνωτη πιστωτική επέκταση σε κατηγορίες νοικοκυριών που υπό κανονικές συνθήκες δεν θα έπρεπε να έχουν δανειοδοτηθεί. Κύριες αιτίες ανόδου των subprime είναι: Η άνοδος των επιτοκίων το διάστημα 5/2004 – 6/2006, όταν το επιτόκιο παρέμβασης της Ομοσπονδιακής Τράπεζας των ΗΠΑ (Fed Funds Rate)

αναρριχήθηκε από το πολύ χαμηλό ύψος του 1,00% στο 5,25% με αποτέλεσμα τα νοικοκυριά που είχαν δανειστεί με κυμαινόμενο επιτόκιο να αντιμετωπίζουν όλο και μεγαλύτερες μηνιαίες δόσεις και πολλά από αυτά να μην μπορούν να ανταποκριθούν στις υποχρεώσεις τους.

Δεύτερη αιτία υπήρξε η πίεση του ανταγωνισμού, που ώθησε τις τράπεζες να χορηγούν δάνεια σε νοικοκυριά με γνωστό προβληματικό παρελθόν στην αποπληρωμή, έχοντας ως ασφαλιστική δικλείδα τη μελλοντική ανατίμηση της κατοικίας. Οι τράπεζες αυτές αναλάμβαναν το χρέος με την αρχική τράπεζα, παρέχοντας έτσι δάνεια υψηλού κινδύνου και στηρίζοντας τα νοικοκυριά με χαμηλά ή και μηδενικά επιτόκια για ένα μικρό αρχικό χρονικό διάστημα.

3. Η δυνατότητα μεταφοράς του υψηλού πιστωτικού κινδύνου εκτός ισολογισμού σε τρίτους επενδυτές, μέσω τιτλοποιήσεων, γεγονός που έκανε τις τράπεζες αδιάστακτες στη χορήγηση δανείων υψηλού πιστωτικού κινδύνου. Οι τράπεζες παρείχαν δάνεια με μόνη εγγύηση την αναμενόμενη αύξηση στην τιμή της κατοικίας, ενώ διευκόλυναν τα νοικοκυριά με ελκυστικά χαμηλά επιτόκια στα πρώτα χρόνια, τα οποία όμως θα αναπροσαρμόζονταν στη συνέχεια. Πολλές φορές οι τράπεζες αναλάμβαναν να πληρώσουν το δάνειο του νοικοκυριού από άλλη τράπεζα, επειδή το νοικοκυριό είχε πρόβλημα αποπληρωμής. Και είχε πρόβλημα αποπληρωμής, καθώς με την άνοδο των επιτοκίων της περιόδου 5/2004 - 6/2006, οι μηνιαίες δόσεις αυξάνονταν. Η έντονη αναζήτηση νέων πελατών από τις τράπεζες φαίνεται και από το γεγονός ότι τα περιθώρια επιτοκίων για τα μη φερέγγυα νοικοκυριά διαρκώς μειώνονταν.

Η μεταφορά του ρίσκου από τους ισολογισμούς των τραπεζών στο κοινό και τους επενδυτές μέσω τιτλοποιήσεων, πολλοί από τους οποίους αγνοούσαν το ύψος του κινδύνου και υπήρξαν επιρρεπείς στις τότε υψηλές αποδόσεις. Η μεταφορά αυτή του ρίσκου επέτρεπε στις τράπεζες να δανείζουν άφοβα σε μη φερέγγυους δανειολήπτες και στη συνέχεια να αποκτούν ρευστότητα για επιπλέον δανειοδοτήσεις, χωρίς να χρειάζεται να βρουν νέους καταθέτες. Οι τιτλοποιήσεις έγιναν μηχανές παραγωγής χρήματος.

Μάλιστα, όλο και μεγαλύτερα ποσοστά των στεγαστικών δανείων άρχισαν να διεκπεραιώνονται μέσω τιτλοποιήσεων από μη παραδοσιακούς οργανισμούς, οι οποίοι δεν είχαν την εγγύηση του αμερικανικού δημοσίου (30% το 2002, 54% το 2006).

Οι τιτλοποιήσεις έδωσαν τη δυνατότητα στις τράπεζες να ξεφορτώνονται το ρίσκο και να αποκτούν ρευστότητα για νέα δάνεια. Οι τράπεζες παίζουν πλέον απλό διαμεσολαβητικό ρόλο στα στεγαστικά δάνεια, ενώ με τις τιτλοποιήσεις προάγουν αυτόνομα την πιστωτική επέκταση και αυξάνουν την ποσότητα χρήματος στην οικονομία. Οι τιτλοποιήσεις παράγουν οικονομική αξία, αφού προσφέρουν το ύψος εκείνο του ρίσκου που ο κάθε επενδυτής επιθυμεί να απορροφήσει. Οι τιτλοποιήσεις δεν είναι κάτι νέο στην αμερικανική αγορά, έχουν ξεκινήσει από το 1939 στις ΗΠΑ στην προσπάθεια της αμερικανικής κυβέρνησης να πριμοδοτήσει την ιδιοκατοίκηση διευκολύνοντας τη χρηματοδότηση των στεγαστικών δανείων.

5.2.1 Η κρίση επεκτάθηκε επειδή:

- Τα σύνθετα αυτά ομόλογα ήταν διασκορπισμένα σε όλο το χρηματοοικονομικό σύστημα, στα hedge funds (αμοιβαία κεφάλαια υψηλού κινδύνου), στις ασφαλιστικές εταιρείες, στις επενδυτικές τράπεζες εντός και εκτός των ΗΠΑ. Μάλιστα φαίνεται ότι οι φορείς αυτοί διακινούσαν και το τμήμα του τίτλου με το μεγαλύτερο ρίσκο, το αποκαλούμενο equity portion (μερίδα μετοχών), προφανώς για να απολαμβάνουν τις υψηλότερες αποδόσεις.
- Τα σύνθετα ή δομημένα ομόλογα ήταν τόσο πολύπλοκα ώστε στην περίπτωση χρεοκοπίας κανείς δεν γνώριζε με σαφήνεια την ακριβή κατανομή των απωλειών. Κατά συνέπεια υπήρχε δισταγμός στο δανεισμό αντισυμβαλλομένων τραπεζών, ιδιαίτερα για μακρά χρονικά διαστήματα, επειδή υπήρχε έλλειμμα πληροφορίας για την έκθεσή του στα ομόλογα αυτά. Η ρευστότητα στη διατραπεζική αγορά πέραν της ημέρας περιορίστηκε και σχεδόν μηδενίστηκε. Η έλλειψη ρευστότητας οδήγησε τις κεντρικές τράπεζες σε παρεμβάσεις παροχής ρευστότητας.

- Οι τίτλοι αυτοί χρησιμοποιούνταν και ως ενέχυρο για περαιτέρω δανεισμό. Όταν η αξία του ενέχυρου μειώνεται, ο δανειζόμενος καλείται να αναπληρώσει την απώλεια με την καταβολή μετρητών. Εμφανίστηκε έντονη η ανάγκη μετρητών, ιδιαίτερα επειδή οι παραπάνω χρηματοοικονομικοί ενδιάμεσοι είχαν υψηλούς συντελεστές μόχλευσης.

Η έλλειψη μετρητού οδηγεί στην αναγκαστική πώληση των θέσεων των επενδυτών, γεγονός που πιέζει τις τιμές προς τα κάτω. Ορισμένοι οργανισμοί εμφάνισαν και θέματα όχι απλώς ρευστότητας, αλλά και φερεγγυότητας, π.χ. Bear-Stearns.

- Στη συνέχεια, οι αξιολογικοί οίκοι αισθάνθηκαν την πίεση για την αστοχία τους στις προηγούμενες αξιολογήσεις, και έγιναν ελαφρώς αυστηρότεροι, υποβαθμίζοντας ορισμένα προϊόντα και επιτείνοντας την πτώση των τιμών.
- Τα διεθνή λογιστικά πρότυπα επιβάλλουν στις τράπεζες την αποτίμηση του ισολογισμού τους με τιμές αγοράς, γεγονός που επιδεινώνει την εικόνα τους προς τους επενδυτές και οδηγεί σε περαιτέρω πωλήσεις των μετοχών τους. Έτσι, ένα χρόνο μετά τα πρώτα κρούσματα πτωχεύσεων στα στεγαστικά δάνεια υψηλού κινδύνου και την άνοδο του κόστους ασφάλισής τους, η διεθνής χρηματοοικονομική κρίση συνεχίζεται, παρά τις πολλαπλές παρεμβάσεις των κεντρικών τραπεζών με παροχή ρευστότητας και άλλες διευκολύνσεις δανεισμού.

Η κρίση δεν περιορίστηκε μόνο στις ΗΠΑ. Δεν μπορούσε άλλωστε να περιοριστεί εκεί μια που η πορεία της οικονομίας των ΗΠΑ έχει μέχρι τώρα καθοριστική επίδραση στην παγκόσμια οικονομία. Πολλές ευρωπαϊκές τράπεζες είχαν συμμετάσχει στη χρηματοδότηση των επισφαλών δανείων στην αγορά κατοικίας των ΗΠΑ για να εκμεταλλευτούν τις υψηλές αποδόσεις, όπως και είχαν αγοράσει μετοχές και ομόλογα των επενδυτικών τραπεζών που πτώχευσαν ή κινδυνεύουν να πτωχεύσουν. Η κατάρρευση της αγοράς στις ΗΠΑ οδήγησε σε απώλειες πολλών δισεκατομμυρίων ευρώ στην Ευρώπη. Η κρίση συνέχισε να παίρνει εκρηκτικές διαστάσεις. Από τις πτωχεύσεις τραπεζών περάσαμε στον κίνδυνο πτώχευσης χωρών.

5.2.2 Τραπεζικό σύστημα

Η απειλή για τις τράπεζες οφείλετε σε δύο λόγους που σχετίζονται μεταξύ τους: Πρώτον επειδή οι τράπεζες του κέντρου έχουν εκτεθεί σημαντικά στην περιφέρεια, και δεύτερον επειδή οι τράπεζες έχουν βρεθεί αντιμέτωπες με επίμονα χρηματοδοτικά προβλήματα. Ο κίνδυνος είναι η κρίση χρέους να μετατραπεί σε νέα τραπεζική κρίση. Αυτός είναι ο υποκείμενος λόγος για τον οποίο οι αρχές της ευρωζώνης ανακοίνωσαν ένα ασυνήθιστο πακέτο παρέμβασης τον Μάιο του 2010, αποσκοπώντας στο να καθησυχάσουν τις χρηματοπιστωτικές αγορές. Εντούτοις, οι τράπεζες έχουν παραμείνει ασθενείς και τα προβλήματα τους δεν έχουν ξεπεραστεί ,ανεξαρτήτως των αποτελεσμάτων των ελέγχων αντοχής (stress test) τον Ιούλιο του 2010.

Η άλλη όψη της διάσωσης των τραπεζών από τις κυβερνήσεις της Ευρωζώνης είναι η επιβολή λιτότητας σε όλη την έκταση της περιφέρειας, αλλά και στο μεγαλύτερο μέρος του κέντρου.

Η λιτότητα συμπίπτει το μοναδικό στοιχείο της ενεργής ζήτησης που έχει δείξει κάποιο δυναμισμό τα τελευταία δύο χρόνια, συγκεκριμένα τις δημόσιες δαπάνες. Επίσης είναι πιθανό να αποδυναμώσει την κατανάλωση, πλήττοντας έτσι περαιτέρω την ενεργό ζήτηση. Καθώς η λιτότητα έχει επεκταθεί πέραν της περιφέρειας, θα μπορούσε να οδηγήσει σε καθοδική πίεση επί των μισθών στις χώρες του κέντρου. Κατά συνέπεια, το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα της περιφέρειας που βρίσκεται στην καρδιά της κρίσης της Ευρωζώνης είναι μάλλον απίθανο να επαλειφθεί στο ορατό μέλλον.

5.3 Συμπεράσματα

Η εξάπλωση της κρίσης μέσα από μια σειρά λανθασμένων αποφάσεων των αρμοδίων, κατέληξε να δημιουργήσει μια παγκόσμια οικονομική κρίση. Για να σώσουν την οικονομία τους οι χώρες κατέφυγαν σε εξωτερικό δανεισμό. Αυτές που δεν τα κατάφεραν προσέφυγαν στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) και σε αναγκαστική εφαρμογή μέτρων. Στο επόμενο κεφάλαιο παρατίθενται όλες οι χώρες που κατά καιρούς εντάχθηκαν στο ΔΝΤ.

Κεφάλαιο 6: Χώρες που ζήτησαν βοήθεια από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο.

➤ ΒΡΕΤΑΝΙΑ

Το μακρινό 1976 και υπό την κατάρρευση της στερλίνας έναντι του δολαρίου, η κυβέρνηση των Εργατικών προσέφυγε στο ΔΝΤ και ζήτησε δάνειο 2,3 δισ. Στερλινών. Το αντάλλαγμα ήταν επώδυνες περικοπές κρατικών δαπανών.

➤ ΑΣΙΑ

Μεγάλες κοινωνικές αναταραχές πυροδότησαν τα αυστηρά μετρά του ΔΝΤ στις ασιατικές χώρες. Το ταμείο έδωσε δάνεια 55 δισ. δολ. στην Κορέα, 17 δισ. δολ. στην Ταϊλάνδη και 23 δισ. δολ. στην Ινδονησία. Οι πολιτικές που είχε ζητήσει, όπως η περικοπή κρατικών δαπανών, η αύξηση των επιτοκίων, η απελευθέρωση της κίνησης κεφαλαίων, σε συνδυασμό με τα παιχνίδια των κερδοσκόπων προκάλεσαν μεγάλες υποτιμήσεις των νομισμάτων της περιοχής, κύμα χρεοκοπιών και δραματική απώλεια θέσεων εργασίας.

➤ ΜΕΞΙΚΟ

Η παρέμβαση του ταμείου στη χώρα έγινε το 1995 όπου και έδωσε δάνειο 30 δισ. δολάρια. Εξαιτίας των μέτρων που υιοθετήθηκαν, οι πολίτες που ζούσαν κάτω από το όριο της φτώχειας ξεπέρασαν το 50% και ο κατώτατος μισθός μειώθηκε κατά 20%.

➤ ΑΡΓΕΝΤΙΝΗ

Ο πρώτος και συντριπτικά σημαντικός λόγος των προβλημάτων της χώρας ήταν η κυβερνητική απόφαση να διατηρήσει μία κλειδωμένη ισοτιμία του πέσο με το δολάριο Αμερικής. Στα επόμενα χρόνια, το δολάριο κάλπασε με αποτέλεσμα να ακολουθήσει και το πέσο την υπερτίμηση.

Η διαχείριση της κρίσης στην Αργεντινή προκάλεσε σοβαρό πλήγμα στο κύρος του ΔΝΤ, το οποίο χορήγησε δάνεια 7,2 δισ. δολ. το 1999 και 39,7 δισ. δολ. τον Δεκέμβριο του 2000. Η ανεργία εκτινάχτηκε στο 40% καθώς οι οροί του ταμείου ήταν ασφυκτικοί.

Τον Δεκέμβριο του 2001 η κυβέρνηση της Αργεντινής ανακοίνωσε νέα μέτρα όπως μείωση των μισθών των δημοσίων υπαλλήλων κατά 20% και πάγωμα των καταθέσεων. Τα μέτρα προκάλεσαν κοινωνική αναταραχή και ακολούθησε παραίτηση της κυβέρνησης, ενώ η νέα κυβέρνηση υπό συνθήκες πανικού κήρυξε πτώχευση. Η Αργεντινή έφτασε στην οικονομική κατάρρευση και εξαθλίωση το 2001.

➤ ΒΡΑΖΙΛΙΑ

Δάνειο ύψους 41,5 δισ. Δολαρίων το 1998 και άλλων 30 δισ το 2002 έλαβε η Βραζιλία από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, που είναι και το υψηλότερο στην ιστορία του οργανισμού, προκειμένου να αποτρέψει την οικονομική κατάρρευση της χώρας και να ενισχύσει την εμπιστοσύνη των καταναλωτών.

Η βοήθεια αυτή είναι η τελευταία προσπάθεια του ΔΝΤ να αποτρέψει την οικονομική κρίση στην περιοχή, που εξαπλώθηκε ύστερα από την κατάρρευση της Αργεντινής, και ενισχύθηκε από την πολιτική αβεβαιότητα και την κρίση της παγκόσμιας οικονομίας.

Τα ποσά αυτά ουσιαστικά απομάκρυναν τον κίνδυνο κατάρρευσης του οικονομικού συστήματος της χώρας, καθώς εκτιμάται ότι σταμάτησαν την πτώση 23% του εγχώριου νομίσματος ρεάλ.

Σε συνδυασμό με ένα πρόγραμμα δημοσιονομικής αυστηρότητας, περικοπές σε δαπάνες και θέσεις εργασίας στο Δημόσιο, η χώρα κατάφερε να ανακτήσει τη χαμένη αξιοπιστία της στις αγορές.

➤ ΡΩΣΙΑ

Η χώρα έφτασε σε αθλία κατάσταση το 1998 όταν στην προεδρία ήταν ο Γιέλτσιν. Ο πρόεδρος είχε αναγκαστεί να ανακοινώσει, μεταξύ άλλων, την κατά 34% υποτίμηση του νομίσματος. Γύρω στα 22 δισ. δολ. ήταν η βοήθεια του ΔΝΤ στη Ρωσία, η οποία όμως δεν κατάφερε να προχωρήσει στις απαραίτητες μεταρρυθμίσεις. Η Ρωσία θεωρείται κατεξοχήν το παράδειγμα χώρας, στην οποία το ΔΝΤ προχωρούσε στην εκταμίευση των συμφωνηθέντων παρότι δεν εφαρμόζονταν τα απαιτούμενα μέτρα.

➤ ΤΟΥΡΚΙΑ

Η Τουρκία έχει προσφύγει πολλές φορές στο ΔΝΤ. Πιο πρόσφατη ήταν το τριετές πρόγραμμα των 10 δισ. δολαρίων που συμφωνήθηκε το 2005. Από το 1999 μέχρι το 2003 το ΔΝΤ διοχέτευσε στην Τουρκία 20,4 δισ. δολ., αλλά έχει εισπράξει διαδηλώσεις διαμαρτυρίας εξαιτίας των σκληρών μέτρων.

➤ ΙΣΛΑΝΔΙΑ

Τον Οκτώβριο του 2008 και υπό την απειλή χρεοκοπίας, η Ισλανδία προσέφυγε στο ΔΝΤ για δάνειο 1,7 δισ. δολ. Το Ταμείο όμως καθυστέρησε την εκταμίευση των δόσεων λόγω του κόστους που συνδέεται με την αποζημίωση επενδυτών, οι οποίοι έχασαν χρήματα από την κατάρρευση των ισλανδικών τραπεζών.

Το ΔΝΤ επιβάλλει σκληρούς όρους, όπως μείωση των δαπανών όλων των υπουργείων κατά 10% και αύξηση των επιτοκίων.

➤ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ

Η Λετονία έλαβε δάνειο από το ΔΝΤ 1,7 δισ. Ευρώ. Ζητήθηκε από την κυβέρνηση να μειώσει τους μισθούς, στο Δημόσιο κατά 30%, τις δαπάνες κατά 4,5%, να παγώσει τις συντάξεις και να αυξήσει τον ΦΠΑ. Ως αποτέλεσμα, η οικονομία της συρρικνώθηκε κατά 18% και η ανεργία εκτινάχθηκε στο 16,6% το 2009.

Η Ρουμανία, έλαβε δάνειο 12,9 δισ. ευρώ, και αναγκάστηκε να προχωρήσει σε 137.000 απολύσεις στο Δημόσιο, να μειώσει τις συντάξεις και τους μισθούς και να αυξήσει φόρους. Το 2009 το ΑΕΠ της χώρας μειώθηκε κατά 7,1%.

Στην Ουκρανία, το ΔΝΤ συμφώνησε στην παροχή 13 δισ. ευρώ τον Νοέμβριο του 2008, επιβάλλοντας όμως περικοπές δαπανών και μεταρρυθμίσεις στο τραπεζικό σύστημα. Τα μέτρα είχαν ως αποτέλεσμα την πτώση του ΑΕΠ σε 15% το 2009.

Η Ουγγαρία, υποχρεώθηκε να καταργήσει τη 13η σύνταξη, τον 13ο μισθό και να περικόψει κατά 20%- 30% τους μισθούς των δημοσίων υπαλλήλων προκειμένου να λάβουν δάνειο 12,5 δισ. ευρώ από το ΔΝΤ Οκτώβριος 2008. Το ΑΕΠ της χώρας μειώθηκε το 2009 κατά 6,3%.

➤ ΕΛΛΑΔΑ

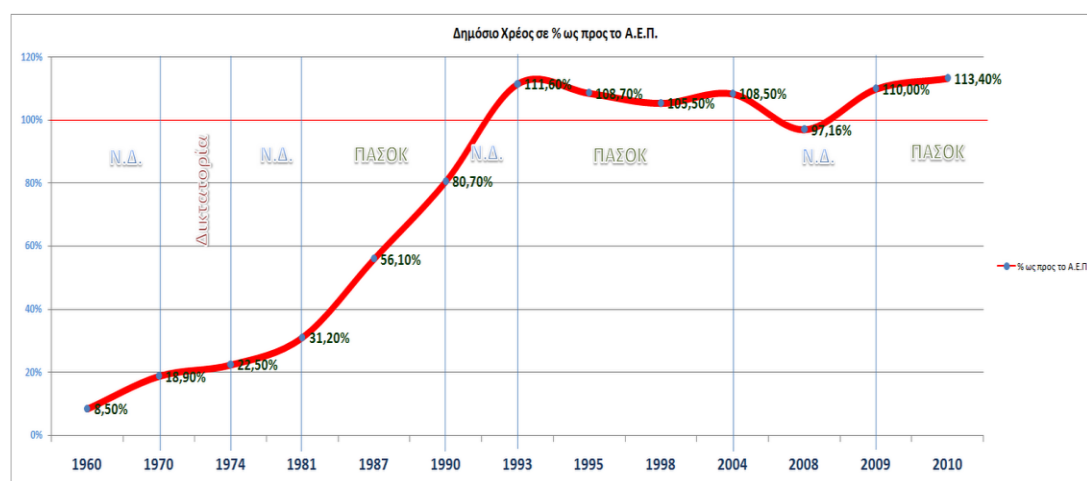
Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο ενέκρινε στις 9 Μαΐου τριετές δάνειο ύψους 30 δισεκατομμυρίων Ευρώ για την Ελλάδα σαν μέρος κοινού χρηματοδοτικού πακέτου μαζί με την Ευρωπαϊκή Ένωση ύψους 110 δισεκατομμυρίων Ευρώ για να βοηθήσει τη χώρα να ξεπεράσει την κρίση χρέους. Απολύσεις προσωπικού στο Δημόσιο, κατάργηση φοροαπαλλαγών, αύξηση του ΦΠΑ, μείωση του αφορολογήτου στις αγοραπωλησίες ακινήτων, πλήρη απελευθέρωση των εργασιακών σχέσεων και περικοπή του 13ου μισθού, είναι ορισμένα από τα μέτρα που προτείνει το ΔΝΤ στην Ελλάδα, προκειμένου η χώρα να περιορίσει τα δημοσιονομικά της ελλείμματα. Η Ελλάδα βρίσκεται σε μία κρίσιμη καμπή της σύγχρονης ιστορίας της, καθώς οι οικονομικές πολιτικές των τριών τελευταίων δεκαετιών την έχουν οδηγήσει στα πρόθυρα της χρεοκοπίας.

6.1 Συμπεράσματα

Η Ελλάδα βρίσκεται σε μία κρίσιμη καμπή της σύγχρονης ιστορίας της, καθώς οι οικονομικές πολιτικές των τριών τελευταίων δεκαετιών την έχουν οδηγήσει στα πρόθυρα της χρεοκοπίας.

Στο επόμενο κεφάλαιο αναλύονται οι πολιτικές επιλογές που είχε η Ελλάδα αλλά και οι πτωχεύσεις που πέρασε ανά τα χρόνια από το 1827 μέχρι και σήμερα.

Σχήμα 6.1 : Δημόσιο χρέος σε % ως προς το ΑΕΠ

Κεφάλαιο 7 : Ιστορική αναδρομή κρίσεων της Ελλάδας

7.1 Πτωχεύσεις στην Ελλάδα

7.1.1 Η πρώτη πτώχευση του 1827

Η αναγνώριση της ελληνικής ανεξαρτησίας ήταν προϊόν των πολεμικών επιτυχιών των Ελλήνων κυρίως από το 1821 ως το 1824, του φιλελληνικού κινήματος, αλλά και του ανταγωνισμού των μεγάλων δυνάμεων της εποχής. Το πρωτόκολλο του Λονδίνου του 1830 αποτελεί έναν «έντιμο» συμβιβασμό για τα συμφέροντα τους.

Το νεοϊδρυθέν ελληνικό κράτος υπήρξε δέσμιο του διεθνούς συστήματος ασφαλείας, αλλά και του βρετανικού κυρίως χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου.

Οι χρηματοπιστωτικοί οίκοι του Λονδίνου εκχώρησαν το 1824 και 1825 τα περιβόητα «**δάνεια της ανεξαρτησίας**» με επαχθείς όρους για τους επαναστατημένους Έλληνες. Ένα μόνο μικρό ποσό από τα συνολικά ποσά των δανείων δαπανήθηκε για τις **ανάγκες** της επανάστασης. Το μεγαλύτερο σπαταλήθηκε στην προπληρωμή **τόκων** και **προμηθειών**, στα χρηματιστήρια της Ευρώπης ή σε παραγγελίες πολεμικού υλικού, που ποτέ δεν έφτασε στην Ελλάδα. Το πιο επαχθές όμως μέτρο που προβλέπονταν για την αποπληρωμή των δανείων ήταν η υποθήκευση των «**εθνικών κτημάτων**» που είχαν εγκαταλειφθεί από τους Τούρκους ιδιοκτήτες τους.

Το 1827 ο Ιωάννης Καποδίστριας απευθύνει έκκληση στις μεγάλες δυνάμεις για χορήγηση νέου δανείου. Ο Κυβερνήτης υπολόγιζε ότι έτσι θα μπορούσε να ξεπληρώσει ένα μέρος των τόκων των προηγούμενων δανείων και με τα υπόλοιπα να ανορθώσει την **κατεστραμμένη** ελληνική οικονομία. Όμως η απάντηση ήταν αρνητική. Οι ξένοι δανειστές δεν είχαν διάθεση να παραχωρήσουν νέα δάνεια στους Έλληνες. Υπό αυτές τις συνθήκες και μπροστά στην **αδυναμία** εξυπηρέτησης των δανείων της ανεξαρτησίας, η ελληνική διοίκηση οδηγείται στην **πτώχευση**. Για την αντιμετώπιση της κατάστασης ο **Καποδίστριας** στράφηκε σε ένα εσωτερικό κυρίως πρόγραμμα ανοικοδόμησης της οικονομίας που προκάλεσε όμως την αντίδραση, τόσο του **εξαθλιωμένου λαού** που ζητούσε την **αναδιανομή** των «εθνικών γαιών», όσο και των **προκρίτων** που αισθάνθηκαν ότι παραμερίζονται από τα κέντρα άσκησης της εξουσίας.

7.1.2 Η πτώχευση του 1843

Το καλοκαίρι του 1843, η Ελλάδα έπρεπε να καταβάλει στις τράπεζες της Ευρώπης τα τοκοχρεολύσια παλαιότερων δανείων που είχε πάρει η χώρα. Δυστυχώς τα λεφτά δεν είχαν πάει σε υποδομές που θα βοηθούσαν την κατεστραμμένη ελληνική οικονομία, αλλά είχαν σπαταληθεί στους εμφυλίους της επανάστασης και στις σπατάλες του παλατιού και των Βαυαρών συμβούλων του στέμματος. Οι τόκοι που έπρεπε να καταβάλλονται κάθε χρόνο ήταν 7 εκατομμύρια δραχμές και ισοδυναμούσαν με το μισό των συνολικών εσόδων του ελληνικού κράτους, που έφταναν μετά βίας τα 14 εκατομμύρια ετησίως. Την άνοιξη του 1843, η κυβέρνηση παίρνει μέτρα λιτότητας, τα οποία όμως δεν αποδίδουν τόσο, ώστε να συγκεντρωθούν τα απαιτούμενα για την ετήσια δόση

χρήματα. Έτσι, τον Ιούνιο του 1843, η ελληνική κυβέρνηση ενημερώνει τις ξένες κυβερνήσεις ότι αδυνατεί να καταβάλει το ποσό που χρωστάει και ζητά νέο δάνειο από τις μεγάλες δυνάμεις, ώστε να αποπληρώσει τα παλιά. Αυτές αρνούνται κατηγορηματικά.

Αντί να εγκρίνουν νέο δάνειο, εκπρόσωποι των τριών μεγάλων δυνάμεων (Αγγλία-Γαλλία- Ρωσία) κάνουν μια διάσκεψη στο Λονδίνο για το ελληνικό χρέος και καταλήγουν σε καταδικαστικό πρωτόκολλο. Οι πρεσβευτές των μεγάλων δυνάμεων με το πρωτόκολλο στο χέρι, παρουσιάζονται στην ελληνική κυβέρνηση και απαιτούν την ικανοποίηση του. Αρχίζουν διαπραγματεύσεις ανάμεσα στα δύο μέρη και μετά από έναν μήνα υπογράφουν μνημόνιο, σύμφωνα με το οποίο η Ελλάδα πρέπει να πάρει μέτρα ώστε να εξοικονομήσει μέσα στους επόμενους μήνες το αστρονομικό επιπλέον ποσό των 3,6 εκατομμυρίων δραχμών, που θα δοθούν στους δανειστές της. Τα βασικά μέτρα που επέβαλε η κυβέρνηση μέσα στο 1843 σε εφαρμογή του τότε **μνημονίου** ήταν:

- Απολύθηκε το ένα τρίτο των Δημοσίων υπαλλήλων και μειώθηκαν 20% οι μισθοί όσων παρέμειναν.
- Σταμάτησε η χορήγηση συντάξεων, που τότε δεν δίνονταν στο σύνολο του πληθυσμού αλλά σε ειδικές κατηγορίες.
- Μειώθηκαν κατά 60% οι στρατιωτικές δαπάνες, μειώθηκε δραστικά ο αριθμός των ένστολων και αντί για μισθό οι στρατιωτικοί έπαιρναν χωράφια. Επιβλήθηκε προκαταβολή στην είσπραξη του φόρου εισοδήματος και της «δεκάτης», που ήταν ο φόρος για την αγροτική παραγωγή. Αυξήθηκαν οι δασμοί και οι φόροι χαρτοσήμου.
- Απολύθηκαν όλοι οι μηχανικοί του Δημοσίου και σταμάτησαν όλα τα δημόσια έργα.
- Καταργήθηκαν εντελώς όλες οι υγειονομικές υπηρεσίες του κράτους.
- Απολύθηκαν όλοι οι υπάλληλοι του εθνικού τυπογραφείου, όλοι οι δασονόμοι, οι δασικοί υπάλληλοι και οι μισοί καθηγητές πανεπιστημίου.
- Καταργήθηκαν όλες οι διπλωματικές αποστολές στο εξωτερικό.

Το αποτέλεσμα των εξαιρετικά σκληρών αυτών μέτρων ήταν οι δανειστές να πάρουν, όντως, ένα μέρος των χρημάτων τους, αλλά η χώρα να οδηγηθεί σε μία βαθιά και πολυετή ύφεση η οποία οδήγησε στην εξαθλίωση μεγάλου τμήματος του πληθυσμού. Πάντως, το συγκεκριμένο μνημόνιο του 1843,

θεωρείται από πολλούς ιστορικούς μία από τις σοβαρότερες αφορμές για το ξέσπασμα της επανάστασης της 3ης Σεπτεμβρίου 1843, που έφερε Σύνταγμα στη χώρα.

7.1.3 Η πτώχευση της Ελλάδας και ο Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος 1893

Η είδηση της χρεοκοπίας προκάλεσε οργίλες αντιδράσεις εναντίον της Ελλάδας στο εξωτερικό. Οι κεφαλαιούχοι που είχαν στην κατοχή τους ελληνικούς τίτλους κατέληξαν σε παράλογες απαιτήσεις που καταρράκωναν ακόμη και την ίδια την εθνική κυριαρχία.

Η κατάσταση όμως που διαμορφώθηκε μετά την πτώχευση στο εσωτερικό της χώρας ήταν πολύ χειρότερη. Η δραχμή κατρακύλησε σε σχέση με τον χρυσό, τα ελληνικά προϊόντα έμεναν αδιάθετα, οι επιχειρήσεις έκλειναν η μία μετά την άλλη, ενώ περισσότερο επλήγησαν οι ασθενέστερες τάξεις. Η λαϊκή δυσφορία μεγάλωνε συνεχώς, ενώ υποδαυλιζόταν από την αντιπολίτευση του Δηλιγιάννη, παρόλο που ήταν ο βασικός υπαίτιος για ότι συνέβαινε.

Η κατάσταση η οποία δημιουργήθηκε αμέσως μετά την πτώχευση, που λίγο απείχε από το να χαρακτηριστεί υστερία, ήταν υπερβολική ως προς το εξής: Μια χώρα δεν πτωχεύει όπως μια επιχείρηση. Η επιχείρηση που πτωχεύει κλείνει και εξαφανίζεται. Η χώρα που «πτωχεύει» δεν εξαφανίζεται. Προβαίνει σε μονομερείς διευθετήσεις του χρέους της και υφίσταται δύο μεγάλες συνέπειες: τον αποκλεισμό της από νέο δανεισμό και τη δέσμευση επαρκών μελλοντικών της εσόδων για την εξασφάλιση των πιστωτών της. Οι συνέπειες πλήττουν την οικονομική ικανότητα του κράτους και την ευημερία των πολιτών του. Η Ελλάδα της τελευταίας δεκαετίας του 19^{ου} αιώνα υπέστη αυτές τις συνέπειες.

Η συνετή πολιτική του Τρικούπη έδωσε τη θέση της στην πτώχευση που αναγκάστηκε να κηρύξει το 1893 ως αποτέλεσμα της διεθνούς συγκυρίας αλλά και της υπερχρέωσης της χώρας. Το γεγονός αυτό ανέκοψε το εκσυγχρονιστικό του έργο και επανέφερε στο προσκήνιο δυνάμεις που, στο όνομα των δικαίων του έθνους, άφησαν την εξωτερική πολιτική στα χέρια έξω-θεσμικών παραγόντων, όπως ήταν η Εθνική Εταιρεία που ιδρύθηκε το 1894.

Η δυσμενής οικονομική κατάσταση, οι πιέσεις των ξένων ομολογιούχων – ανάμεσα στους οποίους περιλαμβάνονταν και Έλληνες – για ορθολογιστική διαχείριση του χρέους και η αδυναμία της κυβέρνησης Δηλιγιάννη να πετύχει έναν έντιμο

συμβιβασμό είχαν ως αποτέλεσμα να δημιουργηθεί στην ελληνική κοινή γνώμη η εσφαλμένη εντύπωση ότι η χώρα ήταν θύμα διεθνούς εκβιασμού. Η κατάσταση επιδεινώθηκε από την αλλοπρόσαλλη πολιτική της κυβέρνησης απέναντι στους στρατιωτικούς, οι οποίοι, εξαιτίας άστοχων ενεργειών και υποχωρήσεών της, είχαν γίνει και πάλι ρυθμιστές της εξωτερικής πολιτικής. Όλα αυτά, όπως ήταν φυσικό, οδήγησαν σε νέες περιπέτειες.

7.1.4 Το έργο της τετραετίας(1929 – 1932)

Οι πιο σημαντικές εξελίξεις στον τομέα της εσωτερικής πολιτικής που καταγράφηκαν την περίοδο της τετραετίας του Βενιζέλου είναι οι ακόλουθες:

- Η επανίδρυση έπειτα από χρόνια του Συμβουλίου της Επικρατείας.
- Η εκτέλεση μεγάλων αποστραγγιστικών και αντιπλημμυρικών έργων στις πεδιάδες της Θεσσαλονίκης, των Σερρών και της Δράμας. Με τις ενέργειες αυτές 3.000.000 στρέμματα γης έγιναν καλλιεργήσιμα.
- Η βελτίωση του υπάρχοντος οδικού δικτύου και η κατασκευή 1.700 περίπου χιλιομέτρων νέων δρόμων.
- Η ανέγερση 3.000 νέων σχολικών κτιρίων.
- Η ίδρυση της Αγροτικής Τράπεζας, με σκοπό την τόνωση της γεωργικής παραγωγής.
- Η χάραξη πολιτικής για την ενίσχυση της εμπορικής ναυτιλίας, αλλά και της ακτοπλοΐας.
- Η ανάπτυξη της πολιτικής αεροπορίας με την κατασκευή αεροδρομίων και την αεροπορική σύνδεση της Αθήνας με μεγάλες ελληνικές πόλεις, αλλά και πόλεις του εξωτερικού.
- Οι αγορές καινούργιου πολεμικού υλικού για το στρατό ξηράς, ναυπήγηση τεσσάρων αντιτορπιλικών στα ιταλικά ναυπηγεία και η αναδιοργάνωση της πολεμικής αεροπορίας.

Ωστόσο, οι αλλαγές που την περίοδο αυτή έγιναν στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής επηρέασαν τις μετέπειτα εξελίξεις. Η πρώτη σημαντική ενέργεια του Βενιζέλου είχε σχέση με την Ιταλία. Έτσι, στις 23 Σεπτεμβρίου του 1928

υπογράφηκε στη Ρώμη από τον Βενιζέλο και τον Μουσολίνι το Ελληνοϊταλικό σύμφωνο «φιλίας, συνδιαλλαγής και δικαστικού διακανονισμού».

Στα μειονεκτήματα της τετραετίας του Βενιζέλου ήταν ότι δεν μπόρεσε να ανταποκριθεί στην ουσιαστική αντιμετώπιση των επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης του 1929, που διατηρήθηκαν σχεδόν για μία πενταετία. Το οικονομικό επιτελείο της κυβέρνησης εκτίμησε ότι η κρίση θα επηρέαζε λίγο την Ελλάδα, αφού είχε περιορισμένες οικονομικές σχέσεις με τις ΗΠΑ. Στο πιο πιθανό σενάριο γινόταν λόγος για μείωση μόνο των μεταναστευτικών και ναυτιλιακών εμβασμάτων. Αυτό δεν ίσχυσε, διότι η κρίση του 1929 έγινε αισθητή στην Ελλάδα στα τέλη του 1931.

7.1.5 Η οκταετία και η οικονομική ανάπτυξη

Η κυβέρνηση Καραμανλή, έπειτα από τη ρύθμιση του Κυπριακού, στράφηκε με όλες τις δυνάμεις της στην επιτάχυνση της οικονομικής ανάπτυξης στο πλαίσιο της προοπτικής της ένταξης της Ελλάδας στην ΕΟΚ. Τα μέχρι το 1958 οικονομικά αποτελέσματα ήταν πολύ καλά, αφού το εθνικό εισόδημα αυξήθηκε με μέσο ρυθμό 7,3% κατ' έτος την περίοδο 1949-1958.

Τον Απρίλιο του 1959 η κυβέρνηση εξήγγειλε ένα προσωρινό, όπως το αποκάλεσε, πρόγραμμα οικονομικής ανάπτυξης. Ωστόσο, ένα χρόνο αργότερα το αντικατέστησε με το οριστικό, που καταρτίστηκε με τη συνεργασία Ιταλών ειδικών, με επικεφαλής τον καθηγητή Σαρατσένο, και ήταν μεγαλύτερης διάρκειας από το προηγούμενο αφού κάλυπτε την περίοδο 1960-1969. Το πρόγραμμα προέβλεπε μέσο ετήσιο ρυθμό αύξησης του εθνικού εισοδήματος 6%. Στους επιμέρους κλάδους της οικονομίας το πρόγραμμα απέβλεπε στην εκβιομηχάνιση της χώρας με αύξηση των επενδύσεων μέσα στην πρώτη πενταετία κατά 21%. Στις μεγάλες επενδύσεις της περιόδου περιλαμβάνονταν η ίδρυση βιομηχανίας αλουμινίου, βιομηχανίας λιπασμάτων και βιομηχανίας παραγωγής και επεξεργασίας χάλυβα.

Η κυβέρνηση, όπως προαναφέρθηκε, επιδίωξε και τελικά πέτυχε τη σύνδεση της Ελλάδας με την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα – τότε γνωστή και ως Κοινή Αγορά. Η συμφωνία σύνδεσης υπογράφηκε στην Αθήνα, στις 9 Ιουλίου του 1966.

Για την επίτευξη του σκοπού αυτού, η Ελλάδα θα έμπαινε στην τελωνειακή ένωση το Νοέμβριο του 1974, ενώ στο μεταξύ η ελληνική οικονομία θα εναρμονιζόταν με την ευρωπαϊκή και θα λάμβανε πόρους μέσω της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων –

125 εκατομμύρια δολάρια την πρώτη πενταετία από την έναρξη ισχύος του σχετικού πρωτοκόλλου.

ΠΙΝΑΚΑΣ 7.1 : Οικονομικοί δείκτες

Εξέλιξη βασικών μεγεθών της οικονομίας – Τιμές 1993 σε εκατ. Δραχμές

Οικονομικοί Δείκτες	1955	1963	Συνολική Μεταβολή 1955 - 1963	Μέσος Ετήσιος Ρυθμός Μεταβολής
Συνολικό Καθαρό Πάγιο Κεφάλαιο	192.700	336.900	74,8%	7,2%
Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν	72.978	143.656	96,8%	8,8%
Εθνικό Εισόδημα Κατά Κεφαλή σε Δολάρια	305	565	85,2%	8,0%
Καθαρό Πάγιο Κεφάλαιο στη Βιομηχανία	24.626	54.225	120,2%	10,4%
Προστιθέμενη Αξία στη Γεωργία	18.574	30.663	65,1%	6,5%
Προστιθέμενη Αξία στην Βιομηχανία	11.139	22.583	102,7%	9,2%
Ακαθάριστες Επενδύσεις Παγίου Κεφαλαίου	9.747	27.072	177,7%	13,6%
Ακαθάριστες Επενδύσεις Ιδιωτικές	7.153	19.033	166,1%	13,0%
Ακαθάριστες Επενδύσεις Δημόσιες	2.594	8.039	209,9%	15,2%
Ιδιωτικές Καταθέσεις	3.120	29.917	858,9%	32,7%
Συναλλαγματικά Διαθέσιμα σε Εκατ. Δολάρια	187	293	56,7%	5,8%
Τιμάρημος	100	116,9	16,9%	2,0%

Στον πίνακα παρουσιάζονται οι μεταβολές των οικονομικών μεγεθών στη διάρκεια της οκταετούς διακυβέρνησης της χώρας από τον Καραμανλή. Φαίνεται ότι η χώρα βρισκόταν σε φάση μεγάλης οικονομικής ανάπτυξης. Με προσεκτικότερη όμως μελέτη των δεδομένων προκύπτουν τα εξής:

- Τα οικονομικά του κράτους στηρίζονταν κυρίως στους μισθωτούς, στους συνταξιούχους και στην έμμεση φορολογία, ενώ η φοροδιαφυγή, όπως και σήμερα, αποτελούσε καθεστώς.
- Παρόλο που το μέσο κατά κεφαλήν εισόδημα σχεδόν διπλασιάστηκε, η αύξησή του δεν έγινε με εξισορροπημένο τρόπο, αφού το μεγαλύτερο μέρος του ενεργού πληθυσμού καρπώθηκε μικρό μέρος αυτής της αύξησης. Η κατανομή του πλούτου αποτελούσε σοβαρό πρόβλημα.

- Μπορεί οι επενδύσεις πάγιου κεφαλαίου να σημείωσαν πρόοδο, ωστόσο ούτε η προοπτική μέση ετήσια αύξηση του 13,6% ήταν ικανοποιητική ούτε οι επενδύσεις ήταν οι επιβεβλημένες ποιοτικά, καθώς μόνο το 26,7% του συνόλου τους διοχετεύθηκε στη γεωργία και στη βιομηχανία. Στα αξιοσημείωτα της περιόδου περιλαμβανόταν ο χαμηλός ρυθμός αύξησης του τιμάριθμου, που οφειλόταν και στην περιορισμένη αγοραστική δύναμη μεγάλου μέρους του πληθυσμού της χώρας.
- Οι εξελίξεις στον αγροτικό τομέα ήταν αποτέλεσμα των προσπαθειών που καταβλήθηκαν για την επέκταση των καλλιεργήσιμων εδαφών, τις έγγειες βελτιώσεις, την αύξηση της μηχανοκαλλιέργειας, τη βελτίωση των καλλιεργητικών μεθόδων κ.ά. Τα καλλιεργήσιμα εδάφη ήταν 28 εκατ. στρέμματα το 1963. Με τα εγγειοβελτιωτικά έργα που ολοκληρώθηκαν την περίοδο 1955-1963 αυξήθηκαν οι αρδευόμενες εκτάσεις από 3,1 εκατ. στρέμματα το 1963, ή κατά 74%.

7.1.6 Οι πτωχεύσεις στην Ελλάδα και πως συνδέονται με την σημερινή κρίση

Οι δύο μεγάλες οικονομικές κρίσεις που έπληξαν στο παρελθόν την Ελλάδα, με πιο πρόσφατη αυτή που ξεκίνησε το 1920, στην καμπή της μικρασιατικής εκστρατείας. Επηρεάστηκε βεβαίως, το 1929, από την κατάρρευση των μεγάλων διεθνών χρηματιστηρίων αλλά οξύνθηκε παράλληλα με την παγκόσμια ύφεση που ακολούθησε και κορυφώθηκε το 1933.

Η πρώτη κρίση διήρκησε είκοσι χρόνια:

- 1885-1898: Υποτίμηση της δραχμής (έως ένα μέγιστο 45% το 1898).
- 1893: Παύση πληρωμών.
- 1897: Ελληνοτουρκικός πόλεμος.
- 1898: Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος.
- 1898 έως 1904: ανάκαμψη και επάνοδος της δραχμής στην ισοτιμία της.

7.1.7 Υποτίμηση

Το 1879 επετεύχθη ένας συμβιβασμός με τους παλαιούς ομολογιούχους των δανείων της Επανάστασης και της Ανεξαρτησίας. Έτσι έληξε το εμπάργκο που είχαν επιβάλει στην Ελλάδα οι διεθνείς χρηματαγορές. Έτσι, όμως, ξεκίνησε και μια νέα περίοδος υπερχρέωσης του κράτους. Το 1885 άρχισε η υποτίμηση της δραχμής. Πρωταρχικό αίτιο ήταν βεβαίως η υπερχρέωση. Συνέπεσε αφενός με την αύξηση των διοικητικών και κυρίως των στρατιωτικών δαπανών, αφετέρου με τη διεθνή ύφεση και τη μείωση των εξαγωγών της χώρας. Με τη βοήθεια των εγχώριων και των ξένων κερδοσκόπων, η υποτίμηση οδήγησε το 1893 στην παύση. Μετά την παύση πληρωμών, το 1893, ακολούθησε η ήττα στον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897.

Οι οικονομικές και πολιτικές επιπτώσεις της ήττας αύξησαν το ποσοστό της υποτίμησης στο 42% και οδήγησαν το 1898 στον Διεθνή Οικονομικό Έλεγχο (ΔΟΕ). Από τότε άρχισε μια δύσκολη επταετής ανάρρωση, χάρη στις οικονομικές θυσίες των πολιτών και τις προσπάθειες όλων των κομμάτων. Ο ρόλος του ΔΟΕ αποδείχθηκε ευεργετικός. Το 1905 η δραχμή επανήλθε σε πλήρη ισοτιμία με το χρυσό φράγκο .

Το 1929 η διεθνής χρηματιστηριακή κρίση ναι μεν κλόνισε και την Ελλάδα, αλλά ο αντίκτυπος στην οικονομία της δεν ήταν ολέθριος, όπως ήταν στις βιομηχανικές χώρες.

Το τραπεζικό ολιγοπώλιο επέτεινε τον πόλεμο κατά της Τράπεζας της Ελλάδος και την κερδοσκοπία, αλλά δεν επέφερε καταστροφή. Αυτή είχε άλλωστε επέλθει από το 1922, και έως το 1926 οι δυσμενείς προβλέψεις των αγορών είχαν ήδη προεξοφλήσει την υποτίμηση. Το 1931, η ύφεση προκάλεσε νέες κρίσεις, πανικός στο σχεδόν νεογέννητο Χρηματιστήριο Αθηνών, ανοργάνωτο ακόμη και ανεξέλεγκτο και συνωστισμός πανικόβλητων καταθετών στα ταμεία των τραπεζών.

Έτσι, τα διαθέσιμα των τραπεζών άρχισαν να εξανεμίζονται, όπως και το απόθεμα που είχε συσσωρεύσει η χώρα σε συνάλλαγμα και χρυσό.

Οι συνέπειες αυτές ήταν εξηγήσιμες. Η ανασυγκρότηση δεν είχε ολοκληρωθεί, η οικονομία ήταν ακόμη αναίμακτη, το δημόσιο ταμείο ήταν ακόμη άδειο, η κεντρική τράπεζα ακόμη δεν διέθετε ούτε το νομισματικό απόθεμα ούτε το θεσμικό οπλοστάσιο που απαιτούσαν οι περιστάσεις. Η κυβέρνηση και η Τράπεζα της Ελλάδος αντέδρασαν με σκληρότερα μέτρα. Οι εξαγωγές κεφαλαίου απαγορεύθηκαν.

Οι εξαγωγείς υποχρεώθηκαν να καταθέτουν στην κεντρική τράπεζα τις συναλλαγματικές τους εισπράξεις και οι τράπεζες τα συναλλαγματικά τους αποθέματα, σε τιμή μειωμένη κατά 20%. Δρακόντειοι περιορισμοί περιόρισαν τις εισαγωγές, ακόμη και σε είδη πρώτης ανάγκης. Οι φόροι έφθασαν στο απροχώρητο.

Τα μέτρα προκάλεσαν οξύτατο πρόβλημα ρευστότητας. Το κράτος δεν έβρισκε πλέον τα δανειακά κεφάλαια που χρειαζόταν για να συνεχίσει τις πληρωμές τοκοχρεολυσίων - ούτε βεβαίως στη διεθνή ούτε στην εγχώρια αγορά.

Τον Απρίλιο του 1932 η Ελλάδα εγκατέλειψε επισήμως και οριστικώς τον χρυσό και ανέστειλε πάλι τις πληρωμές των χρεολυσίων και εν μέρει του κοντού δημοσίου χρέους.

Επιπλέον, η μεγάλη πλειονότητα των Ελλήνων ήταν άνθρωποι φτωχοί ή πάμπτωχοι και όλοι οι Έλληνες ήταν βαθιά κλονισμένοι από μια δεκαετία πολέμων.

Συμπερασματικά, το 1932 η Ελλάδα μπόρεσε να υποτιμήσει το νόμισμά της, να οχυρωθεί μέσα στα σύνορά της και να περιμένει, έστω βυθισμένη στον φαύλο κύκλο της εγχώριας ύφεσης, ελπίζοντας να περάσει κάποτε η κρίση, να ανοίξουν οι ξένες αγορές και να δανειστεί ξένα κεφάλαια ώστε να περάσει στον ενάρετο κύκλο της ανάπτυξης.

Τα όνειρα για ανάπτυξη τα σταμάτησε ο πόλεμος, η γερμανική, ιταλική και βουλγαρική κατοχή της χώρας, το χάος του υπερπληθωρισμού, ο λιμός στην πρωτεύουσα και ο διχασμός της αντίστασης κατέληξαν στο δράμα του εμφυλίου πολέμου και ανέτρεψαν εκ θεμελίων τις κοινωνικές δομές της χώρας.

Οι αυξημένες οικονομικές ανισότητες, ο αυταρχισμός των κοινοβουλευτικών κυβερνήσεων που συνέχισαν και κέρδισαν τον εμφύλιο πόλεμο, ο υπόκωφος κοινωνικός και πολιτικός διχασμός που ακολούθησε και η χαριστική βολή της δικτατορίας του 1967-1974, ανέτρεψαν οριστικώς και το αξιακό σύστημα της ελληνικής κοινωνίας.

7.1.8 Συμπεράσματα

Συμπεραίνουμε πως η μεγαλύτερη εξαθλίωση για την Ελλάδα ήταν ο εμφύλιος και πως η σημερινή κρίση έχει τις ρίζες της πολλά χρόνια πίσω.

Με την κακή διακυβέρνηση της χώρας το χρέος συσσωρευόταν και όπως θα δούμε και παρακάτω η χώρα έχει τεράστιο χρέος από το 1980.

Κεφάλαιο 8: Δημόσιο Ελληνικό Χρέος

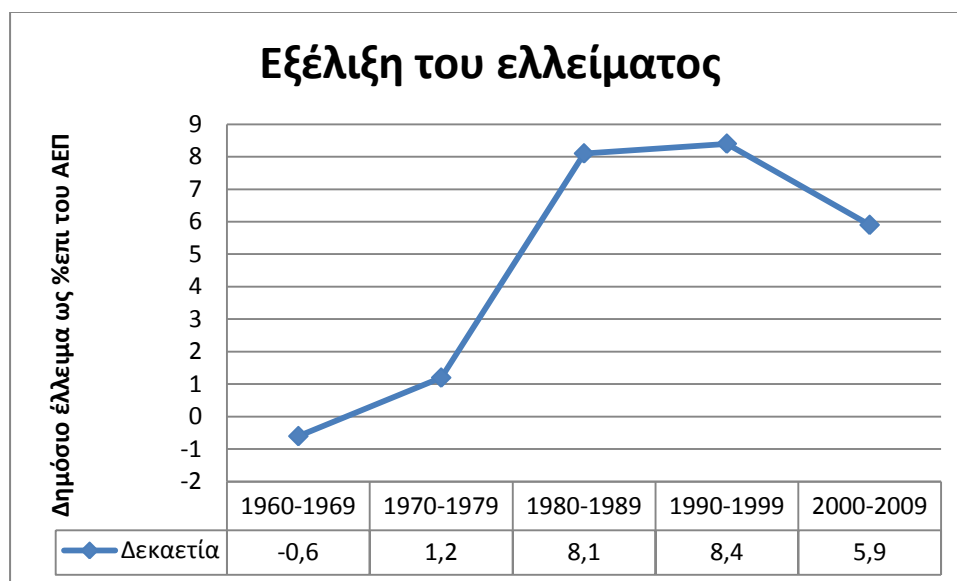
8.1 Συσσώρευση χρέους

8.1.1 Η διαφορά μεταξύ χρέους και ελλείμματος

Κάθε χρόνο, η κυβέρνηση έχει έσοδα, τα οποία προέρχονται από φόρους, και δαπάνες, όπως π.χ. την καταβολή μισθών στους δημοσίους λειτουργούς. Αν οι δαπάνες υπερβαίνουν τα έσοδα, η κυβέρνηση σημειώνει έλλειμμα και πρέπει να προχωρήσει σε δανεισμό. Έτσι δημιουργείται χρέος. Επιπλέον, αν η κυβέρνηση έχει συσσωρεύσει χρέος από προηγούμενα έτη, κατά τα οποία λειτουργούσε σημειώνοντας έλλειμμα, το έλλειμμα κατά το τρέχον έτος αυξάνει περαιτέρω το χρέος. Πρέπει να τονίσουμε ότι η σχέση μεταξύ χρέους και ελλείμματος είναι αμφίδρομη: το έλλειμμα σε ένα δεδομένο έτος αυξάνει το χρέος που έχει συσσωρευτεί από τα προηγούμενα έτη αλλά και το συσσωρευμένο χρέος των προηγούμενων ετών αυξάνει το έλλειμμα στο τρέχον έτος. Το δεύτερο συμβαίνει επειδή οι πληρωμές τόκων που αφορούν το χρέος, το οποίο έχει συσσωρευτεί από προηγούμενα έτη, αποτελούν δαπάνη κατά το τρέχον έτος και προστίθενται στο έλλειμμα αυτού του έτους.

Ο Πίνακας 8.1 περιγράφει την ιστορική εξέλιξη του ελλείμματος. Σε κάθε δεκαετία αναφέρουμε το έλλειμμα, το οποίο εκφράζεται ως ποσοστό του μεγέθους της ελληνικής οικονομίας και υπολογίζεται κατά μέσο όρο στο διάστημα των δέκα ετών. Το μέγεθος της οικονομίας υπολογίζεται με βάση το ΑΕΠ, δηλαδή τη συνολική αξία των αγαθών και υπηρεσιών που παράγονται στην Ελλάδα.

Πίνακας 8.1

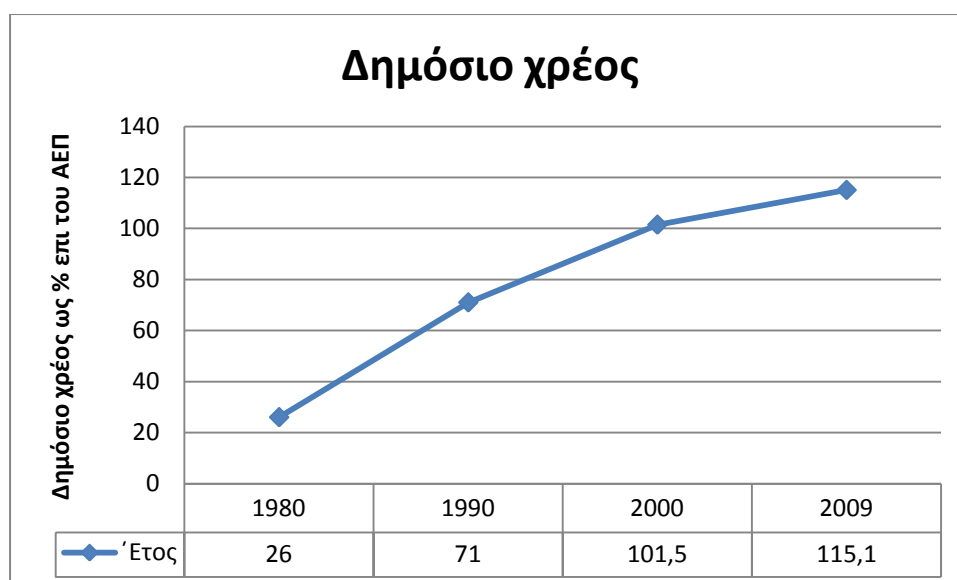

Κατά τις δεκαετίες του 1960 και 1970, η κυβέρνηση ουσιαστικά ισοσκελίζε έσοδα και δαπάνες. Το έλλειμμα αυξήθηκε δραματικά κατά τη δεκαετία του 1980: οι δαπάνες υπερέβησαν τα έσοδα σε ποσοστό 8,1% του ΑΕΠ κατά μέσο όρο, κάθε χρόνο κατά τη διάρκεια της συγκεκριμένης δεκαετίας. Το έλλειμμα παρέμεινε σε υψηλά επίπεδα κατά τις επόμενες δύο δεκαετίες.

Η εξέλιξη του ελλείματος αντικατοπτρίζεται σε αυτήν του δημόσιου χρέους.

Ο Πίνακας 8.2

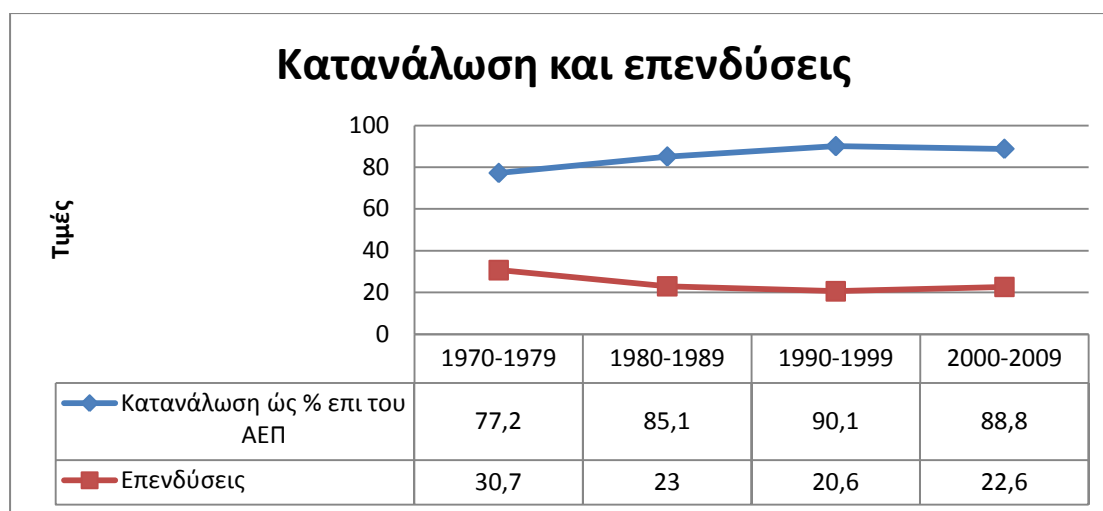
παρουσιάζει το δημόσιο χρέος στο τέλος κάθε δεκαετίας, ως ποσοστό επί του ΑΕΠ.

Τα υψηλά ελλείμματα στη δεκαετία του 1980 οδήγησαν σε δραματική αύξηση του χρέους. Το χρέος αυξήθηκε από 26% επί του ΑΕΠ, το 1980, σε ποσοστό 71% επί του ΑΕΠ, το 1990.

Το χρέος συνέχισε να αυξάνεται κατά τις επόμενες δύο δεκαετίες ως αποτέλεσμα των αυξημένων ελλειμμάτων, τα οποία βρίσκονταν σε υψηλά επίπεδα εν μέρει λόγω των πληρωμών τόκων επί του συσσωρευμένου χρέους

Ο Πίνακας 8.3 παρουσιάζει κατά μέσο όρο την κατανάλωση και τις επενδύσεις ως ποσοστό επί του ΑΕΠ για κάθε δεκαετία.

Σε σύγκριση με τη δεκαετία του 1970, η κατανάλωση αυξήθηκε σημαντικά κατά τη δεκαετία του 1980 ενώ οι επενδύσεις μειώθηκαν κατά το ίδιο περίπου ποσοστό (8% επί του ΑΕΠ). Αυτό σημαίνει ότι οι Έλληνες πολίτες κατανάλωναν περισσότερο, ενώ μικρότερο ποσοστό δαπανούνταν για παραγωγικές επενδύσεις, όπως π.χ. την κατασκευή εργοστασίων και αυτοκινητοδρόμων. Και τα δύο αυτά φαινόμενα οφείλονται σε μεγάλο βαθμό στην δραματική αύξηση του δημοσίου χρέους κατά την δεκαετία του 1980 και στον τρόπο με τον οποίο δαπανήθηκαν από τις τότε κυβερνήσεις τα χρήματα που αντλήθηκαν από το δανεισμό. Πράγματι, το ποσοστό των χρημάτων που δαπανήθηκε σε παραγωγικές επενδύσεις, δηλ. δημόσια έργα υποδομής, δεν ξεπέρασε το 25% του συνόλου. Το μεγαλύτερο μέρος των χρημάτων δαπανήθηκε για την αύξηση της μισθοδοσίας στον δημόσιο τομέα, δηλ. περισσότεροι δημόσιοι υπάλληλοι και υψηλότεροι μισθοί, καθώς και για την αύξηση των συνταξιοδοτικών δαπανών, δηλ. περισσότεροι συνταξιούχοι και υψηλότερες συντάξεις.

Η αύξηση της κατανάλωσης στον Πίνακα 8.3 οφείλεται στο γεγονός ότι οι παραλήπτες του κρατικού χρήματος αύξησαν την κατανάλωσή τους, λόγω των υψηλών εισοδημάτων τους. Οι επενδύσεις μειώθηκαν διότι υπήρχαν λιγότερα ιδιωτικά κεφάλαια για τη χρηματοδότησή τους. Πράγματι, η κυβέρνηση δανειζόταν πουλώντας ομόλογα στους Έλληνες πολίτες, οι οποίοι ουσιαστικά διαμοίραζαν τις αποταμιεύσεις τους μεταξύ ομολόγων που εκδίδονταν από την κυβέρνηση και ομολόγων ιδιωτικών επιχειρήσεων. Ως εκ τούτου, σημειώθηκε μείωση των διαθέσιμων αποταμιεύσεων για τη χρηματοδότηση παραγωγικών επενδύσεων από ιδιωτικές επιχειρήσεις. Και δεδομένου ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των χρημάτων που αντλούσε η κυβέρνηση εκδίδοντας ομόλογα δεν δαπανούνταν σε δημόσια έργα υποδομής, το σύνολο των παραγωγικών επενδύσεων του δημοσίου και ιδιωτικού τομέα μειώθηκε.

8.1.2 Γιατί είναι υπερχρεωμένη η Ελλάδα στους ξένους;

Το εξωτερικό χρέος της Ελλάδας, το οποίο ορίζεται ως το ποσό που χρωστάει η Ελλάδα στους ξένους, ανερχόταν το 2009 σε ποσοστό 82.5% επί του ΑΕΠ (Cabral 2010). Το ποσοστό αυτό είναι υψηλό, για παράδειγμα, είκοσι φορές μεγαλύτερο από τις ετήσιες δαπάνες της Ελλάδας στον τομέα της παιδείας.

8.1.3

Πως συσσωρεύτηκε το μεγάλο εξωτερικό χρέος και πως συνέβαλλε σε αυτό το δημόσιο χρέος;

Μια χώρα συσσωρεύει εξωτερικό χρέος όταν η κυβέρνησή της ή ο ιδιωτικός τομέας (δηλ. επιχειρήσεις και πολίτες) δανειζονται από ξένους. Στην περίπτωση της Ισπανίας, της οποίας το εξωτερικό χρέος βρίσκεται σε παρόμοιο υψηλό επίπεδο με της Ελλάδας, για ένα μεγάλο μέρος του δανεισμού ευθύνεται ο ιδιωτικός τομέας. Οι Ισπανικές τράπεζες δανείζονταν από τράπεζες του εξωτερικού προκειμένου να παρέχουν δάνεια σε Ισπανούς πολίτες, οι οποίοι έπειτα αγόραζαν σπίτια σε υπέρογκες, όπως αποδείχτηκε εκ των υστέρων, τιμές. Στην περίπτωση της Ελλάδας, ο ιδιωτικός τομέας δεν δανείστηκε από το εξωτερικό, οι αποταμιεύσεις των Ελλήνων επαρκούσαν για την κάλυψη των δανείων προς τον ιδιωτικό τομέα. Αντί για αυτό, ο εξωτερικός δανεισμός πραγματοποιούνταν από την κυβέρνηση.

Πράγματι, το εξωτερικό δημόσιο χρέος της Ελλάδας, το οποίο ορίζεται ως το τμήμα του εξωτερικού χρέους που συσσωρεύεται από την κυβέρνηση, ανήλθε στο 89% επί του ΑΕΠ το 2009(ή στο 79% επί του συνολικού δημοσίου χρέους στον Πίνακα 8.2).

Ως εκ τούτου, το εξωτερικό χρέος της Ελλάδας ουσιαστικά ταυτίζεται με το εξωτερικό δημόσιο χρέος της.

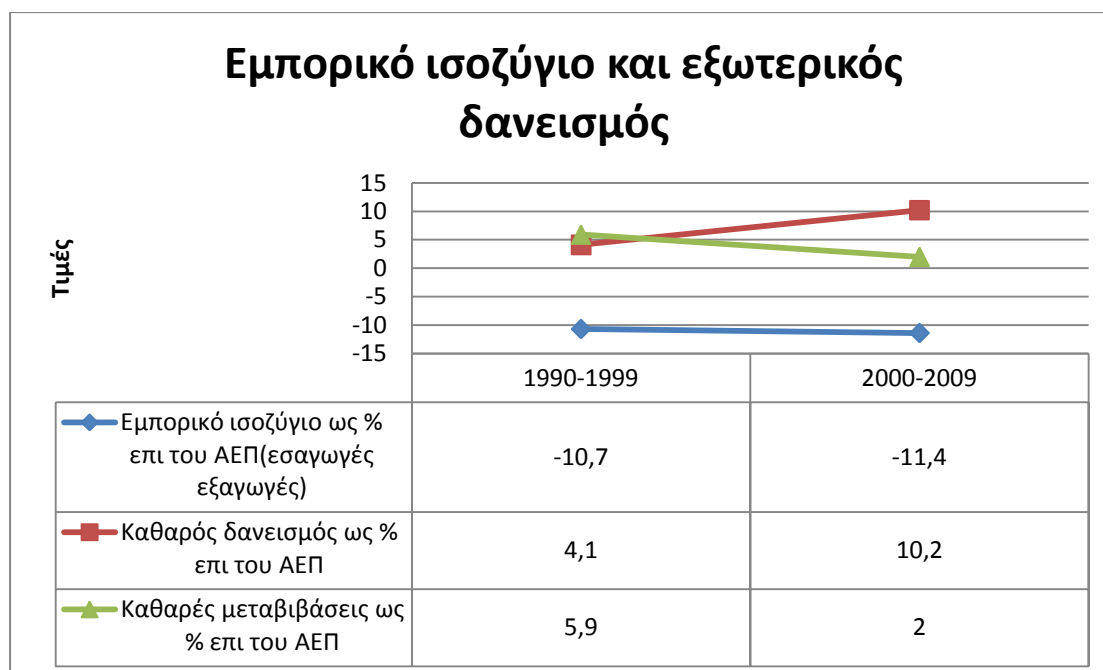
Όταν μία χώρα δανείζεται από το εξωτερικό, καταναλώνει περισσότερο από ό,τι

παράγει. Η επιπρόσθετη κατανάλωση προέρχεται από εισαγωγές, τις οποίες η χώρα μπορεί να αγοράσει από τους ξένους, χρησιμοποιώντας τα χρήματα με τα οποία δανείζεται από αυτούς. Στην Ελλάδα, λοιπόν, οι Έλληνες πολίτες κατανάλωναν εισηγμένα αγαθά με τα χρήματα που δανειζόταν η κυβέρνησή τους από το εξωτερικό.

Τα χρήματα του δανεισμού διοχετεύονταν από την κυβέρνηση στους πολίτες με διάφορους τρόπους, π.χ. μέσω των μισθών των δημοσίων υπαλλήλων, των πληρωμών σε προμηθευτές του κράτους, των συντάξεων που καταβάλλονταν στους συνταξιούχους. Λόγω των υψηλότερων εισοδημάτων τους, οι πολίτες κατανάλωναν περισσότερο και στο σύνολό της η Ελλάδα κατανάλωνε περισσότερο από ό,τι παρήγαγε.

Για να έχουμε μία πιο πλήρη κατανόηση της εξέλιξης του εξωτερικού χρέους της Ελλάδας κατά τις δύο τελευταίες δεκαετίες, χρησιμοποιούμε τον Πίνακα 4 και συμπεριλαμβάνουμε τις επενδύσεις και τις εξαγωγές.

Πίνακας 8.4: Εμπορικό ισοζύγιο και εξωτερικός δανεισμός (Πηγή: ΟΟΣΑ)

Η πρώτη σειρά στον Πίνακα 8.4 αφορά το εμπορικό ισοζύγιο, το οποίο προκύπτει αφαιρώντας τις εισαγωγές από τις εξαγωγές. Κατά τις τελευταίες δύο δεκαετίες (και παλαιότερα, σε μικρότερη όμως κλίμακα), το εμπορικό ισοζύγιο ήταν αρνητικό, δηλαδή η Ελλάδα εισήγαγε περισσότερο από ότι εξήγαγε. Το αρνητικό εμπορικό ισοζύγιο σημαίνει επίσης ότι η Ελλάδα καταναλώνει και επένδυει περισσότερο από ότι παράγει. Πράγματι, η επιπλέον κατανάλωση και οι επενδύσεις προέρχονταν από εισαγωγές, οι οποίες ξεπερνούσαν τις εξαγωγές.

(Γενικότερα, το άθροισμα της κατανάλωσης και των επενδύσεων μείον το ΑΕΠ ισούται με μείον το εμπορικό ισοζύγιο, όπως επιβεβαιώνουν οι Πίνακες 8.3 και 8.4).

Η Ελλάδα ήταν σε θέση να εισάγει περισσότερο από ότι εξήγαγε λόγω του εξωτερικού δανεισμού της. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990, το ετήσιο ποσοστό δανεισμού ανερχόταν κατά μέσο όρο σε 4,1% επί του ΑΕΠ. Αν και αυτό το ποσοστό είναι υψηλό, αυξήθηκε ακόμη περισσότερο, προσεγγίζοντας το 10,2%, κατά τη δεκαετία του 2000. Και όπως ήταν αναμενόμενο, το εξωτερικό χρέος αυξήθηκε ραγδαία, ανήλθε από 42,7% επί του ΑΕΠ το 2000 σε ποσοστό 82,5% το 2009.

Ο Πίνακας 8.4 υποδεικνύει ότι ο εξωτερικός δανεισμός αυξήθηκε διότι η Ελλάδα πραγματοποιούσε εισαγωγές σε ακόμη μεγαλύτερο βαθμό σε σχέση με τις εξαγωγές της και διότι οι μεταβιβάσεις από το εξωτερικό μειώθηκαν.

Δύο είναι οι κύριοι παράγοντες που οδήγησαν στη μείωση των μεταβιβάσεων. Πρώτον, οι εισροές από την Ευρωπαϊκή Ένωση μειώθηκαν, καθώς εντάχθηκαν σε αυτήν φτωχότερες χώρες από την Ελλάδα και οι πόροι από τα πακέτα συνοχής ανακατανεμήθηκαν αναλόγως. Δεύτερον, η Ελλάδα υποχρεώθηκε να πληρώνει μεγαλύτερους τόκους στο αυξημένο εξωτερικό χρέος της. Εν ολίγοις, η Ελλάδα χρεώθηκε περαιτέρω στους ξένους κατά τη δεκαετία του 2000 διότι εισήγαγε ακόμη περισσότερο σε σύγκριση με τις εξαγωγές της, παρόλο που δεχόταν

μικρότερες εισροές κεφαλαίου από την Ευρωπαϊκή Ένωση και παρόλο που ήταν ήδη χρεωμένη. Η ασωτία αυτή δημιουργήθηκε όταν οι επενδύσεις αυξήθηκαν κατά τη δεκαετία του 2000, όπου και διοργανώθηκαν οι Ολυμπιακοί Αγώνες. Αλλά ο κύριος λόγος ήταν ότι οι Έλληνες πολίτες εξέφρασαν μικρότερη προθυμία αποταμίευσης κατά τη δεκαετία του 2000 καθώς τα επιτόκια ήταν χαμηλότερα και τα καταναλωτικά δάνεια των τραπεζών πιο άμεσα διαθέσιμα.

8.1.4

Πως συνδυάστηκε η μείωση των αποταμιεύσεων με το δημόσιο χρέος;

Παρά τις χαμηλές αποταμιεύσεις τους, οι Έλληνες πολίτες κατά τη δεκαετία του 2000 κατάφεραν να εξοικονομήσουν αρκετά χρήματα ώστε να χρηματοδοτούν δανειακά τους συμπολίτες τους και τις ιδιωτικές επιχειρήσεις. Το πρόβλημα έγκειται στο γεγονός ότι οι αποταμιεύσεις δεν επαρκούσαν για την αγορά ομολόγων που εκδίδονταν από την κυβέρνηση. Συνεπώς, η κυβέρνηση αναγκάστηκε να στραφεί στο εξωτερικό για την ικανοποίηση των οικονομικών της αναγκών. Υπό αυτήν την έννοια, η αύξηση του εξωτερικού χρέους της Ελλάδας κατά τη δεκαετία του 2000 προκλήθηκε από τις αυξημένες ανάγκες δανεισμού της κυβέρνησης, σε συνδυασμό με τις ανεπαρκείς αποταμιεύσεις των πολιτών της.

8.1.5 Πως μπορεί να αποπληρώσει το χρέος της η Ελλάδα;

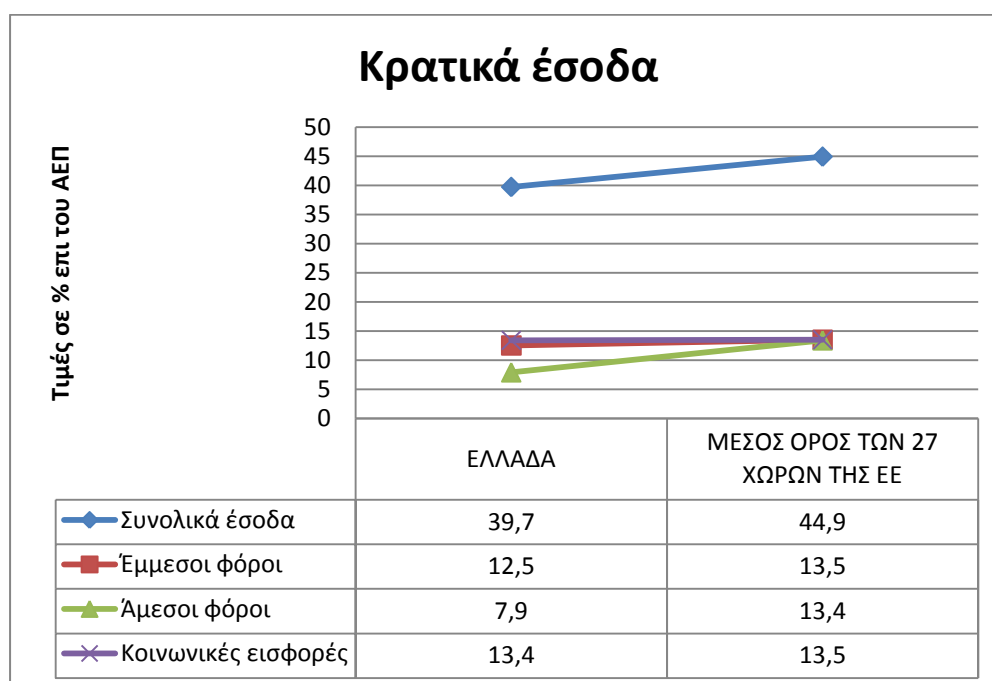
Η αποπληρωμή του χρέους προϋποθέτει αρχικά τη μείωση του ελλείμματος. Το έλλειμμα υπολογίζεται αφαιρώντας τα έσοδα μιας κυβέρνησης από τις δαπάνες της και ότι μια πηγή δαπανών είναι οι τόκοι που καταβάλλονται για το χρέος. Το μέρος του ελλείμματος που δεν περιλαμβάνει τις πληρωμές των τόκων ονομάζεται πρωτογενές έλλειμμα. Μηδενικό πρωτογενές έλλειμμα σημαίνει ότι η κυβέρνηση δεν προσθέτει καινούργιο χρέος σ' αυτό που της κληρονόμησαν παλαιότερες κυβερνήσεις. Πρωτογενές έλλειμμα με θετικό πρόσημο σημαίνει ότι η κυβέρνηση δημιουργεί νέο χρέος.

Το 2009, το πρωτογενές έλλειμμα της Ελλάδας ανήλθε στο 8,5%. Είναι σαφές ότι με πρωτογενές έλλειμμα αυτού του μεγέθους η αποπληρωμή του χρέους είναι αδύνατη. Το χρέος μπορεί να αποπληρωθεί μόνο αν η κυβέρνηση παύσει να δημιουργεί πρωτογενές χρέος, δηλ. δεν δημιουργεί νέο χρέος κάθε χρόνο. Η κυβέρνηση πρέπει να δημιουργήσει πρωτογενές πλεόνασμα.

8.2 Ποια είναι η κύρια αίτια του ελλείμματος στην Ελλάδα;

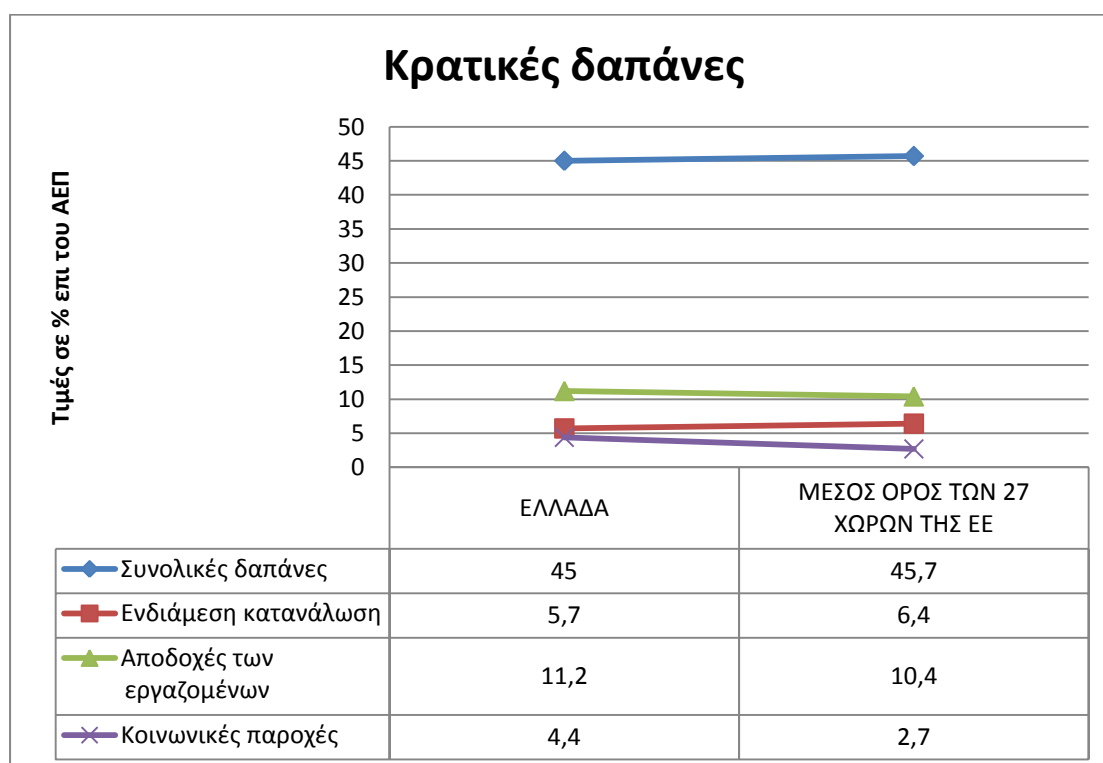
Οι Πίνακες 8.5 και 8.6 παρουσιάζουν τα έσοδα και τις δαπάνες, αντίστοιχα, της Ελλάδας σε σχέση με το μέσο όρο της ΕΕ, το 2007.

Πίνακας 8.5: Κρατικά έσοδα (Πηγή: Eurostat)

Πίνακας 8.6: Κρατικές δαπάνες (Πηγή: Eurostat)

Οι Πίνακες 8.5 και 8.6 υποδεικνύουν ότι η βασική διαφορά μεταξύ της Ελλάδας και των Ευρωπαϊκών εταίρων της έγκειται στα έσοδα και όχι στις δαπάνες. Ενώ το μέγεθος των δαπανών είναι συγκρίσιμο με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, τα έσοδα βρίσκονται σε πολύ χαμηλότερο επίπεδο. Επιπλέον, η αναντιστοιχία όσον αφορά τα έσοδα οφείλεται κυρίως στην ανικανότητα της κυβέρνησης να συλλέγει άμεσους φόρους, δηλαδή φόρους εισοδήματος. Πράγματι, σε μια μέση ευρωπαϊκή χώρα, η κυβέρνηση συλλέγει το 13,4% του ΑΕΠ από άμεσους φόρους ενώ στην Ελλάδα συλλέγει μόνο το 7,9%. Αυτή η αναντιστοιχία δεν προκύπτει επειδή οι φορολογικοί συντελεστές είναι χαμηλότεροι στην Ελλάδα· αν μη τι άλλο, είναι ελαφρά υψηλότεροι από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Η αναντιστοιχία οφείλεται στην φοροδιαφυγή, αν η κυβέρνηση ήταν σε θέση να συλλέγει άμεσους φόρους σύμφωνα με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, δεν θα σημείωνε έλλειμμα το 2007. Κάτι τέτοιο δεν ισχύει για το 2010, εν μέρει διότι η παγκόσμια οικονομική κρίση επηρέασε αρνητικά τα δημόσια οικονομικά όλων των χωρών. Ωστόσο, η εξάλειψη της φοροαπαλλαγής θα δημιουργούσε πρωτογενές πλεόνασμα το 2010.

8.2.1 Φοροδιαφυγή

Η αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής πρέπει να αποτελέσει ύψιστη προτεραιότητα για την κυβέρνηση. Πράγματι, εάν οι παρελθούσες κυβερνήσεις είχαν καταφέρει να συλλέξουν φόρους από όλους τους πολίτες σύμφωνα με τα πραγματικά τους εισοδήματα, το έλλειμμα θα ήταν πολύ μικρότερο και η Ελλάδα δεν θα αντιμετώπιζε το σημερινό ογκώδες πρόβλημα χρέους. Φυσικά το έλλειμμα θα ήταν πολύ μικρότερο ακόμη και παρά το φαινόμενο της φοροδιαφυγής, αρκεί η κυβέρνηση να μείωνε τις δαπάνες της.

Ωστόσο, οι δαπάνες της Ελληνικής κυβέρνησης δε βρίσκονται σε πολύ υψηλά επίπεδα σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα, ενώ ζωτικοί τομείς όπως η παιδεία και η υγεία υποχρηματοδοτούνται. Εν ολίγοις, η πρώτη και κύρια επίπτωση της φοροδιαφυγής είναι ότι επιδεινώνει τα δημόσια οικονομικά και εμποδίζει την κυβέρνηση να παρέχει δημόσιες υπηρεσίες υψηλής ποιότητας.

Μια δεύτερη και εξίσου σημαντική επίπτωση είναι ότι προκαλεί ανισότητα στο φορολογικό σύστημα. Ένας βασικός στόχος του φορολογικού συστήματος είναι η αναδιανομή του εισοδήματος από τους πλούσιους και περισσότερο τυχερούς στους φτωχούς και λιγότερο τυχερούς.

Αυτό επιτυγχάνεται μέσω της συλλογής υψηλότερων φόρων από τους πλούσιους και της χρησιμοποίησης των εσόδων για την παροχή δημόσιων υπηρεσιών που θα εξυπηρετούν εξίσου τους πλούσιους όσο και τους φτωχούς.

Η φοροδιαφυγή υπονομεύει αυτόν τον σκοπό διότι γίνεται κυρίως από τους πλούσιους: τα πλουσιότερα νοικοκυριά στην Ελλάδα φοροδιαφεύγουν περισσότερο από τα φτωχότερα, όχι μόνο σε απόλυτο μέγεθος αλλά και αναλογικά με το εισόδημά τους. Η αδικία που εισάγει η φοροδιαφυγή στο φορολογικό σύστημα έχει μια σημαντική πολιτική συνέπεια, υπονομεύει την κοινωνική συνοχή και εμποδίζει την ικανότητα λήψης επώδυνων μεταρρυθμίσεων από την πλευρά της κυβέρνησης. Πράγματι, οι μεταρρυθμίσεις εκλαμβάνονται ως ζημιολόγες για τα φτωχότερα νοικοκυριά, τα οποία θεωρούν ότι επωμίζονται δυσανάλογο μερίδιο του φορολογικού βάρους.

Η φοροδιαφυγή έχει μια επιπρόσθετη αρνητική επίπτωση, η οποία δεν αναφέρεται συχνά αλλά είναι εξίσου σημαντική με τις άλλες δύο ενισχύει τη χαμηλή τεχνολογία και τις δραστηριότητες χαμηλής ανάπτυξης εις βάρος της υψηλής τεχνολογίας και των δραστηριοτήτων υψηλής ανάπτυξης. Πράγματι, οι χαμηλές τεχνολογίες απαιτούν, κατά κανόνα, περιορισμένες επενδύσεις και εκτελούνται σε μικρή κλίμακα, παράδειγμα από αυτοαπασχολούμενους ή πολύ μικρές επιχειρήσεις, όπου η φοροδιαφυγή εντοπίζεται

δύσκολα.

Αντίθετα, οι υψηλές τεχνολογίες προϋποθέτουν μεγάλες επενδύσεις και εκτελούνται από μεγαλύτερες επιχειρήσεις, όπου η φοροδιαφυγή εντοπίζεται ευκολότερα. Η φοροδιαφυγή από αυτοαπασχολούμενους και πολύ μικρές επιχειρήσεις υποχρεώνει την κυβέρνηση να διατηρεί πολύ υψηλό φορολογικό συντελεστή, ούτως ώστε να συλλέγει τους φόρους από μεγαλύτερες επιχειρήσεις, οι οποίες δεν μπορούν να φοροδιαφύγουν εύκολα. Με αυτόν τον τρόπο εμποδίζεται η δημιουργία μεγάλων επιχειρήσεων και χάνονται το οφέλη που αυτές οι επιχειρήσεις μπορούν να αποφέρουν, όπως οι δραστηριότητες υψηλής ανάπτυξης και οι καλά αμειβόμενες θέσεις εργασίας.

8.2.2 Συμπεράσματα

Η φοροδιαφυγή έχει βαθιές ρίζες στην ελληνική οικονομία και δεν μπορεί να εξαλειφθεί εύκολα. Παράλληλα, ένας από τους κύριους λόγους για τους οποίους η φοροδιαφυγή είναι βαθιά ριζωμένη είναι η έλλειψη κινήτρων για την πληρωμή των φόρων από τους πολίτες. Η ενδυνάμωση αυτών των κινήτρων μπορεί να μειώσει σημαντικά τη φοροδιαφυγή και να ξεφύγουμε κάποια στιγμή από την βάνουση χρηματοπιστωτική κρίση που παραθέτουμε στο επόμενο κεφάλαιο.

Κεφάλαιο 9: Χρηματοπιστωτική κρίση

9.1 Επιπτώσεις στην Ελληνική οικονομία

9.1.1 Που οφείλεται η σημερινή χρηματοπιστωτική κρίση;

Η σημερινή χρηματοπιστωτική κρίση όπως έχει αναφερθεί μέχρι σήμερα έχει τις ρίζες της στον υπερβολικό και ασύδοτο δανεισμό των νοικοκυριών στις ΗΠΑ. Τα νοικοκυριά δανείστηκαν περισσότερα απ' όσα μπορούσαν να αποπληρώσουν με αποτέλεσμα την τελική αδυναμία αποπληρωμής των δανείων και την έλλειψη ρευστότητας των τραπεζών.

Συμμετοχή και ευθύνη σε αυτή την κατάσταση δεν έχουν μόνο τα νοικοκυριά αλλά και οι ίδιες οι τράπεζες που στην προσπάθεια να αυξήσουν τα μερίδια αγοράς και τα κέρδη τους δάνειζαν χωρίς μέτρο και χωρίς τους απαραίτητους κανόνες.

Και όταν αναφερόμαστε στην ευθύνη των τραπεζών δεν εννοούμε μόνο τις διοικήσεις των τραπεζών για τον τρόπο λειτουργίας των δανειοδοτήσεων. Εννοούμε επίσης τις τακτικές μικρών ή μεγάλων στελεχών και κυκλωμάτων που λειτουργούσαν αυτόνομα και παράνομα μέσα στα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, δανείζοντας νοικοκυριά και κυρίως επιχειρήσεις με παράνομους και πολλές φορές τοκογλυφικούς τρόπους.

Αυτός ο ανεξέλεγκτος επικίνδυνος δανεισμός έφερε μετά από λίγα χρόνια (σήμερα δηλαδή) όλες αυτές τις επισφάλειες, τα κόκκινα δάνεια δηλαδή και τα δάνεια που οριστικά πια δεν πρόκειται να αποπληρωθούν τα οποία μετατράπηκαν σε ζημιές στους ισολογισμούς των τραπεζών.

Εν κατακλείδι, τα αίτια της χρηματοπιστωτικής κρίσης ήταν ο επικίνδυνος δανεισμός χωρίς την τήρηση κανόνων, ο ελλιπής ή μηδενικός έλεγχος των διοικήσεων των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων από τις κεντρικές τράπεζες και η ανοχή - εθελουφλία που επέδειξαν αυτές σε στελέχη και μαφίες που λειτουργούσαν παράνομα μέσα στις τράπεζες, δηλαδή, η έλλειψη σωστού εσωτερικού ελέγχου.

Σαφώς ευθύνη έχουν και οι ίδιοι οι δανειζόμενοι (νοικοκυριά ή επιχειρήσεις), όχι όμως την πρωταρχική καθώς λόγω έλλειψης γνώσεων δεν γνώριζαν τους κινδύνους που αναλάμβαναν και κανείς από τους αρμόδιους φορείς δεν τους ενημέρωσε σωστά και δεν τους προστάτευσε. Αυτοί τυχαίνει να είναι ο τελευταίος κρίκος της ευθύνης και κατά σύμπτωση η αρχή της χρηματοπιστωτικής κρίσης.

9.1.2 Χρηματοπιστωτική κρίση και Ελλάδα

Η χρηματοπιστωτική κρίση στην Ελλάδα δημιουργήθηκε από ανεξέλεγκτες διοικήσεις τραπεζών, λανθασμένο τρόπο διαχείρισης επικίνδυνων και επισφαλών επενδυτικών προϊόντων (προερχόμενων κυρίως από το εξωτερικό) ελλιπή έλεγχο εσωτερικού ελέγχου των τραπεζών, ανυπαρξία ελέγχου και εφαρμογή πολιτικής από πλευράς της Τράπεζας της Ελλάδος, μαφίες και κυκλώματα που δρούσαν παράνομα εντός και περίξ των τραπεζών, νοικοκυριά και επιχειρήσεις που δανείζονταν επικίνδυνα και χωρίς γνώση των οικονομικών κινδύνων.

9.1.3 Πώς επηρεάζει την Ελληνική οικονομία η παρούσα κρίση;

Τα αποτελέσματα της παρούσας χρηματοπιστωτικής κρίσης στην Ελλάδα είναι η αύξηση των επιτοκίων δανεισμού (αύξηση του κόστους του χρήματος) λόγω της έλλειψης ρευστότητας, της ανασφάλειας και της μη εμπιστοσύνης των τραπεζών και γενικότερα των χρηματοπιστωτικών οργανισμών μεταξύ τους.

Τα παραπάνω προβλήματα, με δεδομένο πως η διάρκεια της κρίσης θα διαρκέσει λίγο, δεν είναι επικίνδυνα από μόνα τους για την Ελληνική οικονομία. Είναι γνωστό πως υπάρχει τόσο η γνώση όσο και τα εργαλεία και οι μέθοδοι για να ξεπεραστούν τα προβλήματα.

Το σημαντικό πρόβλημα το οποίο τείνει να είναι βραδυφλεγής βόμβα και επιβαρύνει σημαντικά την γενικότερη κατάσταση είναι η ίδια η Ελληνική οικονομία.

9.1.4 Συμπεράσματα

Το χρηματοπιστωτικό σύστημα στην Ελλάδα όπως συμπεραίνουμε έχει επηρεαστεί άμεσα, ο δανεισμός στις τράπεζες γινόταν χωρίς ο καταναλωτής να γνωρίζει τους οικονομικούς κινδύνους. Ανεπηρέαστες όμως δεν έμειναν και οι εργασιακές σχέσεις αφού οι αναδιαρθρώσεις επιχειρήσεων και οργανισμών και οι μειώσεις προσωπικού είναι γεγονός.

Ένα μεγάλο πλήγμα δέχτηκε και ο τουρισμός της χώρας ,αφού παρατηρείται τεράστια μείωση στις αφίξεις, από την συμβολή των νέων μέτρων.

Κεφάλαιο 10: Σε ποιο βαθμό επηρεάζει την Ελλάδα η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση

10.1 Εργασιακές σχέσεις

10.1.1 Οι επιπτώσεις της Ελληνικής κρίσης στην απασχόληση

Όπως ήταν επακόλουθο της μειωμένης κατανάλωσης λόγω της κρίσης και κατά συνέπεια της παραγωγής στους περισσότερους κλάδους της χώρας, πολλές

επιχειρήσεις κήρυξαν πτώχευση ενώ άλλες για να γλιτώσουν, προσπαθούν να μειώσουν το λειτουργικό κόστος τους. Αυτό έχει σοβαρές συνέπειες στον κόσμο της εργασίας, οι οποίες μας οδηγούν σε πολύ διαφορετικά καθεστώτα σχέσεων απασχόλησης από ότι γνωρίσαμε μέχρι σήμερα.

Οι πιθανές αλλαγές της απασχόλησης και των εργασιακών σχέσεων το επόμενο χρονικό διάστημα εξαιτίας αλλά και επ' αφορμή της οικονομικής κρίσης είναι, οι βραχύ-μεσοπρόθεσμες μεταβολές στις εργασιακές σχέσεις που έχουν ασφαλώς επιταχυνθεί εξαιτίας των δονήσεων του παγκόσμιου οικονομικού συστήματος.

Ωστόσο, οι τρέχουσες εξελίξεις εντάσσονται στις μακροχρόνιες τάσεις στη δομή της απασχόλησης που χαρακτηρίζονται από κρίσιμες αλλαγές στον πυρήνα της εργασιακής σχέσης.

Ειδικότερα:

- Αναδιαρθρώνονται οι όροι και οι συνθήκες εργασίας με αιχμή τις προωθούμενες μεταρρυθμίσεις στο δημόσιο τομέα και το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης.
- Προάγονται πολιτικές απασχόλησης που στοχεύουν στη στατιστική μείωση του ποσοστού ανεργίας και την αύξηση της ευελιξίας στις εθνικές αγορές εργασίας και παρέχουν ένα minimum κοινωνικής προστασίας και το διαχωρισμό των εργασιακών δικαιωμάτων σε πολλαπλές κατηγορίες εργατοϋπαλλήλων.
- Προωθούνται μορφές διαπραγμάτευσης και διευθέτησης των εργασιακών διενέξεων που εστιάζουν στον εθελοντικό χαρακτήρα της όποιας ρύθμισης, και την επικράτηση επιχειρησιακών συλλογικών συμφωνιών διοίκησης-εργαζομένων σε βάρος των κλαδικών ρυθμίσεων.
- Υιοθετούνται πολυποίκιλες συμπεριφορές και στρατηγικές των εθνικών συνδικαλιστικών οργανώσεων εν μέσω της συρρίκνωσης της διαπραγματευτικής τους δύναμης. Άλλωστε, η διαδικασία ανέλιξης των εργασιακών σχέσεων την τελευταία διετία σε πολλές χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει ως κοινό παρανομαστή τη μείωση των θέσεων εργασίας, τη μετεγκατάσταση παραγωγικών μονάδων, τις υπεργολαβίες, την εξωτερική ανάθεση εργασιών, τη συμπίεση του μισθολογικού κόστους, την αύξηση του ωραρίου εργασίας και εν γένει

την διεύρυνση της ευελιξίας της εργασίας. Βαρυσήμαντες είναι και οι εξελίξεις στο κοινωνικό και οικονομικό πλαίσιο της απασχόλησης που χαρακτηρίζονται από:

- Την αύξηση της ανεξάρτητης έναντι της εξαρτημένης εργασίας που συνδέεται με την επέκταση του φαινομένου των οιονεί μισθωτών με έναν εργοδότη και τη δραστική συρρίκνωση της κοινωνικής προστασίας των εργαζόμενων.
- Την διεύρυνση της ευέλικτης απασχόλησης (part time, casual work), τη συμπίεση των εργασιακών και κοινωνικών δικαιωμάτων, την αύξηση της εργασιακής ανασφάλειας και τη μείωση της ικανοποίησης από την εργασία.
- Τη χαλάρωση της σταθερότητας στον προσδιορισμό του εργοδότη (φυσικού ή νομικού προσώπου) διαμέσου της λειτουργίας των ομίλων και δικτύων επιχειρήσεων, τη μεταβίβαση και συγχώνευση επιχειρήσεων και τη διάδοση της υπεργολαβίας και του outsourcing(Εξωτερική ανάθεση).
- Τη μείωση του ρόλου της συλλογικής διαπραγμάτευσης και των συλλογικών εργασιακών σχέσεων προς όφελος των ατομικών συμφωνιών.
- Την επέκταση του φαινομένου των θέσεων εργασίας χαμηλής ποιότητας ιδίως στον τομέα των υπηρεσιών. Η οικονομική κρίση που ενσκήπτει καθημερινά με μεγαλύτερη ένταση στη χώρα μας συνοδεύεται από πολυσήμαντες πιέσεις στον κόσμο της εργασίας. Οι προωθούμενες αναδιαρθρώσεις επιχειρήσεων και οργανισμών και οι μειώσεις προσωπικού που τις συνοδεύουν επιτείνουν την ήδη αδύναμη ισχύ της πλευράς των εργαζομένων και δημιουργούν ανισορροπίες δυνάμεων μεταξύ εργασίας και επιχειρήσεων.

Έτσι, το πεδίο των εργασιακών σχέσεων γίνεται γόνιμο για τη δρομολόγηση ή και την επιτάχυνση αλλαγών που προωθούν τις επισφαλείς μορφές απασχόλησης, και την ριζική αναδιάταξη των παραδοσιακών σχέσεων εργασίας. Σε αυτό το σκηνικό η συλλογικότητα των σχέσεων απασχόλησης υποχωρεί προς όφελος των ατομικών ρυθμίσεων, ενώ οι εθνικοί μηχανισμοί ρύθμισης των αγορών εργασίας διαθέτουν ολοένα και πιο περιορισμένη επιρροή στο διεθνές ανταγωνιστικό περιβάλλον. Επομένως, μολονότι η χρηματοπιστωτική κρίση δεν είναι πάρα μόνο η αφορμή και το άλλοθι, η επόμενη ημέρα πιθανώς θα συνοδευτεί από ένα αρκετά διαφορετικό τοπίο στη σφαίρα της απασχόλησης από αυτό που βιώσαμε μέχρι σήμερα.

10.2 Ελληνικός τουρισμός

Τα τελευταία χρόνια συνέστησαν μια περίοδο πλούσια σε δυσμενή γεγονότα, των οποίων η επίδραση στην τουριστική κίνηση της χώρας μας δεν ήταν πάντοτε η ίδια. Γενικά, η ζήτηση για τουριστικές υπηρεσίες και προϊόντα εξαρτάται από το μέγεθος του κινδύνου που μπορεί να ανεχθεί ο δυνητικός τουρίστας -όσο αυξάνεται ο κίνδυνος τόσο αυξάνεται η ανασφάλεια και η αβεβαιότητα κι επομένως μειώνεται η ζήτηση - αλλά και από την οξύτητά του και τη συχνότητα εμφάνισής του. Η εξέλιξη στην τουριστική κίνηση εξαρτάται, επίσης, από τα μέτρα που λαμβάνει η κάθε χώρα, τόσο για την αντιμετώπιση του συμβάντος –εφόσον αυτό την επηρεάζει άμεσα, όσο και για την εκμετάλλευση της συγκυρίας –εφόσον αυτή επηρεάζει αρνητικά άλλες χώρες- ώστε να την χρησιμοποιήσει ως ανταγωνιστικό της πλεονέκτημα.

Σύμφωνα με εμπειρικές μελέτες, οι επιπτώσεις στον τουριστικό κλάδο από δυσμενή γεγονότα, όχι της έντασης και διάρκειας αυτού που βιώνουμε σήμερα, κάνουν συνήθως την εμφάνισή τους μέσα στο πρώτο τρίμηνο που ακολουθεί την πραγματοποίηση του συμβάντος και ολοκληρώνονται σε 6–9 μήνες.

Κατά το διάστημα πριν την εμφάνιση της κρίσης, η τουριστική κίνηση στην Ελλάδα κινείται με ταχύτερο ρυθμό από τον ευρωπαϊκό και τον παγκόσμιο, οι τουριστικές εισπράξεις αυξάνονται κατά 3% το χρόνο (διάστημα 2000-2004), οι ταξιδιωτικές πληρωμές στο εξωτερικό μειώνονται σημαντικά (διάστημα 2000-2007) και η πορεία των αφίξεων είναι ασύμμετρη με εκείνη των εισπράξεων.

Η Ελλάδα από πλευράς ανταγωνιστικότητας εμφανίζεται σε χειρότερη κατάσταση από το 2007 (24η από 22η το 2007). Ειδικότερα, από πλευράς ανταγωνιστικότητας τιμών, παρόλο που ανεβαίνει 6 σκαλοπάτια στην 114η θέση επί συνόλου 133 χωρών, κατέχει μία από τις κατώτερες θέσεις, σε μία περίοδο που η οικονομική κρίση θα αυξήσει κατακόρυφα το ειδικό βάρος του ανταγωνισμού τιμών ως κριτηρίου τουριστικής επιλογής. Στο κατώφλι της οικονομικής κρίσης, η μείωση των παρακρατήσεων, όσο και η έλλειψη ρευστότητας των τουριστικών επιχειρήσεων, καταδεικνύουν την έναρξη μίας περιόδου για το ελληνικό τουριστικό προϊόν που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί το λιγότερο ως δύσκολη. Την εκτίμηση αυτή ήδη προδιαγράφει η αρνητική πορεία των αεροπορικών αφίξεων αλλοδαπών τουριστών το 2008 στη χώρα μας. Οι περισσότερες από τις ανταγωνίστριες της Ελλάδας χώρες σε

τουριστικό επίπεδο παρουσίασαν επίσης μείωση στις αφίξεις, με τη χώρα μας να καταλαμβάνει μία από τις τελευταίες θέσεις στη μεταξύ τους σύγκριση. Εξαιρέση αποτελούν οι πορείες της Κροατίας (+2,1%), αλλά κυρίως της

Τουρκίας, που με 16,1% είναι η μόνη χώρα με διψήφιο ποσοστό αύξησης του εν λόγω 38 μεγέθους.

Κατά το 2009 ο ελληνικός τουρισμός, θα βρεθεί υπό το καθεστώς της διεθνούς οικονομικής ύφεσης και ισχυρού ανταγωνισμού. Σε ένα συνεχώς επιδεινούμενο διεθνές πολιτικό και οικονομικό περιβάλλον, αντιμετωπίζοντας παράλληλα της συνεχιζόμενη πολιτική και κοινωνική αστάθεια σε εσωτερικό επίπεδο και τις δυσμενείς εξελίξεις των εθνικών μακροοικονομικών παραμέτρων. Θα έχει να αντιμετωπίσει τη μεταστροφή στην καταναλωτική συμπεριφορά και τις επιλογές των Ευρωπαίων τουριστών υπέρ του εσωτερικού τουρισμού, των κοντινών εξωχώριων προορισμών και κυρίως των τουριστικών αγορών χαμηλού κόστους, λόγω του υψηλού βαθμού χρέωσης των νοικοκυριών σε πολλές βασικές χώρες - πελάτες μας, της κάμψης της υπερτιμημένης αγοράς ακινήτων και της ανασφάλειας στην αγορά εργασίας (απολύσεις, μείωση πραγματικών μισθών), που συμπιέζουν το διαθέσιμο εισόδημα των εν δυνάμει τουριστών. Το 2009 σημειώθηκαν 880 εκατ. αφίξεις τουριστών παγκοσμίως, 39 εκατ. λιγότερες σε σχέση με τις αφίξεις του 2008 σημειώνοντας έτσι μια μείωση 4,3 %.

Η μείωση, αυτή, οφείλεται, στα αρνητικά αποτελέσματα των 3 πρώτων τριμήνων του 2009 (-10%, -7% και -2% αντίστοιχα), ενώ στο τελευταίο 3μηνο υπήρξε μια μικρή βελτίωση (+2%) σε σχέση με το αντίστοιχο διάστημα του 2008.

Η ανάπτυξη ήταν αρνητική για 14 συνεχείς μήνες από το Σεπτέμβριο του 2008. Ασία και Μέση Ανατολή ήταν οι περιοχές που σημείωσαν τη μεγαλύτερη ανάκαμψη με θετικά αποτελέσματα το 2ο εξάμηνο του 2009. Το πρώτο εξάμηνο ήταν δύσκολο για όλους τους προορισμούς και ειδικά για την Ευρώπη (-10%).

Στο σύνολο του έτους, όλες οι περιοχές παρουσίασαν μείωση εκτός από την Αφρική, όπου τα νούμερα των διεθνών αφίξεων σημείωσαν αύξηση 3%. Τα χειρότερα αποτελέσματα παρουσιάζουν η Ευρώπη (-5,6%), η Μέση Ανατολή (-5,4%) και η Αμερική (-4,7%).

Ειδικότερα, μια μείωση των αφίξεων κατά 5%, 10% ή 15% θα οδηγήσει στην απώλεια θέσεων εργασίας για ολόκληρη την οικονομία της τάξης των 69.000, 96.000 και 144.000 θέσεων εργασίας, αντίστοιχα. Το τελικό αποτέλεσμα για την πορεία του

τουριστικού κλάδου δεν εξαρτάται μόνο από την πορεία των αφίξεων, αλλά κυρίως από τον αριθμό των διανυκτερεύσεων και την πραγματοποιηθείσα δαπάνη. Εκτιμάται ότι η μείωση των εξόδων είναι μεγαλύτερη κατά 8-10 ποσοστιαίες μονάδες απ' αυτές των αφίξεων. Τονίζεται ιδιαίτερα ότι στην παρούσα φάση είναι αδύνατο και επικίνδυνο να προσπαθήσει κάποιος να εκτιμήσει το προς τα πάνω όριο των αρνητικών επιπτώσεων της κρίσης. Οι οποιεσδήποτε εξελίξεις στον τομέα των κρατήσεων σήμερα μπορούν να εκληφθούν μόνο ως ενδεικτικής της τάσης και όχι του μεγέθους των επιπτώσεων. Γι' αυτό και πρέπει να εστιάσουμε το ενδιαφέρον μας, όχι στην εκτίμηση του μεγέθους της συρρίκνωσης της τουριστικής δραστηριότητας, αλλά στη λήψη των αναγκαίων μέτρων για την ελαχιστοποίηση των 39 αρνητικών επιπτώσεων. Επειδή η οικονομική δραστηριότητα εξαρτάται κυρίως από το ψυχολογικό κλίμα που υπάρχει δίπλα μας, θα πρέπει να αποφεύγονται εκτιμήσεις καταστροφής, οι οποίες μόνο κακό μπορούν να προκαλέσουν, χωρίς βέβαια να ωραιοποιούνται καταστάσεις.

Τους παράγοντες που εκτιμάται ότι θα βοηθήσουν στην ανάσχεση της δραματικής πτώσης της τουριστικής κίνησης συγκαταλέγονται η ανεκτικότητα που έχει επιδείξει στο παρελθόν ο κλάδος, η μεταπήδηση των διακοπών από το επίπεδο της πολυτέλειας σε εκείνο της ανάγκης, οι τάσεις αποπληθωρισμού που σημειώνονται σε πολλές χώρες εξαιτίας της κρίσης και η συγκράτηση του κόστους και οι προσφορές στις οποίες αναμένεται να προβούν οι επιχειρηματίες του κλάδου.

Οι παραδοσιακές τουριστικές αγορές της Ελλάδας είναι χώρες που έχουν πληγεί ιδιαίτερα από την κρίση (Γερμανία, Ηνωμένο Βασίλειο, Ιταλία). Για το λόγο αυτό είναι επιβεβλημένο το ελληνικό τουριστικό προϊόν να στραφεί και σε άλλες αγορές, όπως αυτής της τέως Σοβιετικής Ένωσης και της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, αλλά και στον εσωτερικό τουρισμό. Ειδικά για τον εσωτερικό τουρισμό, κατά τα φαινόμενα, θα επηρεαστεί άμεσα και έμμεσα από τη διεθνή οικονομική κρίση: άμεσα εξαιτίας της μείωσης του εισοδήματος των Ελλήνων, αλλά και των περιορισμένων κεφαλαίων που θα μπορέσουν να έχουν υπό τη μορφή δανείου και έμμεσα λόγω της μείωσης των εισοδημάτων εκείνων που συνδέονται άμεσα ή έμμεσα με τον τουριστικό κλάδο. Η τουριστική δαπάνη του εσωτερικού τουρισμού δημιουργεί συγκριτικά πολύ μικρότερη προστιθέμενη αξία, ενώ τα πολλαπλασιαστικά αποτελέσματά της είναι σημαντικά μεγαλύτερα. Ωστόσο, είναι γεγονός ότι η αξιοποίηση του εσωτερικού τουρισμού, ακόμη κι αν δε λειτουργήσει ως

υποκατάστατο του αλλοδαπού τουρισμού, είναι επωφελής, τόσο σε θέματα αναπτυξιακά, όσο και από περιφερειακή άποψη. Η πορεία του εσωτερικού τουρισμού αναμένεται καλύτερη από εκείνη του αλλοδαπού για το 2009 κι επομένως δίνεται η ευκαιρία στους τουριστικούς φορείς της χώρας να αναγνωρίσουν την αξία του και να του αποδώσουν την ανάλογη σημασία.

Για την προώθηση του ελληνικού τουριστικού προϊόντος εν μέσω αυτών των δυσμενών συνθηκών απαιτείται δε επίπεδο κεντρικής και τοπικής κυβέρνησης η λήψη μέτρων για τη διασφάλιση της απασχόλησης, την αναπλήρωση μέρους τουλάχιστον του χαμένου εισοδήματος των ανέργων, την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας του ελληνικού τουριστικού προϊόντος και την προώθησή του και τη στήριξη της ρευστότητας και βιωσιμότητας των τουριστικών επιχειρήσεων.

Μεταξύ των μέτρων αυτών είναι η διεύρυνση των προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης, η μείωση των τελών αεροδρομίων (Σπατόσημο, τέλη προσγείωσης και διαμονής, κ.ά.) και η επαναδιαπραγμάτευση των τελών του αεροδρομίου «Ελευθέριος Βενιζέλος», η μείωση του κόστους της ακτοπλοΐας, η μείωση του συντελεστή Φ.Π.Α. Σε επίπεδο που να προσεγγίζει το επίπεδο των ανταγωνιστριών χωρών (Ισπανία, Πορτογαλία), η αξιοποίηση των κεφαλαίων της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδυτών για τις ΜΜΕ, η ενίσχυση των προγραμμάτων κοινωνικού τουρισμού, η μείωση των φορολογικών επιβαρύνσεων στις μεταφορές, κ.ά.

Η τουριστική κοινότητα της χώρας, αντιλαμβανόμενη το φαινόμενο της οικονομικής κρίσης και τις επιπτώσεις του στην Ελλάδα, έδρασε καταλυτικά ωθώντας την κυβέρνηση να εξαγγείλει δια στόματος του πρωθυπουργού δέσμη μέτρων, βασικά χαρακτηριστικά της οποίας είναι η αύξηση των δαπανών για την προβολή της χώρας, η κατάρτιση των εργαζομένων στον κλάδο, αλλά κυρίως η διευκόλυνση των επιχειρήσεων σε ότι αφορά τη χρηματοδότηση, την επιστροφή του ΦΠΑ, κ.ά. Εκτός από τη δράση στην οποία πρέπει να προβεί η Πολιτεία για την αντιμετώπιση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, αναγκαία είναι και η ανάληψη πρωτοβουλίας από την πλευρά των ίδιων των επιχειρήσεων. Συγκεκριμένα, η πολιτική που προτείνεται να ακολουθηθεί αφορά στον επαναπροσδιορισμό των επιχειρηματικών στόχων, του τύπου δανεισμού, των επενδύσεων και της στρατηγικής marketing, τον περιορισμό των λειτουργικών εξόδων, την αναβάθμιση της προσφερόμενης ποιότητας, την επανεξέταση της τιμολογιακής πολιτικής και την εστίαση στο ανθρώπινο δυναμικό.

Κεφάλαιο 11: Η κατάσταση της οικονομίας και οι εναλλακτικές

11.1 Η εικόνα της Οικονομίας

Η κρίση της Ευρωζώνης είναι γεγονός ιστορικής σημασίας για την Ελλάδα και έχει ήδη κλονίσει αντιλήψεις ετών. Η κρίση κατέδειξε ότι η Ε.Ε. και η Ευρωζώνη είναι μηχανισμοί που γεννούν αστάθεια, ανασφάλεια και ανισότητα, όχι μόνο δεν προωθούν την ένωση των χωρών-μελών, αλλά τις διαχωρίζουν σε κέντρο και περιφέρεια.

Η Ελλάδα (ως χώρα της περιφέρειας) δοκιμάζεται σκληρά από την κρίση, δεδομένου ότι οι επιλογές της καθορίζονται από τις Ευρωπαϊκές χώρες του κέντρου.

Ο λόγος για τον οποίο οι περιφερειακές χώρες δοκιμάζονται τόσο σκληρά είναι οι βαθύτερες δομικές στρεβλώσεις της Ευρωζώνης οι οποίες έδρασαν καταλυτικά όταν η κρίση πλέον μετατοπίστηκε στο δημόσιο τομέα.

Το σύμφωνο σταθερότητας επέφερε τεράστιες πιέσεις επί της εργασίας σε ολόκληρη την ευρωζώνη. Οι χώρες του κέντρου όμως (Γερμανία) σημείωσαν πολύ μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα στην πειθαρχία των εργαζομένων και έτσι οι εργατικοί μισθοί δεν παρουσίασαν ουσιαστική αύξηση για πάνω από μια δεκαετία, το αποτέλεσμα ήταν να υποχωρήσει η ανταγωνιστικότητα των περιφερειακών χωρών δεδομένου μάλιστα ότι η είσοδος τους στο ευρώ είχε γίνει με πολύ υψηλές ισοτιμίες. Άρα εμφανίστηκαν ελλείμματα στις τρέχουσες συναλλαγές τους. Κατ' αντιστοιχία, η Γερμανία παρουσίασε πλεόνασμα ενώ οι περιφερειακές χώρες έλλειμμα. Για τις χώρες της περιφέρειας οι επιλογές που άφησε η ευρωζώνη στις αρχές της δεκαετίας του 2000 ήταν περιορισμένες. Η δημοσιονομική πολιτική λειτουργούσε μέσα στα πλαίσια του συμφώνου σταθερότητας και δεν υπήρχε δυνατότητα συναλλαγματικής πολιτικής λόγω ευρώ. Η νομισματική πολιτική από την άλλη, βρισκόταν στα χέρια της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ). Παράλληλα, τα ελλείμματα τρεχουσών συναλλαγών, άρχισαν να παίρνουν ξεκάθαρη μορφή, απαιτούσαν σταθερή χρηματοδότηση από το εξωτερικό (από τις χώρες του κέντρου). Σημαντικό ρόλο έπαιξαν τα χαμηλά επιτόκια στις ευρωπαϊκές χρηματοπιστωτικές αγορές, που επέτρεψαν φθινό δανεισμό για την περιφέρεια. Εξίσου σημαντικό, ήταν ότι οι αγορές θεώρησαν πως με την δημιουργία του ευρώ θα απέκλειαν την πιθανότητα αθέτησης πληρωμών από πλευράς δημοσίου, δηλαδή, ότι όλα τα μέλη είχαν πλέον την

αξιοπιστία της Γερμανίας. Το αποτέλεσμα ήταν η ραγδαία αύξηση του δανεισμού της περιφέρειας τόσο στον ιδιωτικό όσο και στον δημόσιο τομέα. Δηλαδή, οι περιφερειακές χώρες αδυνατώντας να ανταγωνιστούν τις κεντρικές, επέλεξαν την μόνη πρόσφορη λύση που ήταν η τόνωση της χώρας μέσω δανεισμού.

Σε αυτό συνέβαλαν και οι τράπεζες της περιφέρειας, οι οποίες επωφελήθηκαν από την κατάσταση του δανεισμού διευρύνοντας τις δραστηριότητές τους εγχωρίως αλλά και διεθνώς. Παρουσιάστηκαν έτσι φαινόμενα υψηλής κατανάλωσης, βασισμένα στον ιδιωτικό δανεισμό (Ελλάδα) αλλά και φαινόμενα τεράστιας κερδοσκοπίας.

Η κατάσταση που επικρατούσε έδειχνε μια εικόνα ευημερίας όπως συνήθως συμβαίνει σε τέτοιου είδους «φούσκες». Όταν όμως, ξέσπασε η παγκόσμια κρίση το 2007 φάνηκε η πραγματική της αδυναμία της Ελλάδας. Το πρόβλημα λοιπόν του δημόσιου ελληνικού χρέους είναι η διαφθορά και η ανεπάρκεια, αλλά κυρίως η διόγκωση του χρέους οφείλεται στη στρεβλή δομή της ευρωζώνης που εξώθησε τις περιφερειακές χώρες στον εξωτερικό δανεισμό, ενώ παράλληλα ευνόησε την εγχώρια χρηματοπιστικοποίηση και τη γιγάντωση των τραπεζών.

Αποκαλύφθηκε με αυτόν τον τρόπο η κυριαρχία της Γερμανίας στη νομισματική ένωση και η υπεράσπιση των εθνικών γερμανικών συμφερόντων. Ο στόχος από τη διαμόρφωση της ευρωπαϊκής οικονομικής πολιτικής ήταν η προστασία της ανταγωνιστικότητας και άρα των πλεονασμάτων της Γερμανίας εντός της ευρωζώνης. Τα κονδύλια που διατέθηκαν για τη στήριξη των χωρών της περιφέρειας, για τη προστασία των γερμανικών τραπεζών, δόθηκαν όταν τα πράγματα είχαν ήδη φτάσει στο απροχώρητο και με ακριβά επιτόκια. Η ΕΚΤ λειτούργησε αποκλειστικά ως χρηματοδότης των ιδιωτικών τραπεζών, μόνο όταν ο κίνδυνος για τις γερμανικές και γαλλικές τράπεζες διεγράφη, η ΕΚΤ αναγκάστηκε να αγοράσει και αξιόγραφα των κρατών της περιφέρειας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο σχηματισμός του ταμείου στήριξης των κρατών που αντιμετωπίζουν προβλήματα χρέους (Μάιος 2010). Επελέγη η μορφή του φορέα δομημένων επενδυτικών αξιόγραφων δηλαδή του ίδιου κερδοσκοπικού σχήματος που οδήγησε την τεράστια φούσκα του 2001-2007. Όπως επίσης, και ότι η στήριξη των περιφερειακών χωρών έγινε με αντάλλαγμα την επιβολή αυστηρής λιτότητας.

Η Ε.Ε. σε συνεργασία με το ΔΝΤ επέβαλλε σκληρές περικοπές στις δημόσιες δαπάνες, μεγάλες μειώσεις μισθών και περαιτέρω απελευθέρωση των αγορών.

Οι περικοπές των δημόσιων δαπανών ωθούν τις χώρες στην ύφεση, και αυξάνουν την ανεργία. Η υπόθεση ότι η συρρίκνωση του δημόσιου τομέα θα οδηγήσει σε ανάκαμψη του ιδιωτικού και ότι η απελευθέρωση των αγορών και η απόσυρση του κράτους από το οικονομικό πεδίο θα φέρει άνοδο της παραγωγικότητας δεν έχει καμία βαρύτητα.

Αν όμως οι οικονομίες της περιφέρειας μπουκώσουν σε τροχιά συρρίκνωσης και στασιμότητας έπεται ότι θα αντιμετωπίσουν όλο και μεγαλύτερες δυσκολίες στην εξυπηρέτηση του συσσωρευμένου χρέους.

Τα μέτρα απελευθέρωσης των αγορών και οι περικοπές μισθών θα αλλάξουν τις ισορροπίες στην αγορά εργασίας με αποτέλεσμα να ευνοηθεί το κεφάλαιο και να έρθει σε μειονεκτική θέση η εργασία για πολλά χρόνια.

11.2 Εναλλακτικές λύσεις

Δεν υπάρχει καμία λύση της κρίσης που δεν έχει σημαντικό κοινωνικό κόστος. Το ζήτημα είναι το κόστος να ελαχιστοποιηθεί και να ανοίξει δρόμο για κοινωνική και οικονομική πρόοδο, δηλαδή η λύση που θα υπάρξει να είναι υπέρ των πολλών και όχι υπέρ μιας μικρής μειονότητας.

Η εναλλακτική πολιτική για την Ελλάδα (αλλά και για τις άλλες περιφερειακές χώρες), είναι η εξής:

- Στάση πληρωμών και ανάληψη πρωτοβουλίας για την αναδιαπραγμάτευση του χρέους. Αυτό σημαίνει, ψαλίδισμα των δανειστών, δηλαδή, παραγραφή μεγάλου μέρους του χρέους. Θα πρέπει βέβαια να υπάρξει πλήρης διαφάνεια (άνοιγμα κρατικών αρχείων) και να διεξαχθούν διαπραγματεύσεις με τις τράπεζες (δανειστές) για να κλείσει το ζήτημα προς όφελος των χρεωστών. Θα υπάρξει βέβαια ο κίνδυνος να αποκοπεί η χώρα από τις χρηματοπιστωτικές αγορές για ένα διάστημα, στη πραγματικότητα όμως, είναι ήδη αποκομμένη και δεν υπάρχει άμεση προοπτική αυτοδύναμης επιστροφής στο μέλλον (για να επανέλθει η Ελλάδα στις αγορές πρέπει να μπει σε τροχιά ανάπτυξης πράγμα πολύ δύσκολο υπό τις παρούσες συνθήκες).
- Τίθεται επίσης το ζήτημα για την συμμετοχή της Ελλάδας στην ευρωζώνη, η έξοδος από την νομισματική ένωση δίνει την δυνατότητα στην Ελλάδα να ανατάξει τον παραγωγικό της ιστό ο οποίος τώρα συρρικνώνεται. Η

υποτίμηση που θα ακολουθήσει θα δώσει ώθηση στις εξαγωγές και στην παραγωγή. Η αλλαγή του νομίσματος θα επιφέρει μεγάλο σοκ και για να αντιμετωπιστεί πρέπει να παρθούν κάποια δραστικά μέτρα, τα οποία είναι:

- Οι τράπεζες θα πρέπει να τεθούν υπό δημόσιο έλεγχο και ιδιοκτησία, ώστε να προστατευθούν οι καταθέσεις.
- Να γίνει θεσμοθέτηση περιορισμών όσον αφορά τη διαρροή κεφαλαίου στο εξωτερικό.
- Το κράτος θα πρέπει να προστατεύσει τις επιχειρήσεις που στηρίζονται στις εισαγωγές.
- Τέλος, να υπάρξουν μέτρα προστασίας του εργατικού εισοδήματος για την μισθολογική πολιτική και την αναδιανομή μέσω φορολογίας.

Κεφάλαιο 12: Επίλογος

Από την μελέτη της παρούσας εργασίας συμπαιρένεται ότι είναι δύσκολο να εκτιμηθεί η διάρκεια και το βάθος της τρέχουσας παγκόσμιας οικονομικής κρίσης. Το σίγουρο είναι πως η Ελλάδα θα βυθιστεί σε μεγαλύτερη ύφεση και στο άμεσο μέλλον της χώρας θα παρουσιαστούν ακραίες κοινωνικές συμπεριφορές. Η τεράστια ανεργία σε σχέση με την αύξηση των τιμών και τις νέες επιβολές φόρων θα εξαθλιώσουν την μεσαία τάξη ή και θα την αφανίσουν.

Αναδρομικά σκεπτόμενοι, σε κάθε περίοδο ύφεσης, παρατηρούμε ότι οι χώρες βγήκαν από την οικονομική κρίση, είτε με πόλεμο, είτε με αναδόμηση του πολιτικού τους συστήματος, είτε με επανάσταση. Σε όλες τις περιπτώσεις έπρεπε να γίνουν θυσίες και να γίνει αναθεώρηση από την εξουσία στον τρόπο διακυβέρνησης. Όταν αυτό επιτυγχάνεται τότε η ευημερία κυριαρχεί μέχρι που επαναλαμβάνεται ο κύκλος της κερδοσκοπίας.

Η Ελλάδα βρίσκεται σε μία πολύ κρίσιμη καμπή της ιστορίας της, η ύφεση που μαστίζει όλες τις ειδικότητες και η μηδενική ανάπτυξη φέρνουν την χώρα σε ανάγκη για μεγαλύτερο δανεισμό. Η ανεργία και η εγκληματικότητα στην χώρα αυξάνονται με αποτέλεσμα να δημιουργείται ένα νέο κύμα μετανάστευσης με στόχο την εύρεση εργασίας.

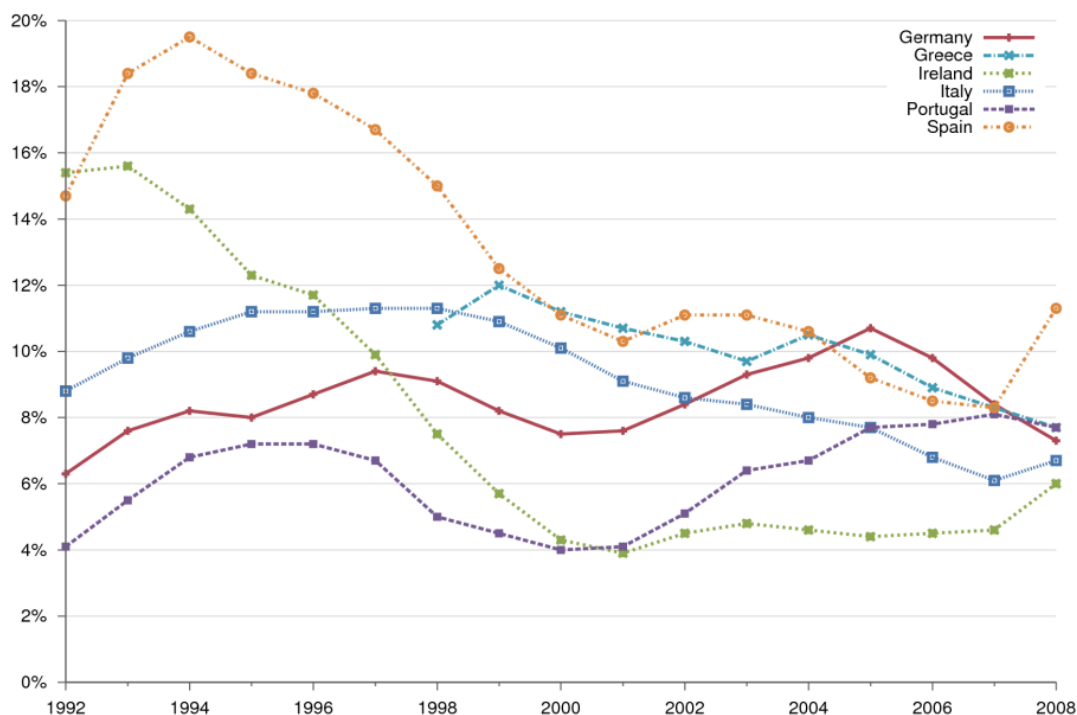
Η χώρα έχει μπει σε τροχιά ελεγχόμενης πτώχευσης και μόνο μια μελλοντική έρευνα θα μπορούσε να προβλέψει τι θα προκύψει στο μέλλον.

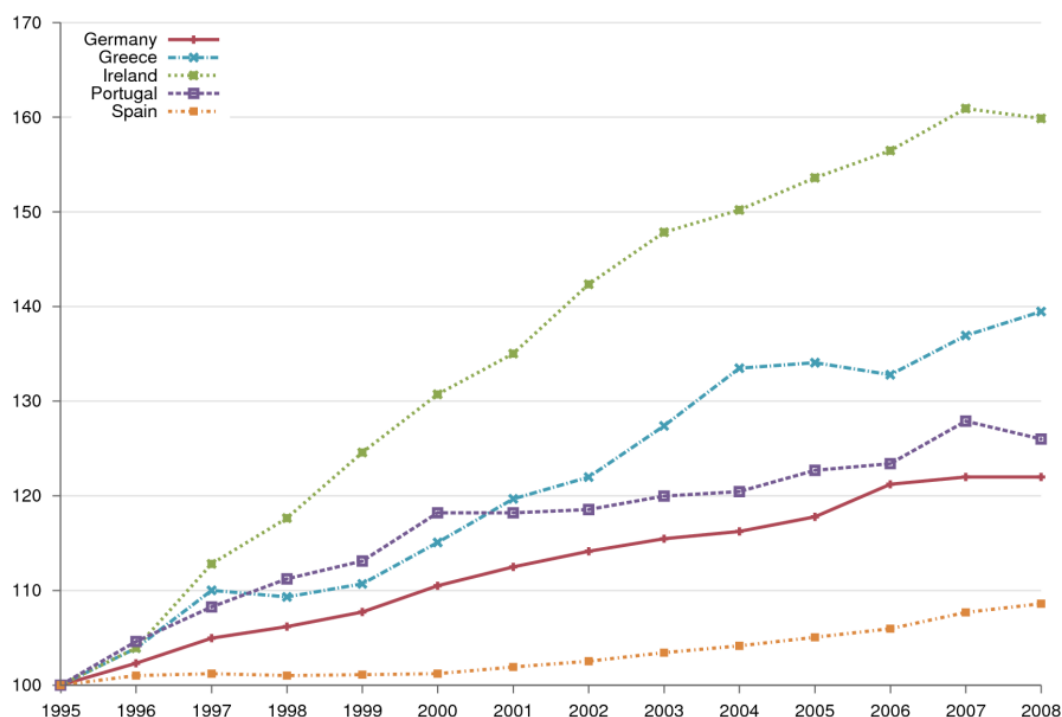
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ-ΣΧΗΜΑΤΑ

ΣΧΗΜΑ 1: ΤΙΜΕΣ ΑΝΕΡΓΙΑΣ (Πηγή: Eurostat)

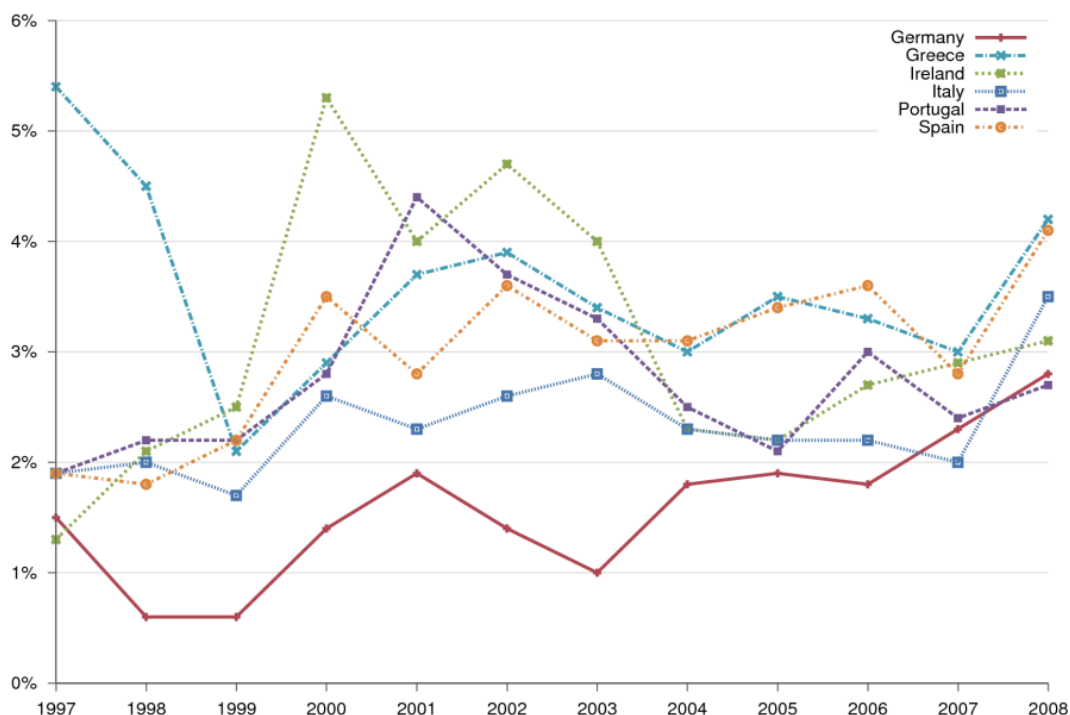
Οι δείκτες ανεργίας είναι σύμφωνοι με τα ποσοστά αύξησης, που παρουσιάζουν σύγκλιση προς τα χαμηλότερα επίπεδα της δεκαετίας του 2000 έναντι της δεκαετίας του '90. Αυτό είναι συνήθως επειδή οι ισπανικοί και ιρλανδικοί δείκτες ανεργίας μειώθηκαν γρήγορα στο τέλος της δεκαετίας του '90. Η ισπανική ανεργία, εντούτοις, παρέμεινε στο υψηλό σημείο του φάσματος, και έχει αυξηθεί γρηγορότερα από τις υπόλοιπες περιφερειακές χώρες μόλις πραγματοποιήθηκε η κρίση του 2007-9. Η ανεργία φαίνεται να επεκτείνεται γρήγορα στην Ισπανία με την πρώτη ένδειξη της οικονομικής δυσχέρειας. Η ελληνική αγορά εργασίας δεν είναι πολύ διαφορετική, και έχοντας υπόψη τα επίσημα στατιστικά στοιχεία σίγουρα αυτά τείνουν να υποτιμήσουν την ανεργία. Η ελληνική ανεργία αυξήθηκε γρήγορα το 2009, μόλις επηρεασμένη από την παγκόσμια κρίση. Εξίσου έχει χτυπήσει, τα υψηλά ποσοστά της γερμανικής ανεργίας καθ' όλη τη διάρκεια αυτής της περιόδου, εάν οτιδήποτε εκθέτει μια ανοδική τάση. Το ίδιο πράγμα ισχύει για την Πορτογαλία, η οποία έχει ακολουθήσει τη Γερμανία από αυτή την άποψη επίσης. Ενώ παρατηρούμε ότι οι χαμηλότεροι δείκτες ανεργίας για όλες τις χώρες είναι το 2000.

ΣΧΗΜΑ 2: ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΤΗΤΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ (Πηγή: Eurostat)

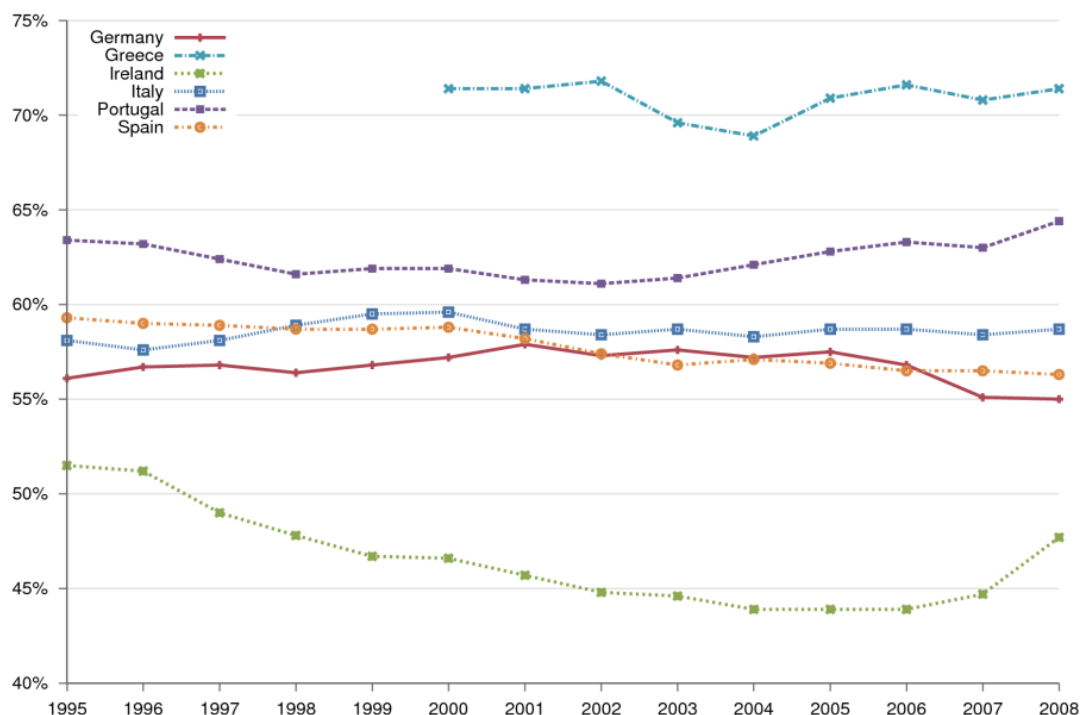
Έχει υπάρξει πιο αδύνατη αύξηση παραγωγικότητας της Γερμανίας έναντι του υπολοίπου κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, με εξαίρεση την Ισπανία που είναι εξαιρετικά αδύνατη. Αυτά είναι τα περισσότερα στοιχεία της έλλειψης δυναμισμού της γερμανικής οικονομίας, καθώς η ιρλανδική, ελληνική και πορτογαλική παραγωγικότητα αυξήθηκε γρηγορότερα, ακόμα κι αν από μια χαμηλότερη βάση. Οι περιφερειακές χώρες έχουν βελτιώσει γενικά την παραγωγικότητα, και έχουν κάνει βεβαίως καλύτερα βήματα από τη Γερμανία, η οποία είναι βραδυκίνητη. Αλλά η στρατηγική της Λισσαβόνας δεν πέτυχε στην τοποθέτηση των περιφερειακών χωρών σε μια έντονη πορεία αύξησης της παραγωγικότητας. Δεν έχει υπάρξει καμία αληθινή πρόληψη στις πιο προηγμένες οικονομίες της ευρωζώνης, με τη μερική εξαίρεση της Ιρλανδίας. Οι αυξήσεις παραγωγικότητας είναι αξιολογώσιμες έναντι της Γερμανίας, αλλά αυτή είναι επειδή η Γερμανία δεν έχει αποδώσει σωστά.

ΣΧΗΜΑ 3: ΤΙΜΕΣ ΠΛΗΘΩΡΙΣΜΟΥ (Πηγή: Eurostat)

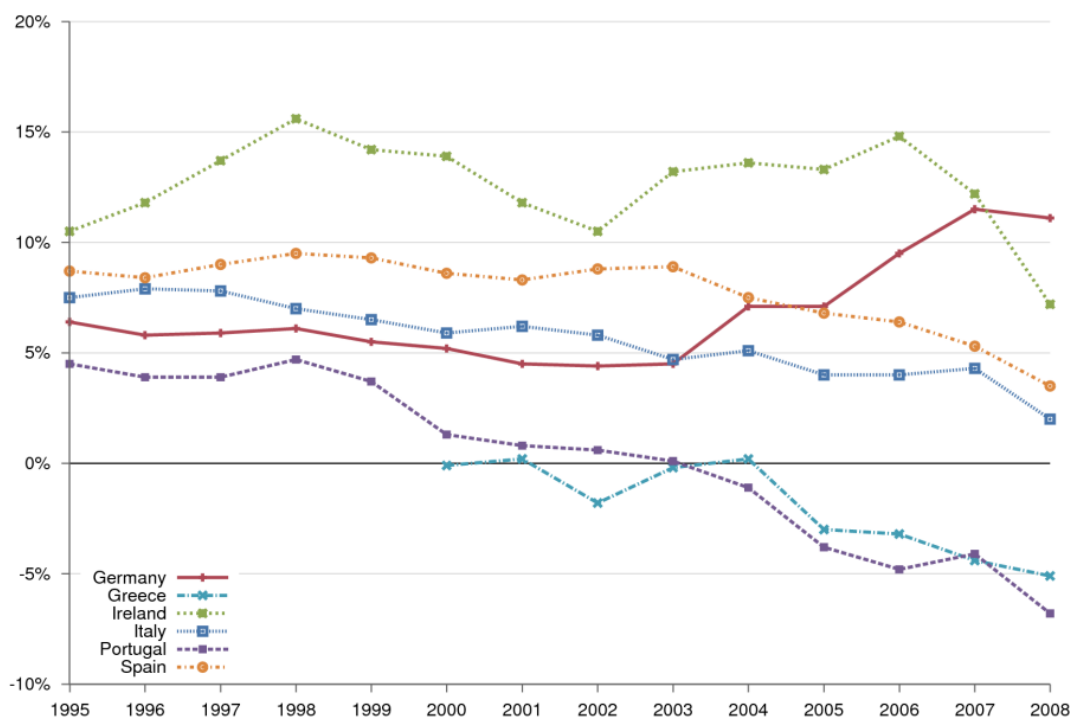
Τα ποσοστά συγκλίνουν σε μια αρκετά στενή σειρά 2-4% το 2001, κατά την διάρκεια της εισαγωγής του ευρώ. Εντούτοις, στα επόμενα τρία έτη τα ποσοστά απέκλιαν, για να συγκλίνουν και πάλι το 2004, αυτή τη φορά σε μια στενότερη σειρά 2-3%. Τα γερμανικά ποσοστά πληθωρισμού έχουν παραμείνει χαμηλά καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου, υπερβαίνοντας σπάνια 2%. Η εικόνα είναι μια επιτυχία για την ΕΚΤ όσο αναφορά τα ποσοστά του πληθωρισμού, τα οποία επιταχύνονται πάλι το 2007-8.

ΣΧΗΜΑ 4: ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΟΥ (Πηγή: Eurostat)

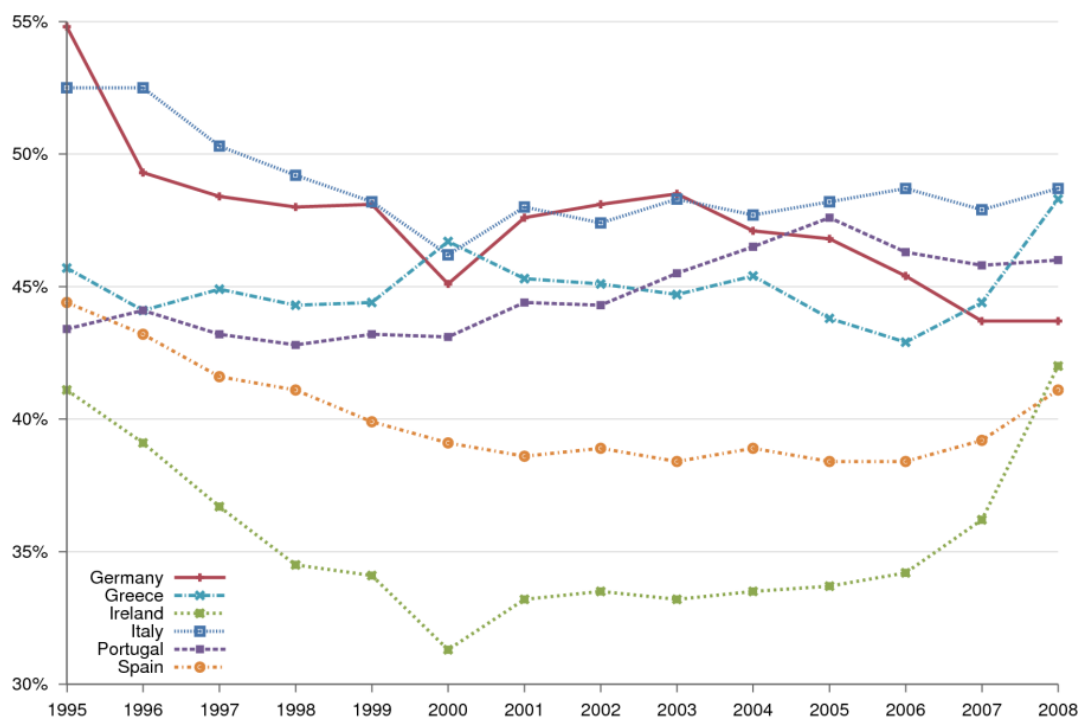
Η κατανάλωση έχει παραμείνει αρκετά επίπεδη σχετικά με το ΑΕΠ, με εξαίρεση την Πορτογαλία όπου αυξήθηκε σημαντικά μετά από την εισαγωγή του ευρώ. Η εντυπωσιακή διαφορά είναι το εξαιρετικά υψηλό επίπεδο της Ελλάδας, που προσεγγίζεται γρήγορα από την Πορτογαλία στο δεύτερο μισό του 2000. Η μεγάλη οικιακή κατανάλωση είναι ο τρόπος ολοκλήρωσης και για τις δύο χώρες στην Ευρωζώνη. Αυτό είναι μια σημαντική διαφορά με την Ισπανία και την Ιταλία. Η άλλη εξαίρεση είναι η Ιρλανδία, όπου η ιδιωτική κατανάλωση είναι ένα πολύ χαμηλό ποσοστό του ΑΕΠ.

ΣΧΗΜΑ 5: ΑΠΟΤΑΜΙΕΥΣΗ (Πηγή: Eurostat)

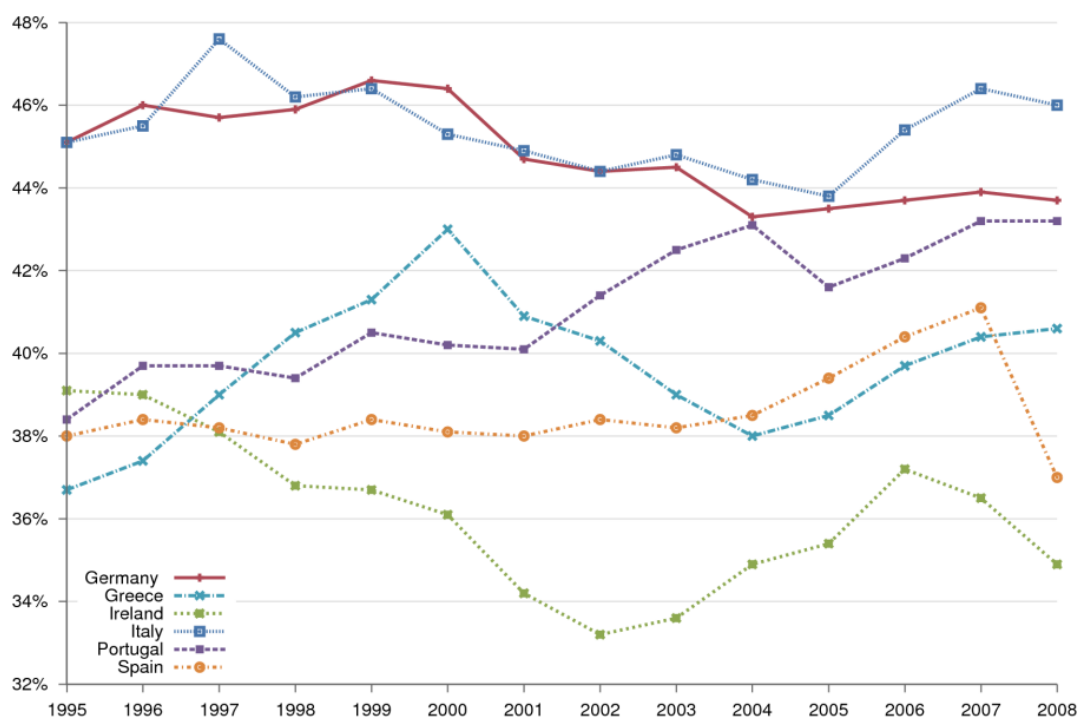
Και για την Ελλάδα και για την Πορτογαλία η αποταμίευση ως ποσοστό του ΑΕΠ έγινε αρνητική στο δεύτερο μισό του 2000. Κατά συνέπεια, η μεγάλη και αυξανόμενη κατανάλωση έχει υποστηριχθεί από το αυξανόμενο οικιακό χρέος. Η αποταμίευση έχει μειωθεί επίσης στην Ισπανία, Ιταλία, και ακόμη και στην Ιρλανδία στο 2000. Οι οικογένειες πέρα από την περιφέρεια δυσκολεύονται να στηρίξουν την κατανάλωση στο τρέχον εισόδημα. Η εξαίρεση είναι η Γερμανία, όπου η αποταμίευση αυξήθηκε στο δεύτερο μισό του 2000. Η γερμανική αύξηση, δεν έχει προέλθει ούτε από την επένδυση ούτε από την κατανάλωση, αλλά από τις εξαγωγές. Οι περιοριστικές πιέσεις στον πυρήνα της γερμανικής οικονομίας είναι θεμελιώδεις στην εξέλιξη του ευρώ, συμβάλλοντας άμεσα στην κυρίαρχη κρίση χρέους.

ΣΧΗΜΑ 6: ΚΡΑΤΙΚΕΣ ΔΑΠΑΝΕΣ (Πηγή: Eurostat)

Τα δημόσια οικονομικά απεικονίζουν την ιστορική, θεσμική, και την κοινωνική ανάπτυξη κάθε χώρας. Το σύμφωνο σταθερότητας έχει επιβάλει ορισμένες κοινές τάσεις επάνω στα κράτη της ζώνης του ευρώ. Οι δημόσιες δαπάνες μειώθηκαν σταθερά τη δεκαετία του '90, με εξαίρεση την Ελλάδα, όπου παρέμειναν αρκετά επίπεδες (σχ. 6). Οι δαπάνες το 2000s έμειναν λίγο πολύ επίπεδες, εκτός από τη Γερμανία, όπου συνέχισαν να πέφτουν σταθερά, και την Πορτογαλία, όπου αυξήθηκαν ήπια. Άλλη μια φορά, η Γερμανία είχε την ιδιαίτερη επιτυχία στην επιβολή της φορολογικής αυστηρότητας σε αυτό. Οι κρατικές δαπάνες γύρισαν προς τα πάνω μετά από το 2007 ως επηρεασμένες από την κρίση αλλά και τα κράτη προσπάθησαν να διασώσουν τα οικονομικά συστήματα. Άλλη μια φορά, η Γερμανία είναι η εξαίρεση.

ΣΧΗΜΑ 7: ΚΡΑΤΙΚΑ ΕΣΟΔΑ (Πηγή: Eurostat)

Τα κρατικά έσοδα παρουσίασαν ίση πολυπλοκότητα, καθώς είναι αυτά που απεικονίζουν τους ιδιαίτερους όρους της κάθε χώρας. Το ελληνικό δημόσιο εισόδημα κατρακύλησε στη μέση του 2000s καθώς χαμήλωσαν τη φορολογία στους πλουσίους, ενώ ο φόρος αναστατώθηκε καθώς αυξήθηκε προς το τέλος της δεκαετίας, αλλά όχι έτσι ώστε να καταστήσει αρκετά καλή την πτώση.

Το ιρλανδικό δημόσιο εισόδημα ήταν το πιο αδύνατο, αν και μια προσπάθεια έφερε αποτέλεσμα στα πράγματα ειδικά στο δεύτερο μισό του 2000s (όπως φαίνεται στο σχ. 7). Η Ισπανία και η Πορτογαλία διατήρησαν τη λογική είσπραξη των εσόδων. Οι υποχωρήσεις και η μειωμένη συνολική απαίτηση ήταν στην καρδιά της πτώσης. Αναπόφευκτα είχαμε ισχυρές αυξήσεις στα δημόσια ελλείμματα και έτσι η πίεση εμφανίζεται να είναι ιδιαίτερα ισχυρή για την Ελλάδα, την Ισπανία και την Ιρλανδία, και λιγότερο για την Πορτογαλία.

Πίνακας 1: Πιστωτικά Ιδρύματα - τιμές επί της %

<i>ΧΩΡΑ/ΕΤΟΣ</i>	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
ΕΛΛΑΔΑ	107	123	142	156	155	142	124	124	142	147	167	190
ΙΡΛΑΝΔΙΑ	262	304	240	404	461	364	413	487	583	674	715	760
ΙΤΑΛΙΑ	156	143	147	152	152	161	159	164	176	189	217	231
ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ	237	286	281	274	287	263	252	240	242	255	270	290
ΙΣΠΑΝΙΑ	170	173	178	185	193	184	192	204	237	256	281	309
ΑΥΣΤΡΙΑ	227	239	247	258	272	251	263	273	295	307	329	379
ΒΕΛΓΙΟ	306	298	304	282	303	297	302	316	349	354	392	370
ΓΑΛΛΙΑ	244	239	251	247	257	247	251	266	294	317	353	371
ΓΕΡΜΑΝΙΑ	256	275	287	299	304	297	295	298	304	307	312	316
ΟΛΛΑΝΔΙΑ	231	255	263	286	298	292	309	342	333	351	352	376

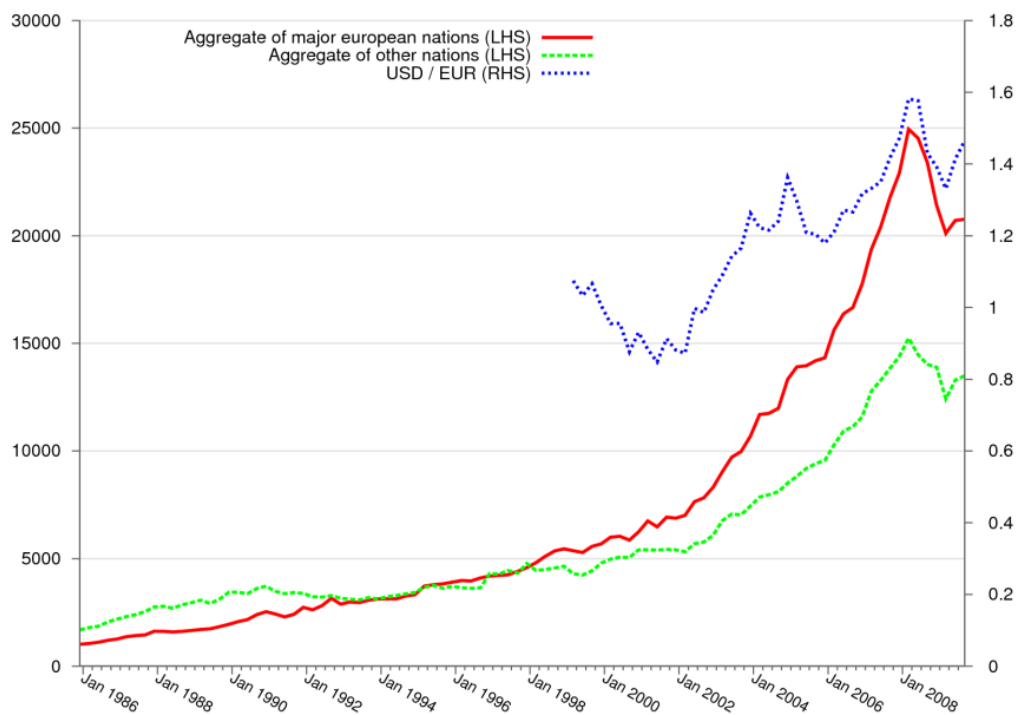
(Πηγή: ΕΚΤ 2010-Δομικοί δείκτες για τον τραπεζικό τομέα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ΕΚΤ 2005- Τραπεζικές δομές της Ευρωπαϊκής Ένωσης)

Η δύσκολη οικονομική κατάσταση έχει αναπτυχθεί και στον πυρήνα και στις περιφερειακές χώρες της ευρωζώνης, όπως είναι σαφές από τον αυξανόμενο όγκο των οικονομικών οργάνων σχετικά με το ΑΕΠ. Δεν είναι προφανές ότι υπάρχουν συστηματικές διαφορές μεταξύ του πυρήνα και των περιφερειακών χωρών όσον αφορά την οικονομική κατάσταση που επικρατεί. Υπάρχει, εντούτοις, ιδιαίτερη ποικιλία μεταξύ τους. Επιπλέον, δεν έχει υπάρξει καμία δραματική αύξηση στην ξένη τραπεζική ιδιοκτησία, αντίθετα από τις τάσεις σε αρκετές που αναπτύσσουν τις οικονομίες τους κατά τη διάρκεια της ίδιας περιόδου. Η διεθνής θέση επένδυσης των ευρωπαϊκών τραπεζών, παρουσιάζει διάφορα αξιοσημείωτα χαρακτηριστικά γνωρίσματα. Το σχήμα 8 δείχνει ότι οι συνολικές διασυνοριακές αξιώσεις των τραπεζών έχουν αυξηθεί συνολικά από τα μέσα της δεκαετίας του '80, και αρκετά πιο γρήγορα στο 2000. Το στοιχείο παρουσιάζεται σε δολάρια ΗΠΑ, και το ευρώ εκτίμησης στη συναλλαγματική ισοτιμία αμερικανικών δολαρίων παρουσιάζεται στη δεξιά κλίμακα. Μέχρι ένα σημείο, το ευρώ εκτίμησης θα είχε διογκώσει τους ισολογισμούς που ονομάζονται σε ευρώ έναντι εκείνων που ονομάζονται σε δολάρια.

Εντούτοις η αύξηση των διεθνών αξιώσεων των ευρωπαϊκών τραπεζών εμφανίζεται επίσης να απεικονίζει τη μεγαλύτερη ολοκλήρωση εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που επισύρει την προσοχή στην ευεργετική επίδραση του ενιαίου νομίσματος και της ενιαίας αγοράς για τη χρηματοδότηση.

ΣΧΗΜΑ 8: Διεθνείς θέσεις από την υπηκοότητα της ιδιοκτησίας της υποβολής εκθέσεων των τραπεζών

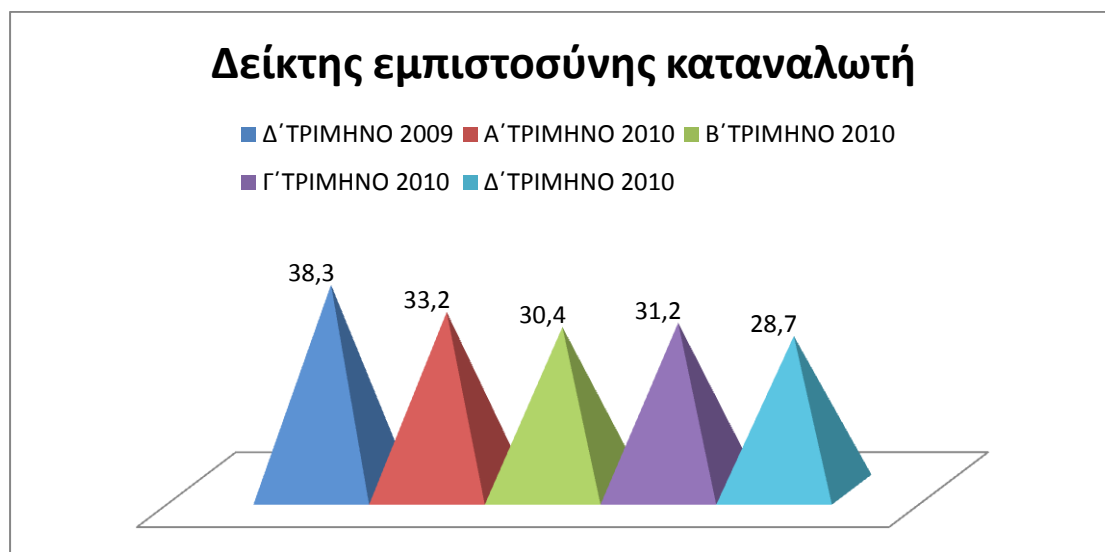

Πίνακας 2: Ακάλυπτες Επιταγές

ΑΚΑΛΥΠΤΕΣ ΕΠΙΤΑΓΕΣ		
ΕΠΙΤΑΓΕΣ	ΠΟΣΑ (ΣΕ ΕΥΡΩ)	ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΜΗΝΑ
Ιανουάριος	176.025.574	-22,30%
Φεβρουάριος	39.164.181	-82,38%
Μάρτιος	150.821.682	-42,82%
Απρίλιος	138.839.111	-48,86%
Μάιος	136.571.230	-59,26%
Ιούνιος	156.047.037	-53,88%
Ιούλιος	166.317.822	-43,91%
Αύγουστος	191.354.809	-8,85%
Σεπτέμβριος	167.563.068	-34,57%
Οκτώβριος	155.581.996	-30,84%
Νοέμβριος	175.051.255	-7,51%
Σύνολο	1.653.337.765	-41,67%

Στο 1,65 δισ. Ευρώ έχει διαμορφωθεί η αξία των ακάλυπτων επιταγών στο χρονικό διάστημα Ιανουάριος-Νοέμβριος 2010

Σχήμα 9: Εμπιστοσύνη καταναλωτή

Πηγή: Οικονομικό Επιμελητήριο της Ελλάδας, Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών (Τμήμα Στατιστικής)

Η επιδείνωση της ανεργίας και η ακρίβεια συμβάλουν στην αγωνία και τον φόβο των καταναλωτών. Οι τιμές δείχνουν πως οι καταναλωτές είναι απαισιόδοξοι.

Σχήμα 10: Κόστος ζωής

Πηγή: Οικονομικό επιμελητήριο της Ελλάδας, Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών (Τμήμα Στατιστικής)

Οι τιμές αγαθών πρώτης ανάγκης έχουν αυξητική πορεία και ο καταναλωτής έχει μειώσει το κόστος ζωής, όπως αυτό αποτυπώνεται στο Δ τρίμηνο του 2010.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

- Η ευρωζώνη ανάμεσα στη λιτότητα και την αθέτηση πληρωμών- Κ. Λαπαβίτσας. Εκδότης: Λιβάνη (2010)
- Η ενημερία του κακού-Daniel Cohen-Εκδότης :Πόλις (2007)
- Η κρίση του 2008-Paul R.Krugman- Εκδότης: Καστανιώτη (2008)
- Τράπεζες και χρηματοπιστωτικό σύστημα-Αγγελόπουλος Παναγιώτης Χ.- Εκδότης: Σταμούλη Α.Ε (2008)
- Κείμενα Πολιτικής Οικονομίας και Θεωρίας της Πολιτικής-Μανώλης Αγγελίδης, Κοσμάς Ψυχοπαίδης. Εκδότης: Εξάντας (1992)
- Η εποχή των άκρων-Eric Hobsbawm. Εκδότης: Θεμέλιο (2002)
- Οι μεγάλες ανασυγκροτήσεις- National Geographic
- Κράτος, Αγορά και Κοινωνία στον Σύγχρονο Καπιταλισμό :Carlo Trigilia. Εκδόσεις: Παπαζήση (2004)

ΞΕΝΗ

- Research on money and finance- C. Lapavitsas, A. Kaltenbrunner, D. Lindo, J. Michell, J.P Paineira,E.Pires, J. Powell, A. Stenfors, N. Teles-RMF occasional (2010)

ΑΡΘΟΓΡΑΦΙΑ

- ΤΑ ΝΕΑ (22/01/2010) Ανακυκλώνοντας σκάνδαλα του Παύλου Τσίμα
- ΤΑ ΝΕΑ (23/01/2010) Η μαύρη τρύπα της σοσιαλδημοκρατίας του Olivier Schmitt
- ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ (23/01/2011) 4 Χρόνια φαγούρα του Χρήστου Ζέρβα
- Οικονομία (30/01/2011) Πετρελαϊκή κερδοσκοπία αλλά 2008 του Μωυσή Λίτση

INTERNET

- http://greekeconomistsforreform.com/wp-content/uploads/Reform_GR.pdf
- <http://www.capital.gr/>
- <http://www.kerdos.gr/>
- <http://ezinearticles.com/?Marketing-in-an-Economic-Downturn---Crisis-MarketingSuggestions&id=1950357>
- <http://el.wikipedia.org/>

